

GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

HAKEMLİ DERGİ | SAYI/ISSUE 28 | YIL/YEAR 2015-2

“RUSYA VE BALKANLAR”

ANKARA - 2018

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
İSTANBUL UNIVERSITY FACULTY OF LETTERS

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi = The Journal for South-Eastern European Studies.--İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972-

c.: resim, harita, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı.

ISSN 0378-3863

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

<http://dergipark.gov.tr/iugaad>

1. TARİH – AVRUPA – SÜRELİ YAYINLAR. 2. DIŞ SİYASET – AVRUPA. 3. BALKANLAR.

Telif Hakları Kanunu çerçevesinde makale sahipleri ve Yayın Kurulu'nun izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Yazıların bilim, dil ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

The contents of the journal are copyrighted and may not be copied or reproduced without the permission of the publisher. The authors bear responsibility for the statements or opinions of their published articles.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü
Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı
tarafından bastırılmıştır.

İLETİŞİM | CORRESPONDENCE

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

POSTA ADRESİ | POSTAL ADDRESS

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
Ordu Cad. No: 196, 34459 Laleli/İstanbul

E-POSTA | E-MAIL

gaad@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
34459 Beyazıt, İstanbul

BASKI-CİLT

Hamdioğulları İç ve Dış Tic. A. Ş.
www.hamdiogullari.com
Sertifika No: 35188

GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR (Sorumlu)
Prof. Dr. Mahir AYDIN
Prof. Dr. Arzu TERZİ
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Neriman E. HACISALİHOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Metin ÜNVER
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK

**YAYINA HAZIRLAYANLAR
EXECUTIVE EDITORS**

Dr. Öğr. Üyesi Metin ÜNVER
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK

SAYI EDITÖRÜ | ISSUE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TANRIVERDİ

**HAKEM KURULU | 28. SAYI
BOARD OF REVIEWING EDITORS | ISSUE 28**

Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ
(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaroslav VIŞNYAKOV
(MGIMO/Moskova)

Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Mahir AYDIN
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN
(Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Alper ALP
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Hacer TOPAKTAŞ
(İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK
(İstanbul Üniversitesi)

Dr. Serkan KEÇECİ
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

**GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**
THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

İÇİNDEKİLER | TABLE OF CONTENTS

“Until the Last Drop of Blood”: The Early Balkan Advances of the Muscovite State at the Age of Peter I

“Kanın Son Damlasına Kadar”: I. Petro Döneminde Moskova Devleti’nin Erken Balkan İlerleyişi

VALERİY MORKVA 1-29

Tarih Boyunca Türkiye-Ukrayna İlişkileri

Throughout The History Turkey-Ukraine Relations

MAHİR AYDIN 31-44

I. Aleksandr Dönemi Rusya’nın Balkan Politikası (1801-1825)

Balkan Policy of Russia under the Alexander I (1801-1825)

HAYRİ ÇAPRAZ 45-75

Slav Birliğinden Balkan Birliğine: 1866-1868 Birinci Balkan İttifaki ve Rus Dış Politikasında Balkanlar Çıkmazı

From The Slavic Union to The Balkan Union: First Balkan Alliance of 1866-1868 and Balkan Dilemma in The Russian Foreign Policy

ÖZHAN KAPICI 77-119

Время Испытаний: К Истории Разрыва Русско Болгарских Отношений 1886-1896 Гг.

Time Trials: The History of the Breakup of the Russian-Bulgarian Relations 1886-1896.

ВИКТОР ИВАНОВИЧ КОСИК 121-133

KİTABİYAT | BOOK REVIEWS

The Balkan History. The XVIIIth Century

ALINA MEKHED, EVGENIYA STRELKOVA.....137-139

“UNTIL THE LAST DROP OF BLOOD”: THE EARLY BALKAN ADVANCES OF THE MUSCOVITE STATE AT THE AGE OF PETER I

Valeriy Morkva*

Abstract

The tsardom of Muscovy, which throughout the reign of Peter I had been transforming into what later came to be known as the Russian Empire, since late 17th century began to take an increasing interest in the Balkan region. Drawing upon the original documentary sources of the epoch, this article attempts to look at the circumstances of the early Balkan advances of Muscovy and to shed light on the strategies elaborated and applied by the tsarist government to win the Balkan Christians over to its side. The analysis of the documents allows the author to conclude that the common Orthodox religion and the widespread pro-Muscovite sympathies on the part of the Balkan population objectively served as the most reliable and effective tool for the tsar to promote his interests in the area. It is worthy of note that at the age of Peter I the Balkan Orthodox peoples, despite the eventual failure of the tsar on the banks of Prut, for the first time appear to be directly involved in the strategic war planning of the tsarist authorities. Once discovered, the Balkan card would be kept in the sleeve and used by the Muscovite/Russian state over the course of the next two centuries.

Keywords: Russian-Ottoman wars, Balkan Orthodox, Danube principalities, Peter I, Prut campaign, Muscovy, Russian Empire, Ottoman Empire, Eastern question

Since the second half of the 15th century, when on the one hand the millennium-old Byzantine Empire ceased to exist, and on the other hand Ivan III by gradually seizing the nearby territories began to gather the new Orthodox empire of his own, Moscow becomes a site for periodic visits of the Balkan peoples of all kinds. It stands to mention the frequent exchanges of ambassadors between Muscovy and Moldova that were taking place in late 15th century¹; Sophia Paleologue and Elena Voloshanka, Ivan III's Greek wife² and Moldavian daughter-in-law³ bringing their retinues with them to Moscow; A. L. Ordin-Nashchokin's secret mission in Moldavia in mid-17th century⁴; the Balkan Orthodox

* Assist. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Department of International Relations, morkva@gmail.com

¹ N. A. Mokhov, *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh svyazei* [The sketches in history of the Moldavian-Ukrainian-Russian contacts] Chişinău: Ştiinţa 1961, p. 25.

² Zoe Paleologue (d.1503), niece of the last two Byzantine emperors and since 1472 the second wife of Grand Prince Ivan III of Moscow. After the marriage took the name Sophia. See: Isolde Thyrêt, 'Sophia Paleologue'. In: James R. Millar, (ed.) *Encyclopedia of Russian History*. N.Y.: Macmillan Reference 2004. Vol.3, pp. 1131-1132; T. A. Matasova, *Sofia Paleolog*. Moscow: Molodaia gvardia 2016; T. D. Panova, *Velikaja kniaginia Sofija Paleolog* [Great Princess Sophia Paleologue], Moscow: Moskovskii Kremli' 2005; L. Ye. Morozova, *Znamenitije zhenshchiny Moskovskoi Rusi XV-XVI veka* [Famous women of the Muscovite Rus' of the XV-XVI century]. Moscow: Veche 2014, pp. 26-142.

³ Elena Stepanovna (Voloshanka), daughter of the Hospodar of Moldavia Stephen the Great. Since 1483 wife of Ivan III's son, Ivan the Young. See: Morozova, op. cit., pp. 142-167.

⁴ L. Ye. Semenova, *Politicheskie kontakty mezhdru Rossiiei i Dunaiskimi kniazhestvami v pervoi polovine XVII veka* [Political contacts between Russia and the Danube Principalities in the first half of the XVII century]. In:

monks and clergymen that used to seek out support and financial assistance of the Muscovite rulers; people from Balkans settling in Muscovy as mercenaries, individual migrants, merchants, teachers, translators, and various adventurers or people with an unusual past. Sometimes they did not stay only in Moscow, but for various crimes could be even exiled and end up exploring the depths of Siberia.⁵

However for Moscow, even though since the times of Ivan III positioning itself as the successor of the Byzantine imperial legacy and claiming the role of the sole protector of the Orthodox Christian world, the Balkan issues for a long time throughout the 15-17th centuries were not on the immediate political agenda. Such a situation begins to change with the reign of Peter I, when the steady expansion of the Muscovites to the South brought them eventually into conflict with the Ottoman Empire. Peter's capture of the Ottoman fortress of Azov at the mouth of the Don River in 1696 marked only the initial stage in the forthcoming Muscovite-Ottoman rivalry. As a result, the strategic importance of the Balkan Peninsula increased in the eyes of the tsar and his officials. From now on, it perfectly made sense to look on the Orthodox Christian peoples living in the Balkans as a potentially useful ally in the struggle with 'infidel enemies of the Christian name'.

The increased Muscovite interest in the South Slavic lands

Famously, since late 17th century Peter makes efforts to improve fighting capabilities of his army and introduces wide-scale modernizing reforms, which were to change unrecognizably the entire Muscovite society. Moreover, another ambitious task was to learn from scratch the modern art of ship-building, which was completely new thing for a heretofore virtually landlocked Muscovy (not to count the cold White Sea in the Arctic area). In 1697-1698 Peter sends and himself incognito participates in the so-called Grand Embassy to Europe, a huge diplomatic mission that visited Berlin, Amsterdam, London

B. N. Floria, (ed.) *Svizi Rossii s narodami Balkanskogo poluostrva. Pervaia polovina XVII veka*. [Russia's connections with the peoples of the Balkan Peninsula. First half of the XVII c.], Moscow: Nauka 1990, pp. 79-81.

⁵ T. Oparina, "Sibirskaiia ssylka grecheskikh pereselentsev XVII v.: puti i sud'by" [The Deportation of Greek Settlers to Siberia in the 17th Century: Routes and Destinies]. *Quaestio Rossica*. 5, no 1 (2017): 171-197. Also, for earlier connections between Muscovy and the Balkan peoples, see: N. P. Chesnokova, *Khristianskii Vostok i Rossiia. Politicheskoe i kul'turnoe vzaimodeistvie v seredine XVII veka*. [The Christian East and Russia. Political and cultural contacts in the middle of the 17th century] Moscow: Indrik 2011; B. N. Floria (ed.) *Svizi Rossii s narodami Balkanskogo poluostrva. Pervaia polovina XVII veka*. [Russia's connections with the peoples of the Balkan Peninsula. First half of the XVII c.], Moscow: Nauka 1990; B. L. Fonkich (ed.) *Rossia i Khristianskii Vostok. Vypusk IV-V*. [Russia and the Christian East. Issue IV-V], Moscow: Yazyki slavianskoi kul'tury: Znak 2014; L. Ye. Semenova, *Kniazhestva Valakhii i Moldavii. Konets XIV- nachalo XIX v. (Ocherki vneshnepoliticheskoi istorii)* [Principalities of Walachia and Moldavia in late XIV-early XIX centuries (the sketches of foreign policy history)], Moscow: Indrik 2006, pp. 210-265.

and Vienna with a two-fold purpose – to gather diplomatic support against the Ottomans and the Swedes, and to find out more about the advanced European technologies, to send young Muscovites to learn in Europe military arts, navigation, engineering, mathematics, natural sciences and foreign languages, as well as to bring the skilled European experts to develop these fields of knowledge also in Muscovy.

At the same time Peter sought to gain more information about the Balkans and improve connections with the Balkan peoples. In view of this, a member of the Grand Embassy Grigorii Ostrovskii was ordered to proceed from Hague through Venice to the “Slavinian or Slovakian and to Sclavonian land” (*Ъхать изъ Гаги ... до Славенской, или до Словацкой и до Шклавонской земли*), which meant the lands of the South Slavs and particularly the Venetian-controlled Dalmatia. Given the fact that in Peter’s times the Muscovite nobility rarely spoke foreign languages, the functions of interpreters were normally performed by foreigners. In this respect it is characteristic that Ostrovskii was not a born Muscovite but a foreigner, in all probability a Pole or Ruthenian, appointed to serve as an interpreter at the embassy and fluent in Italian, Polish and Latin.⁶

Instructions issued to Ostrovskii specified that he was to collect the detailed information about those “Slavinian, Slovakian and Sclavonian” countries, what sort of language do people speak there, could that language be understandable for people in Moscow, and to hire the experienced seamen of the Slavic origin to serve in the newly created Muscovite fleet.⁷ Ostrovskii set out from Hague on the very day when he received the tsar’s orders and already in two and a half months was back in Amsterdam, submitting report on his mission to the chief executives of the Grand Embassy on 2 January 1698 (23 December 1697, O. s.). This report has been found in The Russian State Archive of Ancient Documents (RGADA) in Moscow and published in extenso by Ye. A. Kniazhetskaia.⁸

⁶ *Pis'ma i bumagi imperatora Petra Velikogo* [The letters and papers of the Emperor Peter the Great]. St. Petersburg: Gosudarstvennaia Tipografiia, 1887, Vol. 1, p. 656.

⁷ *Nakazniya statyi Grigoriyu Grigorievichu Ostrovskomu* [The Clauses of instructions to G. G. Ostrovskii], 2 October 1697 (most obviously, the date is given according to the old style Julian calendar, which was in use in Muscovy and later in the Russian Empire until 1918; so, in fact, the date corresponds to 12 October 1697, New style; V. M.), in: *Pis'ma i bumagi*, Vol. 1, pp. 199–201. For the sake of consistency and to avoid any discrepancies all dates in this article will be given in Gregorian (New style) system, with Julian dates also put in brackets.

⁸ Ye. A. Kniazhetskaia, “Sviasi Rossii s Dalmatsiei i Bokoi Kotorskoi pri Petre I” [Russia’s connections with Dalmatia and Boka Kotorska at the time of Peter I], *Sovetskoe Slavianovedenie*, no. 5 (September–October 1973): 46–59.

Before his long journey, when still in Amsterdam, Ostrovskii managed to find about thirty mariners of the Slavic origin, five of whom were employed.⁹ Their ability to speak Slavic language was especially welcomed.¹⁰ Later on, on 5 November (26 October O. s.) in accordance with his instructions, Ostrovskii arrived to Venice and spent there three weeks.¹¹ Even though Ostrovskii himself in the end did not visit 'Sclavonia' (as it becomes clear from the text, by this word was meant Dalmatia) and stayed in Venice, in general terms the major purpose of his trip was attained. Ostrovskii managed to collect the primary information about the lands on the Balkan Adriatic coast and scouted the area for the prospects of employing the South Slavic people in the tsar's naval service.

When in last months of 1697 Grigorii Ostrovskii was trying to fulfil his mission, he was not the only person from Muscovy staying in Venice at that time. There was also a group of Muscovites studying there naval science and engineering. As early as in March 1697 Peter I requested the Doge of Venice to lend assistance to a group of 19 noblemen, who were sent by the tsar to the Most Serene Republic as students.¹² Sending students abroad was indeed revolutionary, since in earlier times no one in medieval Muscovy would even think about such a thing like studying in the lands of heretics. Now in Peter's days Europe began to gradually open up, even though many of the nobility at initial stages of the Petrine reforms took their abroad assignments as a burden. Along with that, intellectually curious people had the opportunity to share their observations of European life.

One of the students sent to Venice, Piotr Andreievich Tolstoi¹³, has left a written account of his travels.¹⁴ Apart from seeing a number of Italian cities, Tolstoi in autumn 1697 and in summer 1698 had twice crossed the Adriatic

⁹ Ibidem, p. 49.

¹⁰ F. A. Golovin to Peter I, a letter dated 16 or 17 October 1697 (5 or 6 October, O. s.), *Pis'ma i bumagi*, Vol. 1, p. 657.

¹¹ Kniazhetskaia, *Sviasi Rossii s Dalmatsiei*, p. 50.

¹² Gramota k Venetsianskomu dozhu Silvestru Valerio [The Letter to the Doge of Venice Silvestro Valiero], 7 March 1697 (25 February 1697, O. s.), in: *Pis'ma i bumagi*, Vol. 1, p.p. 133-135, 610-611.

¹³ Count Piotr Tolstoi (1645-1729) was destined to be the direct great-great-grandfather of one of the most renowned authors of the Russian and world literature Count Leo Tolstoi. He volunteered for a study abroad already at the age of 52. In this way, Piotr Tolstoi aimed to put himself back into his monarch's good graces. Later, in 1701, Piotr Tolstoi would be appointed Muscovy's first permanent ambassador in the Ottoman Empire. See on him: F. A. Brockhaus. and I. A. Efron, (eds). *Entsyklopedicheskii slovar' Brockhousa i Efrona* [The Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary]. St. Petersburg, 1890-1907. In 86 Vols. Vol. XXXIII (65), pp. 457-458.

¹⁴ P. A. Tolstoi, *Puteshestviie stol'nika P. A. Tolstogo po Evrope 1697-1699*. [The Travels of stol'nik P. A. Tolstoi in Europe 1697-1699]. Moscow: Nauka, 1992. Before this academic edition, Tolstoi's itinerary notes have also been published at: P. A. Tolstoi, "Puteshestviie stol'nika Petra Andreevicha Tolstago" *Russkii Arkhiv*, 1888, № 2, pp. 161-204, № 3 pp. 321-368, № 4 pp. 505-552, № 5 pp. 5-62, № 6 pp. 113-156, № 7 pp. 225-264, № 8, pp. 369-400.

Sea, and visited Istria, Dalmatia, Dubrovnik and the Bay of Kotor. He thus saw and described life and activities of the people living on the Balkan Adriatic coast, mentioning Croats, Serbs and Montenegrins. Tolstoi provided information about the geographic details, occupations of locals, their language and religious affiliations. As for the Serbs living in the Bay of Kotor region under the Venetian jurisdiction, they were compared by Tolstoi to the Don Cossacks, due to their living in the frontier zone and the military practises.¹⁵ Also, the author tells about “free people called Montenegrins”, which “do not serve anybody, at times fighting with the Turks and at times with the Venetians”.¹⁶ Tolstoi always notes a friendly attitude to him on the part of the local South Slav people, and as a religious person of his age oftentimes visits both Catholic and Orthodox churches and holy places. It is worth pointing out that in local Orthodox churches he could see books and icons “brought from Moscow by the Greeks”.¹⁷

To be sure, the books and icons printed and painted in Moscow and then found by Tolstoi in a remote Orthodox church on the coast of the Bay of Kotor serve as yet one more evidence that the contacts between Muscovy and the Balkans developed long before Peter I's time. However, only in late 17th – early 18th century when the Muscovites in their drive to the South come into an open confrontation with the Ottoman state, the Balkan Peninsula increasingly attracts attention of the tsarist government. Since Peter I the Balkan Orthodox Christians, most of whom were the Ottoman subjects, enter into the foreign policy calculations of the Muscovite statesmen as a strategic card that could and would be employed against the Ottomans.

In order to count on the help of a number of Orthodox Christian peoples the tsar was quite reasonably interested in collecting more information through trusted channels, sending secret agents and establishing direct contacts, spreading anti-Ottoman propaganda that would be instrumental in winning over the hearts and minds of local elites as well as ordinary people.¹⁸ As the Balkan Christians themselves were enthusiastically inclined towards the distant northern state of their co-religionists, perceived as the successor of Byzantium with the historical mission to liberate the Orthodox peoples from “Hagarite slavery”,¹⁹ the Muscovites normally had no difficulty in gathering

¹⁵ Tolstoi, *Puteshestviie stol'nika P. A. Tolstogo*, p. 116.

¹⁶ *Ibidem*, p. 118.

¹⁷ *Ibidem*, p. 117.

¹⁸ Using the subversive tactics with the aim to spark anti-Ottoman uprisings among the Sultan's Christian subjects was not solely Moscow's invention and had also been practised in late 16-17th centuries by the Austrian Habsburgs, Polish-Lithuanian Commonwealth and Vatican, see: I. F. Makarova *Bolgarskii narod v XV-XVIII v. v.* [Bulgarian people in XV-XVIII centuries], Moscow: KomKniga, 2005, pp. 39-41.

¹⁹ Note various legendary prophesies circulating among the Balkan Orthodox peoples, stating that the Ottomans' long rule over Constantinople will eventually be terminated, and this liberating

certain support among the sultan's Christian subjects. Starting from Peter I's reign, the strategy of inciting the Balkan Christians to rise up against the Ottomans would become a regular practice in all subsequent wars between Muscovy/Russia and the Ottoman Empire.

Sava Vladislavić and the contacts with the Habsburg Serbs

The aforementioned mission of Ostrovskii and the travel notes of Tolstoi prove the interest on the part of the Muscovite statesmen, including the tsar, to the Balkan region. At the same time, the regular contacts with the area were maintained through the Balkan natives invited into the tsar's service. Among the first and most prominent Balkanites who distinguished themselves in Muscovy, one should mention Peter's "eyes and ears" in the Ottoman Empire count Sava Vladislavić (Raguzinskii).²⁰ By origin a Herzegovinian, he later settled in Dubrovnik (from where his nickname "Raguzinskii") and by the last decade of the 17th century is known to run his private business in Istanbul. In fact, Sava Vladislavić begins to cooperate there with the Muscovite ambassadors, providing them information about the Ottoman domestic and foreign policy.

Along with the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem Dositheos, Sava Vladislavić due to his connections in Istanbul becomes an extremely valuable information source and an advisor to Piotr Tolstoi, the first permanent Muscovite ambassador at the Porte.²¹ In late 1702 Sava under the guise of merchant arrives to Muscovy and enters into the service of the tsar. At least on two occasions Peter I would send Sava Vladislavić again to the Ottoman Empire with special secret missions, in 1704-1705, and in 1707-1708.²² In particular, Sava delivered to Moscow "A Secret description of the Black Sea", and is thought to be one of its authors. The strategic importance of this document becomes even more apparent on considering the fact that the Black Sea remained still unknown to the Muscovites.²³

mission was ascribed to the Muscovite monarchs. Such popular beliefs were bolstered by famous marriage of Ivan III with Sophia Paleologue (1472), and Moscow's claims to be the champion of the Orthodox Christian world. See: Makarova, *Bolgarskii narod*, pp. 89-92.

²⁰ See on him: Jovan Dučić, *Graf Sava Vladislavić - Raguzinskii. Serb-diplomat pri dvore Petra Velikoga I Yekateriny I*. [Count Sava Vladislavić - Raguzinskii. A Serbian Diplomat at the court of Peter the Great and Catherine I]. St. Petersburg: Skifiya, 2009.

²¹ Dučić, *Graf Sava Vladislavić*, pp. 36-39.

²² *Ibidem*, pp. 43-47.

²³ *Ibidem*, p. 45. This description has been published among other papers of P. A. Tolstoi, containing intelligence information collected by the Muscovite ambassador. See: P. A. Tolstoi, *Opisaniie Chernogo moria, Egeiskogo Arkhipelaga i Osmanskogo flota* [A Description of the Black Sea, Aegean Archipelago and the Ottoman fleet] (Moscow: Natalis, 2006), pp. 66-128. The book also includes the secret accounts of the Aegean Archipelago and the Ottoman fleet: Tolstoi, *Opisaniie*, pp. 129-289. Presumably, taking into consideration his background, experience and duties, Sava Vladislavić might have a hand in drawing up of the given reports, or some part of

Sava Vladislavić came to be the main advisor of the tsar in the issues relating to the Ottoman Orthodox subjects, and was instrumental in establishing contacts with the rulers of Moldavia and Walachia, the Montenegrin Metropolitan (Prince-Bishop) Danilo I, as well as the Republic of Dubrovnik.²⁴ In addition, Vladislavić contributed to the Muscovite victory in the momentous battle of Poltava (1709), where he held the position of the chief quartermaster of Peter's army.²⁵ Later on, staying in service of his new home country, Vladislavić would be sent as an extraordinary ambassador to China (1725-1728) to negotiate demarcation of borders and, unofficially, to gather intelligence on Chinese state.²⁶ On top of all that, even if indirectly, Sava Vladislavić left a truly indelible mark on Russian literature, when after one of his secret missions in Istanbul he brought a little black African boy as a gift to Peter I.²⁷ The tsar famously baptized and educated his godson, who was named Abram Petrovich Gannibal and is known in the first place as maternal great-grandfather of the celebrated Russian poet Alexander Pushkin.

Aside from Vladislavić, some other people from the Balkans were settling in Muscovy in early 18th century, entering into the military and naval service of the tsar. The natives of Dubrovnik, Dalmatia and the Bay of Kotor were joining the nascent Muscovite fleet²⁸, while small groups of Serbian militiamen from the Habsburg Military Frontier areas began to offer their help to the Muscovite army. The grievances against the Austrian administration combined with the sympathies to the rising in power Muscovy, drove the most daring people to search for a better and more stable life in a large Orthodox state of their co-religionists.

As far back as 1698, the Serbian Patriarch Arsenije Černojević, who guided the Great Serb Migration of 1690 from the Ottoman Empire to the Habsburg lands²⁹, addressed the Grand Embassy of Peter I that came at that time to Vienna. He complained about the religious oppression of the Orthodox Serbs organised by the Jesuits despite the guarantees of religious freedom given by the Habsburgs in early 1690-s³⁰, and the increased attempts to convert his

them.

²⁴ Dučić, *Graf Sava Vladislavić*, p. 51.

²⁵ *Ibidem*, p. 50.

²⁶ *Ibidem*, pp. 116-130.

²⁷ *Ibidem*, p. 46.

²⁸ P. Rudiakov, *Pereselenie serbov v Rossiiu v XVIII veke v kontekste ukraino-serbskikh istoricheskikh sviazei 18-19 v. v.* [Migration of the Serbs to Russia in 18th century in the context of the Ukrainian-Serbian historical relations in 18-19th centuries], in: Sredoje Lalić (ed.), *Seoba Srba u Rusko carstvo polovinom 18. veka.* [The Exodus of the Serbs to the Russian Empire in mid-18th century], Novi Sad: Srpsko-ukrajinsko društvo 2005, p. 360.

²⁹ On the background of the Great Exodus of the Serbs to the Habsburg empire on the verge of the 17-18th centuries, see: Iu. V. Kostiashov *Serby v Avstrijskoi monarkhii v XVIII veke.* [The Serbs in the Austrian monarchy in the 18th century], Kaliningrad: Kaliningradskii Universitet 1997, pp. 18-26.

³⁰ On the privileges given by Leopold I and the legal status of the Serbian population in the

flock into Uniate Catholicism. On behalf of the Orthodox Serbian population of the Habsburg Empire the Patriarch urged the Muscovite mission to speak in support of the Serbs at the court of the Holy Roman Emperor Leopold I.³¹

At the same time the Austrian Serbs voiced their complaints about the Habsburgs also at the court of the Wallachian hospodar. In 1702 a Serbian officer with the rank of Colonel was sent to Wallachia and asked hospodar to inform Moscow that the Serbs cannot stand the Uniate oppressions under the rule of Kaiser, and would be ready to join forces with the tsar's army against the infidels.³² After having found themselves divided between the Austrian and the Ottoman empires, and remaining in a position of religious minority on both sides of the Habsburg-Ottoman border, the Serbian people clearly sympathized with the faraway, scarcely known, but gaining strength Orthodox Muscovy.

In view of this, in the first decade of the 18th century the South Slavic migration to the Muscovite state begins as a movement of military experts wishing to serve the Orthodox tsar. One such example was Pante Božić, a colonel of the Austrian army and the commandant of the town of Titel (situated at the entry of the Tisa River into the Danube) in the Habsburg Military Frontier, who entered the Muscovite military service with a group of Serbian soldiers in the end of 1704. It is worth of note that Božić did this through the agency of the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem, one of the main informants and confidants of Piotr Tolstoi, the Muscovite ambassador in Istanbul.³³

Božić conducted negotiations on behalf of "all of the Serbian commanders living under the Austrian rule in Hungary on the Ottoman border" (*отъ встѣхъ начальныхъ Сербовъ которые живутъ подѣ цесаремъ въ Венгерской земль при границахъ Турскихъ*), asking whether the tsar would agree to make the Austrian Serbs his subjects (*имѣть за своихъ подданныхъ и вѣрныхъ*). The Serbian commanders obliged "to serve always against infidels without any payment, and not demanding any weapons, but merely for Orthodoxy alone" (*служить противъ бусурманъ безъ всякой платы и жало-*

Habsburg Empire in late 17-early 18th century, see: Kostiashev, *Serby v Avstriiskoi monarkhii*, pp. 48-59; I. I. Leshchilovskaia, *Serby pod vlast'yu Turtsii i Avstirii* [The Serbs under the rule of Turkey and Austria], in: I. I. Leshchilovskaia (ed.), *Slavianskiiie narody Iugo-Vostochnoi Yevropy i Rossiia v XVIII v.* [The Slavic peoples of the South Eastern Europe and Russia in 18th century], Moscow: Nauka 2003, pp. 8-18.

³¹ *Politicheskiiie i kul'turniiie otnosheniia Rossii s iugoslavianskimi ziemliami v XVIII v.: Dokumenty* [Political and cultural relations of Russia with the South Slav lands in 18th century: Documents], Moscow: Nauka 1984, pp. 21-22.

³² Report of the Wallachian ambassador David Corbea, submitted to Posol'skii Prikaz (the ambassadorial office) in Moscow on 17 December (6 December, O. s.) 1702. *Istoricheskie sviazi narodov SSSR i Rumynii v XV – nach. XVIII v.* [Historical connections of the peoples of the USSR and Romania in 15-early 18th centuries], Moscow: Nauka 1970, Vol. 3, p. 181.

³³ Dučić, *Graf Sava Vladislavić*, p. 44; I. I. Leshchilovskaia, *Serby v Rossii* [The Serbs in Russia]. In: I. I. Leshchilovskaia (ed.), *Slavianskiiie narody Iugo-Vostochnoi Yevropy*, p.278.

ванья, никакого ружья не требуя, но токмо за едино православіе).³⁴ In 1708 one more delegate from the Austrian Serbs, Hristofor Tutrinović, visited Moscow to confirm their wish to become subjects of the Muscovite tsar.³⁵

What is at issue here is clearly not a request to come over to the tsar with the piece of Hungarian territory they lived in, as it would imply an immediate armed conflict with the Habsburg Monarchy. This was rather an attempt to persuade the tsar to enter into the war with the Ottoman Empire and help the Serbs to regain their old country. Besides, on the part of some venturesome individuals the mission of Božić might also have a purpose to feel out the prospects of migration to Muscovy, all the more so that Božić himself never returned back. The Serbian commander was not only accepted in Moscow, but was made both an adviser of Peter I on the Serbian issues and a representative of the Serbian people at the tsarist court.³⁶ Božić settled in Ukraine, was granted two villages with a mill in the Nizhyn regiment³⁷, which were inherited after his death around 1712 by his widow and son.³⁸

The flow of the Balkanites wishing to join the tsar's military service increased towards the beginning of a new war with the Ottomans, went along with the preparations for the Prut campaign, and continued well after the end of hostilities and the Peace of Adrianople (1713). Those who settled in the new place surely preserved links with their home country, shared impressions with their friends and neighbours, acted as mediators between the tsarist government and the potential migrants. No doubt, many of the South Slavic migrants were encouraged in particular by Sava Vladislavić and owed their chances to build a new life to his careful help and guidance. For example, Vladislavić personally wrote to Count F. M. Apraksin, the General-Admiral and Commander of the Muscovite naval and land forces in the Baltics, to render assistance to the native of Dalmatia Matija Zmajević,³⁹ who recently began to serve in the

³⁴ S. Solov'ev, *Istoriia Rossii d drevneishikh vremen* [History of Russia since earliest times]. St. Petersburg: Tov-vo "Obshchestvennaia pol'za" Publ., 1851—1879, Vol. 3, p. 1578.

³⁵ S. Bogoyavlenskii, "Iz russko-serbskikh otnoshenii pri Petre Pervom" [From Russian-Serbian relations under Peter I] *Voprosy Istorii*, 1946 (8-9), p. 25.

³⁶ Rudiakov, *Pereselenie serbov*, p. 360.

³⁷ In Ukraine, the Hetman state of the 17th- to 18th-century was divided into military-administrative districts known as regiments (polks). The regimental administrative division was abolished with the last vestiges of autonomy of the Ukrainian Cossack Hetmanate state in 1781.

³⁸ Ukase of Peter I regarding the widow of Colonel Panteleimon Božić. 5 April (25 March, O.s.), 1712. *Pis'ma i bumagi*, Vol. 12, part 1, p. 148.

³⁹ S. Vladislavić to F. M. Apraksin, 8 February (28 January, O. s.) 1713. *Politicheskije i kul'turnije otnosheniia*, pp. 45-46. What is interesting, Zmajević was a devout Catholic and came from a noble Dalmatian family. He is known to serve in the Venetian Fleet, but in view of the fact that he killed in a duel a Dalmatian nobleman, he had to leave his country at a young age. In 1710 Zmajević contacted the Muscovite ambassador in Constantinople Piotr Tolstoi with a request to take him into the tsar's service. Due to the war, which started in November, he had to spend with Tolstoi almost two years in the Ottoman prison. Later he joined the tsar's navy, distinguished himself in the war with Sweden, and eventually became Admiral of the Baltic Fleet. See more

Baltic Sea navy. Two other Balkanites, Hijeronim Natalić and Ivo Tudzić became at this time the advisers of Peter I on the naval issues.⁴⁰

Almost six years after the mission of Božić, in 1710, a group of Serbian commanders (Colonels Jovan Tekeli, Vulin Potisac and Hadži Mojsije Rašković) from Arad and Szeged in the Habsburg Military Frontier authorised Captain Bogdan Popović to visit Moscow (he arrived there in May 1710) and remind the tsar their readiness to turn against the Ottomans in alliance with the Muscovite army. They promised to support the tsar with an army of 10 thousand men, including 7 thousand cavalry and three thousand infantry.⁴¹ Sometime earlier, in the first half of 1709, the hospodar of Wallachia Constantin Brâncoveanu met and had a talk with one of the aforementioned Serbian Colonels Jovan Tekeli. Brâncoveanu summarised the complaints about the Habsburg authorities expressed by the Serbian commander in their private conversation. Tekeli was angry at the Habsburgs, saying that the Serbs made a mistake when they became the subjects of the Austrian monarchy. While they hoped for the better, served the Habsburg Monarchy, "shed their blood for Germans and lost many brave men for them", the Serbs got no benefit and instead even experienced a religious oppression.⁴² When compared to the Habsburg Monarchy, the distant and Orthodox Moscow enjoyed the growing popularity among the Serbs, who regularly offered their services to the tsar.

As a result, the Muscovites could reasonably expect that they would have no difficulty in mobilizing the Austrian Serbs against the Ottomans, should it turn out to be necessary. Moreover, there were the Serbs staying under the Ottoman rule, Dalmatians, Montenegrins, and other Balkan Orthodox Christian communities, which no doubt might have infused Peter I with the hope to trigger a wider uprising among the Balkan Orthodox subjects of the Ottoman Empire. For all that, the Serbs, Montenegrins or Greeks inhabited the areas geographically remote from the borders of the Muscovite state. In this regard, the Danube principalities of Moldavia and Wallachia due to their location on the way to the inner parts of the Balkans were of prime strategic importance to Muscovy.

on him at: Polovtsov A. (ed.) *Russkii biograficheski slovar'* [Russian Biographical Dictionary]. St. Petersburg: Imp.Rus. Ist. O-vo, 1916. Vol. 7, pp. 418- 420; Dučić, *Graf Sava Vladislavić*, pp. 53-56.

⁴⁰ Rudiakov, P. Chernogortsy v Rossii i v Ukrainie (XVIII – nach. XIX v.). [Montenegrins in Russia and in Ukraine (18-early 19 c.)] In: *Zbornik radova Medunarodnog naučnog skupa: Rossija i Balkany v techenie poslednjih 300 let – Rusija i Balkan tokom poslednja tri stoljeća*. [Proceedings of the International Scholarly Conference: Russia and the Balkans over the last three centuries], Moscow- Podgorica, 2012, p. 418.

⁴¹ *Pis'ma i bumagi*, Vol. 12, part 1, pp. 421-422; A. I. Dashkov to G. I. Golovkin, 10 February (30 January, O. s.) 1711. *Ibidem*, p. 423.

⁴² C. Brâncoveanu to G. I. Golovkin, 8 August (28 July, O. s.) 1709. *Istoricheskie svyazi*, Vol. 3, p. 309.

The Danubian conspiracies

After having destroyed throughout the second half of the 17th century the independence of the Ruthenian Cossack state, the Muscovites expanded further to the South and engaged into an increasing confrontation with the Crimean Khanate and the Ottoman Empire. In these conditions, the long-term geopolitical ambitions of Muscovy would inevitably make the two Danubian principalities an area of the vital interests of the tsarist government and a focus of contention between the Muscovites and the Ottomans. It should be noted that Peter I had every reason to believe that in the case of war against the Ottoman state he may count on a broad support from local population in both principalities. It was not just commonly shared Orthodox religion, but also pro-Muscovite attitudes on the part of the ruling elites, including the secret assurances of hospodars themselves, which might have suggested the tsar such an idea.

The extensive secret correspondence of the top officials in Moldavia and Wallachia with the Muscovite authorities, produced on the verge of the 17-18th centuries, shows that Peter I was regularly encouraged to start a war with the sultan. The hospodar of Wallachia Constantin Brâncoveanu, hospodars of Moldavia Antioch Cantemir, Constantin Duca, Mihai Racoviță and Dimitrie Cantemir one after another promised the tsar to provide the necessary military and logistic support in would-be anti-Ottoman campaign, vowed to join forces with the Muscovite army if it enters the principalities, and, on top of that, served Moscow as first-hand sources of information on the Ottoman domestic politics.

In 1697 the Wallachian hospodar Brâncoveanu sent an embassy to Moscow, addressing Peter I on behalf of the wider Orthodox clergy, more than twenty Wallachian boyar families, and the Balkan Orthodox peoples in general. Brâncoveanu asked the tsar to go on a march against the Ottomans and assured him that should Peter decide to proceed to Constantinople, not only the inhabitants of the Danubian principalities, but also the Orthodox Bulgarians, Serbs and Macedonians “would be going ahead of the Muscovite army and fight not like men, but like lions” all along his way.⁴³

Brâncoveanu worked out a more specific plan of the proposed joint anti-Ottoman campaign, and presented it to Moscow through his envoy in 1698.⁴⁴ To begin with, the hospodar of Wallachia advised the tsar to take the Ottoman fortress of Ochakov (Ott.: Özü), as due to its location Ochakov was much

⁴³ A Note of the Wallachian envoy Gheorghe Castriot on the aims of his mission to Moscow, 26 September (16 September, O. s.) 1697 (the date of translation from Greek into Muscovite), *Istoricheskiye sviazi*, Vol. 3, p. 117.

⁴⁴ Gheorghe Castriot to the Muscovite government, 20 September (10 September, O. s.) 1698. *Ibidem*, pp. 123-127.

more important than Azov, both in defensive and offensive terms. It divided the Crimean Tatar forces in two, was conveniently situated near the entrances of the Southern Buh and Dnipro Rivers into the Black Sea, thus allowing easier transportation of troops from inner parts of the continent. Furthermore, the Zaporizhian Host, located upstream of the Dnipro River, locked this water route from enemy while Ochakov could also be used as a base for naval attacks on the Crimea, Budjak, the mouth of the Danube and even Istanbul.

Apart from that, Brâncoveanu proposed the Muscovite authorities to take by all means the city of Kerch⁴⁵ on the easternmost tip of the Crimea, in order to make the Crimean Tatars to split their forces for defence against potential attacks from multiple directions, and at the same time to disrupt communication between the Crimean Tatars and the Circassian peoples in the Caucasus. It would also be advisable to block the way out of the Crimea at Perekop, and move the rest of the army across the Budjak steppes to the Danubian principalities.⁴⁶ By that time the Orthodox Christian peoples from all over the Balkans would join forces with the Muscovite army, like "many springs and small rivers flowing into one huge ocean".⁴⁷ The final objective is not stated clearly, but in any case it is expected to bring the triumph of "the Holy Eastern Church of God".⁴⁸

Such attitudes did not go unnoticed by Peter I, and in 1700 the hospodar of Wallachia secretly received the Order of St. Andrew the First-Called⁴⁹, only two years since it was introduced by the tsar as the highest award of the Muscovite state. In a few months Brâncoveanu was also granted an official letter that guaranteed him an asylum in Ukraine should he be dismissed by the

⁴⁵ As regards the Crimean city of Kerch, the Wallachian Hospodar might have not known that earlier that year, in summer, the Muscovites already had designs on obtaining Kerch by planning to put forward the respective clause at the congress of Karlowitz. On 6 July (26 June, O. s.) 1698 the Muscovite delegates handed over the preliminary clauses for negotiations with the Ottomans to the Habsburg officials, and asked for the opinion of the Habsburg side. See: "The clauses to be presented to the Holy Roman Emperor Leopold", *Pis'ma i bumagi*, Vol. 1, p. 262, and also at: *Pamiatniki diplomaticheskikh otnoshenii drevnei Rossii s derzhavami inostrannymi* [The Records of the diplomatic relations of the ancient Russia with the foreign countries], St. Petersburg: 2-e Otdeleniie Sobstvennoi E. I. V. Kantseliarii 1867, Vol. 8, p. 1359. On 10 July (30 June, O. s.) the Chancellor Count Kinsky commented on the diplomatic plans of the Muscovite side. The Habsburg official voiced a doubt that the Ottomans would agree to cede a territory which was not lost by them. He suggested that Muscovy should first take Kerch militarily, and after that to negotiate according to the *uti possidetis* principle. In the end, the Muscovite delegation refrained from making any official claims regarding Kerch. See: *Pamiatniki diplomaticheskikh otnoshenii*, Vol. 8, pp. 1364-1365.

⁴⁶ *Istoricheskie sviazi*, Vol. 3, pp. 123-124.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 126.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 127.

⁴⁹ Extract from the case of the Armory Chamber, concerning the manufacture of a cavalier cross to award the Wallachian hospodar Constantin Brâncoveanu, in accordance with the decree of Peter I. 1 September (21 August, O. s.) 1700. *Istoricheskie sviazi*, Vol. 3, p. 151, see also: pp. 358-359.

Porte.⁵⁰ Brâncoveanu, however, stayed in his office and continued to maintain secret contacts with the tsarist authorities.

In September 1702 another Wallachian ambassador, David Corbea, arrived at Posol'skii Prikaz (the ambassadorial office) in Moscow⁵¹ and towards the end of the year presented a written report about the aims of his mission. Corbea's note at the beginning calls attention to the visit of the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem Dositheos to Bucharest. Dositheos, already mentioned earlier as one of the most valuable agents of the Muscovite ambassador at the Ottoman Porte, met with Brâncoveanu and the highest Wallachian officials Constantin and Mihai Cantacuzino.⁵² They had a private talk, deliberating about how to save the Orthodox Christians from oppressions by "the Turks and heretics". All in attendance decided, in the name of the numerous Balkan peoples, to remind the tsar that all of them will support him as soon as he starts to fight with "the enemies of Christ".⁵³

Hospodar Brâncoveanu and the Cantacuzino brothers even advised the tsar to make peace with the Swedes and switch attention to the Ottomans, because the latter were "weak, powerless and lacking wise leaders". Thus, in their opinion, it was exactly the right time to attack the Ottoman state, in order not to waste a chance.⁵⁴ The tsar was also flattered by comparing him with the biblical Moses: "As the sun shines for all the world and Moses rescued the Israelites from the Egyptians, so we, all Orthodox, want the Holy Majesty to save us from the tyrant and the heretical yoke."⁵⁵ Once again, as it happened before, the letter of Brâncoveanu's ambassador contained strategic advices on how better to organize campaign, and same sort of assurances that the tsar will be supported by all Balkan Orthodox ethnic groups, including the Austrian Serbs

⁵⁰ A Letter Patent [Zhalovannaia gramota] from Peter I to Constantin Brâncoveanu. [Not later than 9 February (29 January, O. s.) 1701] *Istoricheskie sviazi*, Vol. 3, p. 162.

⁵¹ S. A. Beloborodov, "Deiatel'nost' N. G. Spafariia-Milescu v Rossii (1678-1707)" [Activities of Nicolae Spafarii Milescu in Russia (1678-18707)]. *Iezhegodnik Nauchno-issledovatel'skogo instituta russkoi kul'tury Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. 1995-1996*. [Yearbook of the Research Institute of the Russian culture of the Ural State University. 1995-1996], Iekaterinburg: Izd-vo UrGU 1997, p. 19.

⁵² Constantin was holding the office of stolnic, and Mihai occupied the position of spatharios, the key offices at the courts of the Danubian hospodars. *Stolnic* was a boyar rank and the position at the court in the history of Moldavia and Wallachia, a seneschal; a person in charge of the royal table. Spatharios - in Wallachia, holder of the royal sword and bludgeon and second in rank in the army after the voivode. See: *Dictionare ale limbii române* (Online Dictionary of the Romanian language). The entries: "stolnic" <https://dexonline.ro/definitie/stolnic> and "spătar" <https://dexonline.ro/definitie/spătar> (accessed September 10, 2017).

⁵³ A Note of the Wallachian envoy David Corbea on the aims of his mission to Moscow, submitted on 17 December (6 December, O. s.) 1702, *Istoricheskie sviazi*, Vol. 3, p. 177.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 179.

⁵⁵ *Ibidem*. The original translation from Wallachian, made at Posol'skii Prikaz, runs as: "Как солнце сияет всего света и Моисей избавил израильтян от египтянов, так и мы, все православные, желаем от святого величества, дабы нас избавил от тиранского и еретического ига."

and the Wallachians from Transylvania.⁵⁶

As for the Moldavian rulers, they, as a general matter and just like their Wallachian counterpart, kept up the secret correspondence with Moscow. Antioh Cantemir in 1698, Constantin Duca in 1701, and Mihai Racoviță in 1704 were asking for the Muscovite protection.⁵⁷ Quite clearly, the hospodars of the Danube principalities, along with some high standing boyar families were engaged in subvert activities against the Ottoman state. They served Peter I as an important source of information about the Ottoman and Crimean Tatar domestic politics, provided advices, assisted in meeting some requests of the tsarist authorities.

For example, Gavriil Golovkin, a close associate of Peter I and the head of the Posol'skii Prikaz, who since 1709 assumed the position of the State Chancellor, asked Mihai Racoviță to report him on the rumours regarding the arrival of the Swedish colonel to Moldavia and his attempts to recruit the Wallachians to the service of Karl XII. If these rumours happened to be true, the hospodar of Moldavia was instructed to frustrate the Swedish plans.⁵⁸ Even earlier, Mihai Racoviță himself, when addressing the tsarist government for protection in 1704, warned the tsar not to trust the Phanariote Greeks of Constantinople, as they "were more Turks than Christians" (понеже греки царградцы турки суть, а не христиане).⁵⁹ On other occasion, in the aftermath of the Poltava battle (1709), Racoviță informed Peter I about the planned marching route of the defeated Karl XII and the Cossack hetman Ivan Mazepa across Moldavia. The hospodar of Moldavia suggested that Peter I should attack the Moldavian (in fact, Ottoman) territory and capture both the Swedish king and the Cossack hetman.⁶⁰

When it comes to Brâncoveanu, he also continued to help the Muscovites with sharing secret information on the issues relating to the Ottoman state and the Ottoman military preparations, regularly sending to Peter I his friendly assurances, congratulating the tsar on winning the Poltava battle, facilitating the message delivery for Muscovy's ambassador at the Porte Piotr Tolstoi, and at times even providing the latter with money.⁶¹

⁵⁶ Ibidem, pp. 180-181.

⁵⁷ Ibidem, pp. 132-135, 166-167, 204-206.

⁵⁸ Chancellor Gavriil Golovkin to Mihai Racoviță. 21 May (10 May, O. s.) 1709. Ibidem, p. 305.

⁵⁹ Mihs

⁶⁰ "For this sake, take care and constantly think of capturing them, and immediately send there the sufficient force, and I put my hope in God, that you will seize and convoy them like a piece of dung" (*Того ради радейте и промышляйте о поиманье их, и тот час пошлите довольное войско тогда, и надеюсь на Бога, что их поимаете и поведете их как гнои*). Mihai Racoviță to G. I. Golovkin. September 1709. Ibidem, pp. 314-316.

⁶¹ See the extensive correspondence between Constantin Brâncoveanu and the Heads of Posol'skii Prikaz Fyodor Golovin and Gavriil Golovkin throughout the years 1704-1710. Ibidem, pp. 200-201, 268-270, 277-280, 284-288, 292-293, 295-296, 301-302, 307-310, 318-320.

Accordingly, it stands to reason that the ruling elites of the Danubian principalities, led by hospodars (C. Brâncoveanu, A. Cantemir, C. Duca, M. Răcovîță), were involved in secret relations with Moscow and largely encouraged the expansionist designs of Peter I in the Balkan direction. Orthodoxy objectively served the Muscovite state as a very useful tool to further its political influences and objectives across the Balkan dominions of the Habsburg and the Ottoman empires. On the other hand, it seems that the Balkan Orthodox peoples themselves helped Muscovy and later the Russian empire to grasp the huge strategic potential behind the image of the “protector of Orthodoxy”, and to begin increasingly using it. Comparisons with the Moses of the Bible might have flattered the vanity of the tsar, as well as numerous promises of a broad popular support might have led him to consider marching against the Ottomans through their Balkan possessions. However, the tsar was engaged in a large-scale war with Sweden, and the prospect of fighting on two fronts was not in his best interests.

Muscovy’s victory in the battle of Poltava over the joint Swedish-Cossack forces except that it irrevocably reinforced the domination of Moscow in Ukraine, also boosted the standing and prestige of the Muscovite tsar in the Balkans. Peter I himself, having defeated Karl XII and Ivan Mazepa, was largely inspired by his military success and sought now to build on the progress already made. The long anticipated and secretly discussed possibility of creating an anti-Ottoman coalition of the Balkan Christian peoples began to be seen as a very promising undertaking. Nevertheless, at this very point to launch a war against the Ottomans was still very much undesirable for the tsar.

The ambassador at the Porte Piotr Tolstoi in his report to the newly appointed Chancellor Gavriil Golovkin⁶² pointed out that the recent successes of the Muscovite state caused serious concerns among the Ottomans, who would continue to increase their military forces on the border unless the Muscovite armies move away from the border area.⁶³ In order to avoid sliding into confrontation, Tolstoi urged the Chancellor to assure both the Khan of Crimea and the Ottoman Commander-in-chief of the Eyalet of Silistra (*Silistre Seraskeri*) Yusuf Pasha that Moscow had no hostile intentions towards the Porte.⁶⁴ From the Ottoman standpoint, however, the Porte indeed had all the reasons to be concerned about the growing Muscovite expansion to the South. Furthermore, it looked quite natural on the part of the Porte to have a wish to

⁶² The post of Chancellor was introduced by Peter I on 27 July (16 July, O. s.) 1709, so, by the time when Tolstoi sent his report, G. Golovkin stayed in the new office for only four days.

⁶³ “Мнится мне, что здешние возимеют паче великий страх от страны царского величества и доколе услышат, что рати московские от границ отдалятся, будут иметь прилежнейшее попечение о умножении при границах своих ратей”. P. A. Tolstoi to G. I. Golovkin, 31 July (20 July, O. s.) 1709. *Pis'ma i bumagi*, Vol. 9, part 2, p. 1001.

⁶⁴ *Ibidem*

revenge its recent defeats and to get back the territories that only a decade ago belonged to the Ottomans.

When the Ottoman Empire formally declared war on 1 December (20 November, O. s.) 1710, this came as no surprise for anyone. It should be noted, that Moscow and the Porte were not at peace in the full sense of the word, since the Treaty of Constantinople (1700) was concluded as a truce for thirty years.⁶⁵ Even though on 14 January (3 January, O. s.) 1710 the sultan Ahmed III confirmed the prolongation of the truce for the same term of thirty years⁶⁶, both the Ottomans and the Muscovites were quite aware that the resumption of hostilities was only a matter of time.

In three days after the declaration of war the Porte also changed the hospodar of Moldavia.⁶⁷ Embarking on a conflict with Muscovy, the Ottomans tried to reinforce their influence in the Danube principalities and needed there a person in whom they could place their confidence. Dimitrie Cantemir, who became the new Moldavian hospodar, in the eyes of the Ottoman government stood out as the best candidate for that post. The Porte knew about the feud between the princely families of Cantemir (Dimitrie's father Constantin and brother Antioch in the past both were hospodars of Moldavia) and Brâncoveanu, so it was hoped that Dimitrie Cantemir would keep watching closely on the Wallachian hospodar Constantin Brâncoveanu, which had long been suspected by the Ottomans of secret relations with the Muscovite state. Animosity and rivalry of two families seemed to provide a perfect guarantee that hospodars would not align and conspire against the sultan. Besides, Dimitrie Cantemir grew up and got brilliant education in the Ottoman capital, and by the time of his appointment spent in Istanbul more than twenty years, having established extensive connections among the Ottoman bureaucracy.⁶⁸ In view of all that, the new hospodar of Moldavia was thought to be a reliable servant of the Porte.

Cantemir got the sultan's orders to prepare Moldavia for the war, and in case of Constantin Brâncoveanu's treacherous behaviour to seize him and bring to Istanbul.⁶⁹ On 21 December 1710 he arrived at Iași⁷⁰ and began to

⁶⁵ The treaty, which ended the Ottoman-Muscovite war of 1686-1700, was concluded at Constantinople on 14 July (3 July, O.s.) 1700. The full text of the treaty is available at: *Pis'ma i bumagi*, Vol. 1, pp. 368-378.

⁶⁶ *Pis'ma i bumagi*, Vol. 1, p. 488.

⁶⁷ A. Kochubinskii, 'Snosheniia Rossii pri Petre I s iuzhnyimi slavianami i rumunami' [Russia's relations with the Southern Slavs and Romanians in times of Peter I]. *Chteniia v Imperatorskom Obshchestve istorii i Drevnostei Rossiiskikh* [Readings in the Imperial Society of Russian History and Antiquities] (ChOIDR), Vol. 2, (1872), p. 43.

⁶⁸ D. P. Ursu, 'Tiurkologiiia v Rumunii: mynule y siogodennia' [Turkology in Romania: past and present]. *Skhidnyi svit*, 2011, Issue 1, p. 118.

⁶⁹ V. N. Ermuratskii, *Obschestvenno-politicheskie vzgliady Dmitriia Kantemira* [The Socio-political views of Dimitrie Cantemir], Chișinău: Gos. Izd-vo Moldavii 1956, p. 29.

⁷⁰ *Ibidem*

act, but contrary to the expectations of the Ottoman side. The Porte did not suspect that Cantemir had established a wide network of connections with the tsarist authorities when he was still in Istanbul. Cantemir was acquainted with ambassador Tolstoy, the special agent of the tsar Sava Vladislavić, while Cantemir's older brother Antioch, who earlier on two occasions was the hospodar of Moldavia⁷¹, secretly corresponded with Moscow. Tellingly, Dimitrie Cantemir asked the Grand Vizier to allow him openly communicate with the Muscovites under the pretext of gathering intelligence about the enemy's plans.⁷² Thus he could not be afraid of getting caught, though many Moldavian boyars never knew that Cantemir entered into secret negotiations with Peter I.

Already in January 1711 Cantemir sent an envoy to the tsar, promising to place at disposal of the Muscovite army 20 thousand cavalry.⁷³ The Muscovite tsar was preparing for campaign, and the military and logistic support promised by the hospodar of Moldavia would be highly welcomed. In April another Cantemir's emissary, Ștefan Luca, arrived to the tsar's headquarters in Lutsk in order to conclude an alliance between the Moldavian hospodar and the Muscovite tsar. On 24 April (13 April, O. S.) 1711 the treaty of alliance between Cantemir and Peter I had been signed.⁷⁴

According to the treaty, Moldavia was put under the protectorate of Moscow, and Dimitrie Cantemir took an oath of allegiance to the tsar (until the Muscovite armies enter Moldavia, it had to be secret). For his own part, the tsar guaranteed the hereditary right of Cantemir family to rule in Moldavia, as well as full autonomy of Moldavia in its domestic affairs, including the right to manage tax revenues. The Muscovites could not hold the local offices, buy estates and marry Moldavian women. Peter I pledged that he would never make a peace with the Ottomans, in which Moldavia had to return under the sultan's rule. However, to be on the safe side, the articles 14 and 15 stipulated that if something goes wrong and Cantemir would have to make an escape from the Ottoman Empire, he and his heirs would be granted an asylum in the Muscovite state, lifetime financial allowance, and house in Moscow equal to that which the hospodar had in the Ottoman capital.

As it can be seen, the die was cast by Cantemir largely in an attempt to guarantee certain independence of Moldavian principality by making it a satellite of the Muscovite tsar. Whatever ambitions moved Cantemir, whether

⁷¹ In 1695-1700 and 1705-1707.

⁷² Kochubinskii, pp. 43-44.

⁷³ *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, p. 461.

⁷⁴ Diplom danniy Valakhskomu kniaziiu Dmitriiu Kantemiru [Diploma given to the Prince of Wallachia Dimitrie Cantemir]. 24 April (13 April, O. S.) 1711. *Polnoie Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii* (hereafter cited as *PSZRI*) [Complete collection of laws of the Russian Empire]. (St. Petersburg: 2-e Otdeleniie Sobstvennoi E. I. V. Kantseliarii, 1830). Series I, Vol. IV, pp. 659-662; *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, pp. 173-176.

the sympathies to the Orthodox coreligionists or, in view of the shaky position of hospodars under the sultan, the wish to establish the hereditary rule of his family in Moldavia, his defecting to the Muscovites came to be utterly unexpected by the Ottoman side. As for Peter I, the alliance with the Moldavian hospodar looked as a promising start for the future campaign.

The Balkans in Muscovy's strategic war planning

Officially, in response to the Ottoman earlier declaration of war, the tsarist government issued a manifesto, declaring the commencement of hostilities against the Ottoman Empire on 5 March (22 February, O. s.) 1711.⁷⁵ On 8 March (25 February, O. s.) the manifesto was publicly announced in the Uspenskii Cathedral of the Kremlin.⁷⁶ Along with that, the plans for subversive activities on the Balkans began to be elaborated and put into practice. For the first time the Balkan peoples were included into strategic considerations of Moscow as a potential ally in its growing confrontation with the Ottomans. In the same way, for the first time the Danube appeared to be in the focus of Moscow's military planning.

In the light of numerous assurances of support, which were done previously by the Serbs in the Habsburg service, Wallachian hospodar Brâncoveanu, and hospodars of Moldavia, Peter I hoped to find a warm welcome among the Orthodox subjects of the sultan, as soon as his army enters the confines of the Ottoman state. However, the passive support was not enough and Moscow aimed to go as far as to raise a general anti-Ottoman uprising of the Balkan Christian peoples.

In spring 1711, before the active phase of the military operations, there were prepared three manifestoes addressing the Balkan Orthodox population. These included the manifestoes of 14 March (3 March, O. s.), 3 April (23 March, O. s.) and 19 May (8 May, O. s.) that were addressed in the name of the Muscovite tsar (*Τζάρης της Μοσχοβίας*) to the South Slavic peoples, all Christian subjects under the Ottoman rule and the inhabitants of the Danube principalities respectively.⁷⁷ Characteristically, the proclamation, which had as its target audience the whole Christian population of the Balkans, was composed in Greek.

As one would expect all three manifestoes are similar in contents, full of religious rhetoric, emphasizing that the Ottomans were the natural born

⁷⁵ The text of the Manifesto is available at: *PSZRI*, pp. 627-635; *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, pp. 74-83.

⁷⁶ *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, p. 386.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 117-119, 151-153, 225-227. Also see: Petri Magni, *Russorum imperatoris, litterae datae ad Graecos Turcis subiectos*. 3 April (23 March, O. s.) 1711. In: F. Miklosich, and J. Müller (eds), *Acta et diplomata Graeca medii aevi sacra et profana*, Vindobona: Carolus Gerold 1865, Vol. 3, pp. 279-281.

enemies of Christians, who continue to oppress and enslave them, and who allied with heretical king of Sweden in order “to do away with the last Eastern Orthodox monarch, so that the Orthodox Christians would no more have any benefactor or safeguard”.⁷⁸ In his turn, Peter I announces that he, as the sole protector of the Orthodox peoples, decided to launch a war with intention to liberate the oppressed Orthodox brethren from “the yoke of the pagans”⁷⁹, to restore churches and to raise crosses in the Balkans.⁸⁰ The Orthodox Christian subjects of the sultan almost in the same expressions in all three manifestoes were invited to join forces with the tsar and reminded that it was their holy duty to fight for their faith, church and freedom “until the last drop of blood”.⁸¹

It was also specified that the liberation of the Balkan Christian peoples remained the only concern of the Muscovite monarch and Peter I did not seek to expand his possessions at the expense of the Balkan peoples. Such a declaration obviously presupposed driving the Ottomans out of Europe as the ultimate aim, though this was rather implied than stated clearly as an immediate practical objective. The manifesto of 14 March ended with a wishful statement that should all the Orthodox Christians unite, “the heirs of Muhammad would be driven back to their old homeland, to the sands and steppes of Arabia”⁸². In practice, the Orthodox Balkanites were just proposed to take up arms against the sultan, fight to the last drop of their blood, and place their trust in Heaven’s help.

Among the incentives used by the Muscovite strategists to bring the Balkan Christians into the war on Moscow’s side, above all else, were the attempts to employ the religious sentiments of people and to invoke in them the strong sense of religious duty. For those whose religious fervour would appear to be insufficient, the fear could serve as yet another reliable means of persuasion. Respectively, the final paragraph of the manifesto issued on 19 May and addressing the population of the Danube principalities along with the rest Orthodox Balkan peoples, warned those Orthodox who would prefer to stay neutral. It stated that they “themselves will be guilty of their own misery

⁷⁸ *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, p. 226.

⁷⁹ Universal phrase, used literally and quite often across the documents

⁸⁰ “σας λυπούμαι, νά σας γλυτώσω από τά χέρια των άσεβων, νά ζωογονήσω ταίς εκκλησίαις σας, νά στήσω τούς σταυρούς σας”, *Ibidem*, p. 152; *Acta et diplomata Graeca*, p. 281.

⁸¹ Manifesto of 14 March: “за церкву и православную веру не токмо воевати, но и последнюю каплю крове пролияти”(*Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, p. 118), manifesto of 3 April: “νά πολεμήσετε, διά τήν πίστιν και διά ταίς εκκλησίαις σας ας χύσώμεν έτος τήν ύστερινήν σταλαγματείαν το αίμα μας”(Ibidem, p. 152; *Acta et diplomata Graeca*, pp. 280-281.), manifesto of 19 May: “за церковь святую и православную христианскую веру, за отечество свое и за возвращение прав и волностей своих и последнюю каплю крове пролияти”(Pis'ma i bumagi, Vol. 11, part 1, p. 226).

⁸² *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, p. 119. The Ottoman Turks are apparently confused with the Arabs, though the phrase well serves to illustrate the innermost thoughts of the Muscovite government

and ruin, and the last and final defeat and destruction by our sword".⁸³ In the end, as a last resort there was the idea of God's fear: "As the enemies of Christianity, they (i.e. the Orthodox Christians, which for whatever reason would not render assistance to the tsar's army, V. M.) will be damned and excommunicated from the holy church, and therefore not only their bodies, but also their souls can perish eternally".⁸⁴

In strategic considerations of Peter I the Danube principalities were to become the immediate theatre of hostilities, where the tsar expected to find both the logistical and military support promised by the Moldavian and Wallachian hospodars. Dimitrie Cantemir engaged to provide a force of 10 thousand men, along with provisions and fodder for the tsar's army. Constantin Brâncoveanu pledged to field 20 thousand men.⁸⁵ Besides, as it has been stated earlier, the Austrian Serbs from the Habsburg Military Frontier assured the Muscovite tsar in their ability to provide 10 thousand men as well (7 thousand cavalry and 3 thousand infantry)⁸⁶ or even 30-40 thousand.⁸⁷ Apart from the Danube principalities and the Habsburg Serbs, high expectations were placed also on Montenegrins at the head with the Metropolitan of Cetinje Danilo Šćepčević Njegoš (1697-1735).⁸⁸ At the same time, there were attempts to initiate the anti-Ottoman operations on the part of some Venetian Greek subjects. In other words, Peter I hoped to form a broad coalition of the Orthodox peoples, including Moldavians, Wallachians, Serbs, Montenegrins and Greeks, which would help to undermine the strength of the Ottoman state.

In order to reach such an objective, the tsar's emissaries were sent to the respective areas of the Balkans, with mission to organise and coordinate the subversive activities, to maintain the high image of the faraway Muscovite state, to spread the manifestoes of Peter I and, ultimately, to ignite an uprising against the sultan's government. So, in March 1711, the manifesto of 14 March (3 March, O. s.) was forwarded to the Habsburg Serbians with Captain Bogdan Popović, their envoy previously sent to the tsar, who since May 1710 remained in Muscovy. In a couple of months the Serbian commanders were addressed once again with the same appeal to make a stand against the Ottomans.⁸⁹

⁸³ *Ibidem*, p. 227.

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ E. V. Belova, "Pravoslavnye narody Avstriiskoi i Osmanskoi imperii v Prutskom pohode 1711 g." [The Orthodox peoples of the Austrian and the Ottoman Empires in the Pruth campaign of 1711]. *Voprosy istorii*, 1993, no. 4, p. 150.

⁸⁶ *Pis'ma i bumagi*, Vol. 12, part 1, pp. 421-422, 424.

⁸⁷ Constantin Brâncoveanu to Chancellor G. I. Golovkin, 8 August (28 July, O. s.) 1709. *Istoricheskie sviazi*, Vol. 3, p. 309.

⁸⁸ See: O. A. Kuzevanov, 'Daniil I'. In: *Pravoslavnaia Entsiklopediia* [The Orthodox Encyclopaedia], Moscow: Pravoslavnaia Entsiklopediia 2006, Vol. 14, pp. 96-97.

⁸⁹ Sava Vladislavić – Raguzinskii to the Serbian colonels Jovan Tekeli, Vulin Potisac and Hadži Mojsije Rašković. 31 May (20 May, O. s.) 1711. *Politicheskie i kul'turnie otnosheniia*, pp. 34-35.

Likewise, Montenegro became another area to which the tsarist authorities paid special attention. Also in March 1711, the secret mission to fuel the anti-Ottoman rebellion in those parts of the Balkans was assigned to the Montenegrin officers in the tsar's service Captain Jovan Lukačević, former Orthodox monk Mojsije Mitanović (who entered the Muscovite army under the name of Jovan Albanez, and was given the rank of Captain), and a native of Herzegovina Mihajlo Miloradović (granted by the tsar the rank of colonel).⁹⁰ Miloradović and Lukačević were to deliver the tsar's call for an uprising to the Montenegrin metropolitan Danilo and to organise the armed resistance in Montenegro.⁹¹ Jovan Albanez would be sent to Herzegovina to fight along with the volunteer from the Illyrian coast, the Venetian subject Slavuj Đaković.⁹²

The secret anti-Ottoman activities of the Muscovite diplomacy extended as far as the Greco-Venetian areas. On 13 March (2 March, O. s.) 1711 Peter I appointed Dimitris Botsis as his commercial consul in Venice.⁹³ Somewhat later, Matvey Caretta was sent to Venice as a political representative of the tsar, with the task to bring the Italian cities into alliance against the Porte, and to smuggle money and weapons to the Balkan Christians.⁹⁴ So far as Botsis is concerned, as it was neatly observed by Bogoyavlenskii, the consular patent of Botsis did not state clearly what the commercial consul had to do in a city with which Moscow did not have any commercial relations.⁹⁵ This becomes clear from the letter written by Botsis to Peter I. Botsis informed the tsar that the leaders of earlier Christian uprisings that took place during the recent Ottoman-Venetian war⁹⁶ in Missolonghi and the regions of Xiromero and Preveza in western and north-western Greece, were still alive. Botsis further reported that he established connection with the chief of the Greek captains that fought on the Venetian side, Captain Ivan Sumila. This captain resided on the Venetian island of St. Maura in the Ionian Archipelago, and was ready to raise the rest of his associates against the Ottomans.⁹⁷ Sumila asked for the tsar's official pat-

⁹⁰ Vladislavić – Raguzinskii to Colonel Mihajlo Miloradović. 15 March (4 March, O. s.) 1711. *Politicheskie i kul'turnie otnosheniia*, pp. 31-32; Belova, p. 149; Bogoyavlenskii, p. 31.

⁹¹ R. Raspopović Perviyе oficial'niye vizity chernogortsev k rossiiskomu dvoru: missiya vладыky Danila v 1715 godu [The First official visits of Montenegrins to the Russian court: the mission of Vladyka Danilo in 1715]. In: K. V. Nikiforov (ed.), *Chernogortsy v Rossii* [Montenegrins in Russia], Moscow: Indrik 2011, p. 11.

⁹² Bogoyavlenskii, pp. 32-33.

⁹³ Consular patent to D. F. Botsis, 13 March (2 March, O. s.) 1711. *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, pp. 110-111.

⁹⁴ Polnomochiie Matveyu Caretta [Credential letter to M. Caretta], 23 April (12 April, O. s.) 1711. *Ibidem*, pp. 169, 460. Caretta already had a rich experience of being engaged in various clandestine activities while serving as a secret agent of the Muscovite ambassador in Constantinople P. A. Tolstoi in 1703-1710.

⁹⁵ Bogoyavlenskii, p. 30.

⁹⁶ Following the Morean war of 1684-99, Venice gained the entire Peloponnese and increased its possessions in Dalmatia

⁹⁷ D. Botsis to Peter I. 29 August (18 August, O. s.) 1711. *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, pp. 422-423.

ents to be sent in his name and the names of other Greek captains⁹⁸ inclined to engage in fight against the Ottomans. Sumila promised that he would be able to organise up to 10.000 men, to spread panic as far as Thessaloniki, and eventually spark a revolt all over Rumelia.⁹⁹ Furthermore, the Orthodox metropolitan of Ioannina Climent also promised Botsis his assistance.¹⁰⁰

In view of the abovementioned activities of the Muscovite agents in various parts of the Balkans, it is of no wonder that Peter I was quite enthusiastic when on 19 June (8 June, O. s.) 1711 he informed the Senate that the Moldavian hospodar "issued the public proclamations against the Turks (and so, praise God, a good start in this affair), and this is what we expect from other Christians (*italics are mine; V. M.*)".¹⁰¹ For all that, all of the planned subversive actions of the Balkan Christians depended on success of the main campaign of the Muscovite forces that entered Moldavia and were to march further towards the Danube. The developments in June-July, which led to the final disaster on the bank of the Prut River in July 1711, did not allow the tsar to realize his ambitious program to destabilize the Ottoman state from within and to deal it a devastating blow.

The remaining written evidence of a contemporary, the British envoy to Muscovy Charles Whitworth¹⁰², testifies to what extent tsar Peter's expedition could be dangerous for the Ottoman Empire, how excited were the Balkan Orthodox peoples waiting for their "new Messiah" and how the Ottomans were happy to get rid of the looming danger (the original spelling is preserved): "the joy is as great as possible in that empire which had in all likelihood fallen into the greatest confusion, if the Czar had managed his opportunity and given time to the intrigues and inclinations of the greeks, whose eyes and hearts were fixed on their new Messiah".¹⁰³ Whitworth points out, however, that the failure of the campaign and the eventual Treaty of Prut, made on 23 July (12 July, O. s.) 1711, "blasted their (the Balkan Orthodox peoples'; V. M.) hopes and lessened their affection, so that in this point alone the shameful treaty has been of incredible detriment to the moscovite affairs".¹⁰⁴

Trapped by the overwhelming Ottoman-Crimean Tatar forces, Peter I

⁹⁸ "Captain Zafir Pozzio, captain Anastasias Chelali, captain Georgios Conemeno, captain Niko Karakhasal, and captain Ivan Karakhasal, and 200 men with them". I. Sumila to D. Botsis, 21 July (10 July, O. s.) 1711. *Ibidem*, p. 424.

⁹⁹ *Ibidem*

¹⁰⁰ Metropolitan Climent to D. Botsis, 19 July (8 July, O. s.) 1711. *Ibidem*.

¹⁰¹ Peter I to the Senate, 19 June (8 June, O. s.) 1711. *Ibidem*, p. 282.

¹⁰² Charles Whitworth was the British ambassador to Muscovy in 1704-1712

¹⁰³ Charles Whitworth to the right honourable m. secretary S-t John. Vienna, 2 September (22 August, O. s.) 1711. *Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshchestva (SIRIO)* [Collection of the Imperial Russian Historical Society], St. Petersburg: Tipografia Imperatorskoi Akademii Nauk 1886, Vol. 50, p. 486.

¹⁰⁴ *Ibidem*

appeared on the verge of complete destruction. The dire prospect of being carried in a cage through the streets of Istanbul already preyed on the mind of the Muscovite tsar. Giving instructions to vice-chancellor Piotr Shafirov, who would lead the peace negotiations with the Ottomans, the tsar was famously ready to accept virtually any conditions set by the grand vizier Baltacı Mehmed Pasha, “everything except slavery” (стаѣь с ними на ѿсе, чево похотят, кромѣ шклаѣства).¹⁰⁵ Although the final terms of the peace were surprisingly benign and the Muscovite tsar miraculously escaped humiliation, the large-scale projects to set aflame all of the Balkans eroded to nothing.

Dimitrie Cantemir had to leave his homeland for good and settle in Muscovy, Constantin Brâncoveanu did not dare to defect to the Muscovite side, and the Habsburg authorities obviously prevented their Serbian subjects from organizing a massive march to join forces with Peter’s army.¹⁰⁶ The Montenegrin uprising did not succeed without the promised support of the regular army of the tsar, and was suppressed. In the same way, the planned subversive actions by some Greco-Venetian corsairs along the north-western coast of Greece could not be of decisive importance even if realized. As the army of the tsar failed to progress further into the inner parts of the Balkans, the Christian subjects of the Sultan stayed all alone and were not able to fight a long protracted war with the Ottoman state.

Conclusions

As a result of its growing territorial expansion from the 15th through 17th centuries, the Muscovite state became increasingly involved in a long struggle with the Ottoman Empire. Having secured control over the lands of Ruthenian/Ukrainian Cossacks in the second half of the 17th century, Muscovy firmly established itself as one of the major powers neighbouring the Ottomans. After the acquisition of the fortress of Azov in 1696, Moscow’s ambitions to proceed further to the south already loomed on the horizon. There was no point in getting hold of a part of the Azov Sea coast without having access to the Black Sea. The signs of this could be seen even before the congress of Carlowitz, when the Muscovite delegates in summer 1698 intended to demand from the Ottomans the city of Kerch.

¹⁰⁵ Peter I to P. P. Shafirov, 22 July (11 July, O. s.) 1711. *Pis'ma i bumagi*, Vol. 11, part 1, p. 317; See also the letter to the Senate, dated 21 July (10 July, O. s.) 1711 and attributed to Peter’s authorship: *Ibidem*, p. p. 314-315. It contains tsar’s anticipations of complete defeat, along with his own potential captivity and even death. Should that happen, Peter I instructed the senators never fulfil any commands which he might give them while in the Ottoman imprisonment, and in case of his death to decide about the tsar’s successor. Discussion on the letter’s authenticity is available at: *Ibidem*, p. p. 572-575.

¹⁰⁶ Instead of the promised tens of thousands Serbian volunteers, only 148 men led by several officers, arrived to the tsar’s Prut camp. Bogoyavlenskii, p. 29.

In a situation of the rising Muscovite-Ottoman confrontation, Muscovy was bound sooner or later to turn attention to the Balkan region, which was mostly controlled by the Ottomans and predominantly populated by the Christian Orthodox peoples. The mission of Grigorii Ostrovskii and the notes of Piotr Tolstoi about the Adriatic coastal areas reflect the increased interest of the Muscovite elites to the Balkans in general and to the South Slavic peoples in particular. As for the Balkan Orthodox Christians, the successes of Peter I in the Northern war against Sweden helped to strengthen the image of the Muscovite tsar in their eyes. The Balkan peoples, who had tense relations with the Ottoman and the Habsburg authorities and remained a religious minority in both these empires, hoped to find in the Orthodox Muscovy protection and support.

The natives of the Balkans urged Peter I to come to their assistance, compared the tsar to the biblical Moses, and promised to lend widespread support to the tsar's army in case of its war with the Ottomans. Some were entering the tsar's service, at the same time maintaining connections with their compatriots back home. A case in point is the career of Sava Vladislavić, who before his arrival to Moscow was closely cooperating in the Ottoman capital with the Muscovite ambassador Tolstoi and the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem Dositheos. Extensive correspondence with the hospodars of the Danube principalities (C. Brâncoveanu, A. Cantemir, C. Duca, M. Racoviță, and D. Cantemir) further convinced Peter I that should he arrive with his army in the Danube lands, everything would be smooth sailing, a series of popular uprisings would break out in every corner of the Balkans, and the Ottoman state might fall like a ripe fruit into the hands of the Muscovite tsar. Even though in view of the unfinished war with Sweden to start yet another armed conflict looked untimely, the die was cast when the Ottomans themselves decided to declare or, technically, to continue the war on Muscovy (the Treaty of Constantinople (1700) was only a truce concluded for thirty years and not a peace in the full sense of the word).

In the upcoming confrontation with the Porte Peter I for the first time attempted to play the Balkan card and use the fighting potential of the Balkan Orthodox peoples for his own ends. The Orthodox people across the Balkans were expected to help the tsar by joining the Muscovite troops as well as by conducting diversionary attacks behind the Ottoman lines. Before the campaign, Peter I sent his emissaries to the Habsburg Serbs and Montenegrins, tried to bring aboard some of the Venetian Greeks, counted on Moldavians and Wallachians, and issued three manifestoes addressing the South Slavs, the inhabitants of the Danube principalities and the Balkan Orthodox peoples in general.

While requesting the Orthodox peoples of the Balkans to take part in the anti-Ottoman campaign, the manifestoes put special emphasis on religion. Orthodoxy and the religious feelings of the Balkan peoples became a very useful tool that could be employed by Moscow to promote its interests in the region. The tsar positioned himself as the “only protector of the Orthodox religion” and rising against the Porte was presented as a religious duty of every Orthodox Christian. Those who might not agree to join the fight were warned that in that case they would be considered the “enemies of Christianity”, and reminded about the possibility of being excommunicated from the church and that “not only their bodies, but also their souls could perish eternally”. In fact, the Balkan peoples were invited to fight “until the last drop of blood” (a commonly used expression in Peter’s proclamations) face-to-face with the overwhelming Ottoman forces without any explicit obligations on the part of Moscow. In particular, this was the case with the Montenegrin uprising in 1711, inspired by the tsar’s emissaries and soon suppressed by the Ottoman state.

In light of the defeat on the banks of the Prut the plans of the tsar to mobilize the Christian population of the Balkans went down in flames. Balkan peoples’ confidence in the tsar was shattered and hopes crumbled. As regards the Ottoman direction of his policies, Peter I suffered such a humiliating blow that his successors had to start all over again. However, the trend was set. For the first time the image of the “protector of the oppressed Orthodox peoples” was put to the test and the first practical experience for using it in the future was acquired.

The image of the Muscovite monarch as the champion of Orthodoxy was further maintained among the Balkan Orthodox peoples, who tended to admire the faraway and scarcely known Muscovy. Hardly any of the Balkanites felt much concerned about the fate of the Orthodox Ruthenians/Ukrainians that were at that point falling under Moscow’s political control and for whom the same-religion slogans turned into the loss of national independence for many years to come. To sum up, in times of Peter I the tsardom of Muscovy discovered the strategic importance of the Balkan region, and over the course of the next couple of centuries Muscovy/Russian Empire would regularly use the Balkan card in its confrontation with the Ottoman state. With all religious fervour and enthusiasm set aside, the Orthodox faith objectively proved a convenient justification for the Muscovite state, rationalizing its own strategic interests by the need to protect the Orthodox coreligionists living in the Balkans.

Öz

“Kanın Son Damlasına Kadar”: I. Petro Döneminde Moskova Devleti’nin Erken Balkan İlerleyişi

I. Petro'nun yönetim dönemi boyunca sonradan Rus İmparatorluğu olarak bilinen bir devlete dönüşmekte olan Moskof Çarlığı, 17. yüzyılın sonlarından itibaren Balkan bölgesine gittikçe daha fazla ilgi duymaya başladı. Dönemin orijinal belge kaynaklarına dayalı bu çalışma, Moskovya'nın Balkan politikasının ilk adımlarının ne gibi koşullar içinde geliştiğine bakıp Çarlık hükümetinin Balkan hıristiyanlarını kendi tarafına çekmek için geliştirdiği ve uyguladığı stratejilere ışık tutmaya çalışmaktadır. Belgelerin analizi, Çar'ın tarafından bölgedeki çıkarlarının sağlanması için ortak Ortodoks dinini ile Balkan nüfusunun beslediği yaygın Moskova sempatismini çok etkili ve en güvenilir bir araç olarak kullandığını söylemek mümkün kılmıştır. Dikkate değer ki, I. Petro döneminde Prut kıyılarındaki Çar'ın başarısızlığa uğramasına rağmen, Balkan Ortodoks halklarının ilk defa Moskova'nın stratejik savaş planlamasında doğrudan yer aldığı görülmektedir. Bir kez keşfedildiğinde, Balkan kartı sonraki iki yüzyıl boyunca Moskof Çarlığı/Rus İmparatorluğu tarafından kullanılmaya devam edilecekti.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Rus savaşları, Balkan Ortodoksları, Eflâk ve Boğdan, Çar I. Petro, Prut Seferi, Moskof, Rus İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Şark Meselesi

BIBLIOGRAPHY

Primary sources

Istoricheskie svyazi narodov SSSR i Rumynii v XV – nach. XVIII v. [Historical connections of the peoples of the USSR and Romania in 15-early 18th centuries] Moscow: Nauka 1970. In 3 Vols. Vol. 3.

Franz Miklosich and Josef Müller (eds), *Acta et diplomata Graeca medii aevi sacra et profana*. Vindobona: Carolus Gerold 1865. In 6 Vols. Vol. 3.

Pamiatniki diplomaticheskikh otnoshenii drevnei Rossii s derzhavami inostrannymi [The Records of the diplomatic relations of the ancient Russia with the foreign countries]. St. Petersburg: 2-e Otdeleniie Sobstvennoi E. I. V. Kantseliarii 1867. Vol. 8.

Pis'ma i bumagi imperatora Petra Velikogo [The letters and papers of the Emperor Peter the Great]. St. Petersburg-Petrograd, 1887-1918; Moscow-Leningrad, 1946-1977. In 12 Vols. Vol. 1; Vol. 9, part 2; Vol. 11, part 1; Vol. 12, part 1.

Politicheskie i kul'turnie otnosheniia Rossii s iugoslavianskimi zemliami v XVIII v.: Dokumenty [Political and cultural relations of Russia with the South Slav lands in 18th century: Documents], Moscow: Nauka 1984.

Polnoie Sobraniie Zakonov Rossiiskoi Imperii (PSZRI) [Complete collection of laws of the Russian Empire]. St. Petersburg: 2-e Otdeleniie Sobstvennoi E. I. V. Kantseliarii 1830. Series I, Vol. IV.

Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshchestva (SIRIO) [Collection of the Imperial Russian Historical Society]. St. Petersburg: Tipografiia Imperatorskoi Akademii Nauk 1886. Vol. 50.

Piotr Tolstoi, *Opisaniie Chernogo moria, Egeiskogo Arkhipelaga i Osmanskogo flota* [A Description of the Black Sea, Aegean Archipelago and the Ottoman fleet], Moscow: Natalis 2006.

Piotr Tolstoi, "Puteshestviie stol'nika Petra Andreevicha Tolstago" *Russkii Arkhiv*, 1888, № 2, pp. 161-204, № 3 pp. 321-368, № 4 pp. 505-552, № 5 pp. 5-62, № 6 pp. 113-156, № 7 pp. 225-264, № 8, pp. 369-400.

Piotr Tolstoi, *Puteshestviie stol'nika P. A. Tolstogo po Evrope 1697-1699*. [The Travels of stol'nik P. A. Tolstoi in Europe 1697-1699], Moscow: Nauka 1992.

Secondary Sources

Sergei Beloborodov, "Deiatel'nost' N. G. Spafariia-Milescu v Rossii (1678-1707)" [Activities of Nicolae Spafari Milescu in Russia (1678-18707)]. *Iezhegodnik Nauchno-issliedovatel'skogo instituta russkoi kul'tury Ural'skogo gosudarstv'ennogo univiersiteta. 1995-1996*. [Yearbook of the Research Institute of the Russian culture of the Ural State University. 1995-1996], Iekaterinburg: Izd-vo UrGU 1997.

Elena Belova, "Pravoslavnye narody Avstriiskoi i Osmanskoi imperii v Prutskom pohode 1711 g." [The Orthodox peoples of the Austrian and the Ottoman Empires in the Pruth campaign of 1711]. *Voprosy istorii*, 1993 (4): 149-152.

Sergei Bogoyavlenskii, "Iz russko-serbskikh otnoshenii pri Petre Pervom" [From Russian-Serbian relations under Peter I]. *Voprosy Istorii*, 1946 (8-9): 19-41.

Nadezhda Chesnokova, *Khristianskii Vostok i Rossiia. Politicheskoe i kul'turnoe vzaimodeistviie v seredine XVII veka*. [The Christian East and Russia. Political and cultural contacts in the middle of the 17th century]. Moscow: Indrik 2011.

Jovan Dučić, *Graf Sava Vladislavić - Raguzinskii. Serb-diplomat pri dvore Petra Velikogo I Yekateriny I*. [Count Sava Vladislavić – Raguzinskii. A Serbian Diplomat at the court of Peter the Great and Catherine I]. St. Petersburg: Skifiya 2009.

Boris Floria (ed.), *Sviasi Rossii s narodami Balkanskogo poluoostrova. Pervaia polovina XVII veka*. [Russia's connections with the peoples of the Balkan Peninsula. First half of the XVII c.]. Moscow: Nauka 1990.

Boris Fonkich (ed.), *Rossia i Khristianskii Vostok. Vypusk IV-V*. [Russia and the Christian East. Issue IV-V]. Moscow: Yazyki slavianskoi kul'tury: Znack, 2014.

Vasilii Ermuratskii, *Obschestvenno-politicheskie vzgliady Dmitriia Kantemira* [The Socio-political views of Dimitrie Cantemir], Chişinău: Gos. Izd-vo Moldavii 1956.

Ekaterina Kniazhetskaia, "Sviasi Rossii s Dalmatsiei i Bokoi Kotorskoj pri Petre I" [Russia's connections with Dalmatia and Boka Kotorska at the time of Peter I], *Sovetskoe Slavianovedenie*, no. 5 (September-October 1973): 46-59.

Aleksandr Kochubinskii, 'Snosheniia Rossii pri Petre I s iuzhnyimi slavianami i rumunami' [Russia's relations with the Southern Slavs and Romanians in times of Peter I]. *Chteniia v Imperatorskom Obshchestve istorii i Drevnostei Rossiiskikh* [Readings in the Imperial Society of Russian History and Antiquities], Vol. 2, (1872): 1-98.

Iurii Kostiashev, *Serby v Avstriiskoi monarkhii v XVIII veke*. [The Serbs in the Austrian monarchy in the 18th century] (Kaliningrad: Kaliningradskii Universitet 1997.

Sredoje Lalić (ed.), *Seoba Srba u Rusko carstvo polovinom 18. veka*. [The Exodus of the Serbs to the Russian Empire in mid-18th century]. Novi Sad: Srpsko-ukrajinsko društvo 2005.

Inna Leshchilovskaia (ed.), *Slavianskie narody Iugo-Vostochnoi Yevropy i Rossii v XVIII v*. [The Slavic peoples of the South Eastern Europe and Russia in 18th century]. Moscow: Nauka 2003.

Irina Makarova, *Bolgarskii narod v XV-XVIII v.v*. [Bulgarian people in XV-XVIII centuries], Moscow: KomKniga 2005.

Tatiana Matasova, *Sofia Paleolog*. Moscow: Molodaia gvardia 2016.

Nikolai Mokhov, *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh sviazei* [The sketches in history of the Moldavian-Ukrainian-Russian contacts] Chişinău: Ştiinţa 1961.

Liudmila Morozova, *Znamenitnye zhenshchiny Moskovskoi Rusi XV-XVI veka* [Famous women of the Muscovite Rus' of the XV-XVI century]. Moscow: Veche 2014.

Konstantin Nikiforov (ed.), *Chernogortsy v Rossii* [Montenegrins in Russia]. Moscow: Indrik 2011.

Tatiana Oparina, "Sibirskaiia ssylka grecheskikh pereselentsev XVII v.: puti i sud'by" [The Deportation of Greek Settlers to Siberia in the 17th Century: Routes and Destinies]. *Quaestio Rossica*. 5, no 1 (2017): 171-197.

Tatiana Panova, *Velikaia kniaginia Sofia Paleolog* [Great Princess Sophia Paleologue]. Moscow: Moskovskii Krem! 2005.

Pavlo Rudiakov, Chernogortsy v Rossii i v Ukrainie (XVIII – nach. XIX v.). [Montenegrins in Russia and in Ukraine (18-early 19 c.)] In: *Zbornik radova Međunarodnog naučnog skupa: Rossiia i Balkany v techenie poslednikh 300 let – Rusija i Balkan tokom poslednja tri stoljeća*. [Proceedings of the International Scholarly Conference: Russia and the Balkans over the last three centuries]. Moscow- Podgorica, 2012.

Lidiia Semenova, *Kniazhestva Valakhii i Moldaviia. Konets XIV- nachalo XIX v. (Ocherki vneshnepoliticheskoi istorii)* [Principalities of Walachia and Moldavia in late XIV-early XIX centuries (the sketches of foreign policy history)], Moscow: Indrik 2006.

Sergei Solov'ev, *Istoriia Rossii d drevneishikh vremen* [History of Russia since earliest times]. St. Petersburg: Tov-vo «Obshchestvennaia pol'za» Publ., 1851—1879), Vol. 3.

Dmytro Ursu, 'Tiurkologiiia v Rumunii: mynule y siogodennia' [Turkology in Romania: past and present]. *Skhidnyi svit*, Issue 1, (2011): 117-129.

Encyclopaedias and Dictionaries

Dicționare ale limbii române (Online Dictionary of the Romanian language). The entries: "stolnic" <https://dexonline.ro/definitie/stolnic> and "spătar" [https://dexonline.ro/definitie/spătar](https://dexonline.ro/definitie/spatar) (accessed September 10, 2017).

Friedrich Brockhaus and Iliia Efron, (eds). *Entsyklopedicheskii slovar' Brockhausa i Efrona* [The Brockhaus and Efron Encyclopaedic Dictionary]. St. Petersburg, 1890-1907. In 86 Vols. Vol. XXXIII (65).

James R. Millar (ed.), *Encyclopaedia of Russian History*. N.Y.: Macmillan Reference, 2004. In 4 Vols. Vol.3.

Aleksandr Polovtsov (ed.), *Russkii biograficheskii slovar'* [Russian Biographical Dictionary]. St. Petersburg-Petrograd-Moscow, 1896 - 1918. In 25 Vols. Vol. 7.

Pravoslavnaia Entsyklopediia [The Orthodox Encyclopaedia]. Moscow: Pravoslavnaia Entsyklopediia 2006. Vol. 14.

TARİH BOYUNCA TÜRKİYE-UKRAYNA İLİŞKİLERİ(*)

Prof. Dr. Mahir AYDIN**

ÖZET

Karadeniz'in en güzel kıyılarına sahip olan Ukrayna'nın sınırlarının, kuzeyden güneye Dinyeper, Dinyester, Donetsk ve Buğu oluşturur. Kuzeyi ormanlık ve bataklık, ortası ormanlık ve bozkır, güneyi de ağaçsız bozkırdan oluşur. Ukrayna'nın tarihi 882-1132 arası Kiev Prenslüğü ile başlar, güneyi de ağaçsız bozkırdan oluşur. Ukrayna'nın tarihi 882-1132 arası Kiev Prenslüğü ile başlar bu dönemde Ukrayna'nın adı Rutenya olarak belirtilir. Sonraki tarihlerde Kiev Prenslüğü'nin yıkılmasıyla Ukrayna toprakları parçalara ayrılır. 1648'de Türkiye ile Ukrayna arasında 13 maddelik bir antlaşma imzalanır, ancak uygulanmaya konmaz. Ardından Rusya ve Polonya ile sürekli bir çatışma halindedir. Bu çatışmalar sırasında Türkiye ile de ilişkilerine devam etmiştir. 1917'de Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurulunca ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı ile ilişkilere yarım yüzyıl ara verilmiştir. SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) yıkılınca 1991 de Ukrayna bağımsızlığını ilan etmiş, yine ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Türkiye, Bağımsızlık, Savaş

Ilya Kaminski'nin, *Odessa'da Dansadlı* eserindeki aynı adlı şiir, şöyle başlar: *Geleceğin kuzeyinde yaşadık.*¹ Aslında Ukrayna, *güzelliği kuzeyde yaşamaktır.* Onun güneyinde ise, *dünya güzeli Türkiye yer alır.*

Mustafa Kemal Atatürk, bu iki güzel ülkenin komşuluğuna, 3 Ocak 1922 tarihinde değinir. Bu konudaki düşüncesini General Frunse ile paylaşırken, şunları söyler: *Ukrayna ve Türkiye'nin iki komşu ülke olduğunu söylemek mümkündür. Kuzeye dikkatli bakınız. Orada deniz var. Eğer bir an, denizin olmadığını düşünürseniz, Türkiye ve Ukrayna'nın, birbirine daha yakın ülkeler olduğunu görürsünüz.*²

Ukrayna Karadeniz'in, *Güzellikler Ülkesi*'dir. Bu özellik onun, yalnızca toprağı için değil, deniz kıyıları ve insanı için de geçerlidir. Çünkü Karadeniz'deki en güzel kıyılar, Ukrayna'nındır. Bu bağlamda Azak ve Kefe; Uzak-Doğu ve Orta-Asya'dan gelen ticaret yollarının, önemli varış noktalarıdır. *Küçük İstanbul* olarak anılan Kefe'nin nüfusu, 1634'te 80 bine ulaşır. Bu limandan, buğday ve tuzlu balık yükü ile ayrılan gemi sayısı, yılda 150'yi bulur.³

Ukrayna'nın güzel insanına *muhteşem* örnek, Muhteşem Süleyman'ın gözdesi,

* Bu konunun *akademik abidesi* doktora hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye, özendirme ve yardımlarından ötürü, çok teşekkür ederim.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Ilya Kaminsky, *Odessa'da Dans*, (çev. Elif Sezen), İstanbul 2013, s. 18

² Igor Tchernikov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Ukrayna İlişkileri (1918-1938)", (çev. Berna Türkdoğan), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Mart 2003), cilt XIX, sayı 55, s. 319

³ Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", (çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar* (1998), sayı 6, s. 302

Hürrem Sultan'dır. Onun için Rohatin kentinde, bir anıt dikilidir.⁴ Çünkü Kanuni Sultan Süleyman'ın *aklını başından alan* Hürrem, bu kentte dünyaya gelmiştir.⁵

Ülke toprakları 603.700 km² olan Ukrayna'da, 20 bin kadar akarsu ve 17 liman bulunur. Önemli ırmaklarını; Dinyeper, Dinyester, Donetsk ve Buğ oluşturur. Ülkenin kuzeyi ormanlık ve bataklık, ortası ormanlık ve bozkır, güneyi de ağaçsız bozkırdan oluşur.⁶

Bir ülkenin bu denli güzel ve önemli olması, onu komşu devletlerce *paylaşamaz* yapar. Türklerin, *Tanrı çirkin şansını versin* dileği, bu tür konular için söylenir.

*

Azak Denizi'ne dökülen Don Nehri'nin batısındaki topraklara, *Ukrayna* denir. Yukarıda saydığımız ırmaklar, onu suladığı gibi, birçok açıdan da etkiler. Çünkü bu ırmaklar ve onların birbirine karıştığı yerdeki bataklıklar, ülke topraklarını biçimlendiren önemli etken olur.

Kazakların Ülkesi Ukrayna'nın sınırlarını batıda, Baltık Denizi'ne akan ve Vistül'ün kolu olan Buğ Irmağı ile doğuda, Azak Denizi'ne akan Don Irmağı çizer. Ayrıca akarsu, şelale ve bataklıklar, onun doğal savunma unsurlarını da oluşturur. Bunun da ötesinde, halk gruplaması için, belirleyici özellikler taşır.

Buna göre, Don Irmağı çevresinde yaşayanlara *Don Kazakları* denilir. *Zaporog Kazakları* ise, *vahşi bozkır* da denilen ve Dinyeper Irmağı'nın çağlayanları arasındaki, steplerde yaşar. Bu nedenledir ki, *za* sözcüğü Dinyeper için alt taraf, *porog* da çağlayanların öte yanı demektir.⁷

Don Kazakları, başkentlerinin adından dolayı, Çerkesk Kazakları olarak da anılır. Zaporog Kazakları'nın başkenti olan Siç, şelale yakınında olduğu için onlara, Şelale Kazakları da denilir.⁸

Zaporoglar; Barabaş, Potkalı ve Sarıkamış Kazakları olarak, üç gruba ayrılır. Potkalı sözcüğü, bölgedeki bir adanın adıdır. Bundan dolayı Zaporog Kazaklarının bir bölümü, Potkalı Kazakları adını alır. Dinyeper ile Buğ'un birleştiği yere, Türkler *Sarıkamış* dediği için, buradakiler de, Sarıkamış Kazakları olarak anılır. Don, Volga, Yayık ve Terek ırmakları çevresinde yaşayan *Büyük Rusya Kazakları* ise, Ukrayna'nın dışında kalır.⁹

⁴ Selahattin Çitçi, "Türkiye ve Ukrayna (Rutenya) Arasındaki Kültürel ve Edebi İlişkiler", *Filologicni Nauki* (2016), sayı 7, s. 131

⁵ "Sûre-i ve'l-leyl okurdum dün namâz-ı Şam'da / Zülfün andım dilberin, kıldım mı nittim bilmedim."

⁶ İsmail Aydingün, "Ne Doğu Ne Batı Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın Geçiş Ülkesi Ukrayna", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, II. Kitap, Ankara 2012, s. 212

⁷ Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", (çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar* (1999), sayı 7, s. 257; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 303

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, cilt IV, s. 111

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 111

Kazakların seçilmiş önderine *hatman* denilir. Yönetim açısından önemli hatmanlar; Bohdan Himelnitski (1648-1657, Jurij Himelnitski (1657-1685, dört kez), Petro Doroşenko (1666-1676) ve İvan Mazepa (1687-1709) olarak sayılabilir.¹⁰

*

Ukrayna topraklarının tümüne yakını, Doğu Avrupa düzlüklerinden oluşur ve bu sulak coğrafya, onun yarıdan çoğunu, verimli ve önemli kılar.¹¹ Bu nedenle, bir çekim merkezi olan Ukrayna'daki tarihsel yerleşim, 3.000 yıl öncesine değin uzanır. Kimmerler ile başlayan bu süreçte etkili olanlar ise; İskitler, Gotlar, Hunlar ve Slavlardır.¹²

Ancak Ukrayna'nın erken tarihini, 882-1132 arasındaki *Kiyev Prenslığı* ile başlatmak yerinde olur. Bu ilk *Slav Devleti* döneminde Ukrayna, *Rutenya* olarak tanımlanır.¹³ 988 yılında Prens I. Vladimir, Bizans'ın yardımı ile Hristiyan olur ve Ortodoks mezhebini kabul eder. Kiyev Prenslığı'nin yıkılması üzerine, Ukrayna topraklarının bir kısmı, komşu ülkelerce paylaşılır.

*

14 Ağustos 1385 tarihinde, Litvanya ile Polonya arasında yapılan *Krevo Birliği*, Ukrayna için de önemlidir. Bu süreçte Litvanya ve Ukrayna, Polonyalı soylularca, Katolik olmaya zorlanır. 1 Temmuz 1569 tarihinde kurulan *Lublin Birliği* ile Litvanya, Polonya içinde eriyerek kaybolur. Ardından Ukrayna'nın büyük bölümüne egemen olan Polonya, Ortodoks halkı Katoliklik olmaya zorlar. Bu baskı sonucunda, Ukrayna'daki ulusal birlik bilinci yükselişe geçer. Buna göre:¹⁴

- 1615'te Kiyev Akademisi kurulur;
- 1620'de Ortodoks kilise hiyerarşisi, yeniden düzenlenir;
- Ulusal ve dinsel bilinç güçlenir;
- Ukraynalılık düşüncesi yaygınlaşmaya başlar;
- Kazaklar, ulusal birliğin koruyucu sembolü olur.

*

Bundan önce Hatman Vişnevetski, 1552 yılında kendi yönetim merkezini kurar. Özi Irmağı'nın Çağlayanlar, yani Porog bölgesinde ve Siç adlı yerdeki bu

¹⁰ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 330

¹¹ Halil Kurt, "Ukrayna" (Fiziki ve Beşeri Coğrafya), *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (2012), cilt 42, s. 72

¹² İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 215; Yücel Öztürk, "Ukrayna" (Tarih), *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (2012), cilt 42, s. 73

¹³ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 215; Ukraynalıların XVII. Yüzyılda, kendilerini Rus adı ile tanımlaması, bu konuda karışıklığa neden olur. Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 269

¹⁴ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 259; İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 215-216; Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 73

merkez, kısa sürede *Kazak Başkenti* olur. 1605'teki Venedik kayıtları, Polonya ile Türkiye arasında, para karşılığı sınır görevi yapan, çok sayıda Kazak askere söz eder.¹⁵

Kazaklar ile Tatarlar arasında, yaşam biçimi ve savaş yöntemleri açısından, kimi benzerlikler söz konusudur.¹⁶ Bu bağlamda, Türkiye'ye yaptıkları akınlar, buna örnek olarak gösterilebilir. Özgün adı çayka, Türklerin şakya olarak tanımladığı, bu ilginç deniz aracı, yalnızca 20 x 4 m. ölçüsündedir.¹⁷

1648 yılına değin Kazaklar; sayısı hiçbir dönemde 400'ü aşmayan bu şaykalar ile Türkiye'ye karşı, gözü pek akınlara girer.¹⁸ Bu gemiler; kolay hareket edebilen, omurgası derin olmayan, güverte çevresi korunaklı olduğu için gemiyi dalgalardan ve ekibi silah atışından koruyan, yüksekçe kemeri bulunan ve kürekle yol alan özelliklerdedir.¹⁹

Busıra dışı çıkış, Zaporog Kazaklarına Avrupa ölçeğinde önem kazandırır. Bu önemin temelinde; 1594, 1601, 1606 Akkirman, 1602, 1606 Kili, 1609, 1613 Tuna Deltası, 1614 Kefe, 1614 Sinop, 1614, 1625 Trabzon ve 1615, 1620, 1624 İstanbul akınları vardır.²⁰ 1624 Beykoz Akını için İngiliz diplomat Thomas Roe, şu bilgiyi rapor eder: *Kazakların Boğaz'da, 300 şayka ile yaptığı baskın üzerine halk, İstanbul'a sığınıyor.*²¹

Ertesi yıl Türk Donanması, Köstence kuzeyindeki Karaharman açıklarında nöbet tutmaya başlar. Her birinde 50 silahlı asker olan, 350 şaykalık Kazak Filosu, Ekim'de görünür. Başlangıçta Türk Donanması kayıp verirse de, daha sonra üstünlük sağlanarak, 172 şayka ele geçirilir.²² Bundan sonra Türk Donanması'nın Karadeniz'de devriye gezmesi, sıradan hale gelir. Çünkü Türk Sultanı'nın *harem* olarak değerlendirdiği ve yabancı bir kayığın bile girmesine izin vermediği Karadeniz, Kazak Filosu'nun cirit attığı bir alana dönüşür.²³

Ardından Zaporog Kazakları, *can düşmanı* olarak bellediği Tatarlara, gerektiğinde yardımdan çekinmez. Bu yardımların başlıcası; 1624/25, 1628/29, 1633/34 ve 1635/36 yılları için sayılabilir.²⁴

*

Türkiye-Ukrayna ilişkileri, 1648'de Hatman Himelnitski ile başlar. Çihi-

¹⁵ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 305

¹⁶ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 305

¹⁷ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 258

¹⁸ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 273, 274

¹⁹ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 304

²⁰ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 258

²¹ Halil İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", **Çanakkale Savaşları Tarihi**, (Yay. Mustafa Demir), İstanbul 2008, cilt I, s. 60-61

²² Halil İnalçık, *Aynı makale*, s. 61; Mücteba İlgürel, "Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması", **Bellekten** (Nisan 1996), cilt LX, sayı 297, s. 161

²³ Halil İnalçık, *Aynı makale*, s. 62

²⁴ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 259

rin'deki Kazak Bölüğü'nde yüzbaşı olan Himelnitski, Polonya'ya karşı koymak için, Türklerden yardım ister. Bu amaçla önce Bahçesaray'a gelir ve Kırım Hanı İslam Giray ile anlaşır. Sonra bu durum, 25 Nisan 1648'de İstanbul'a bildirilir.²⁵

İstanbul'un onayı üzerine, Prekop yani Or'un beyi olan Tugay Bey komutasındaki Tatarlar, Kazak Başkenti Siç'e gelir. Buradan da, Himelnitski komutasındaki Kazaklar ile birlikte, Polonya üzerine yürünür. Birleşik ordunun; 12 Mayıs'ta Zovti Vodi ve 26 Mayıs'taki Korsun başarısı, Himelnitski için *büyük zafer* olur.²⁶ Bunun üzerine Kiyev Polonya'dan alınırken, Ukrayna da bağımsızlığını kazanır. Ancak İslam Giray'ın, 27 Mayıs-27 Haziran 1648 arasında, Polonya'dan alınan bölgede yaptığı bir aylık talan, bu başarıya gölge düşürür.²⁷

Bu süreçte Ukrayna 18 bölge ve her bir bölge, birer *alaybeyi* ile yönetilmektedir. Hatman Himelnitski, en yetenekli ve etkili alaybeyi Fylon Celali'yi, bir heyet ile İstanbul'a gönderir.²⁸ Kısa süre sonra 1648 Haziran'ında, Türkiye-Ukrayna Antlaşması yapılır. 13 maddelik bu antlaşmanın, Ukrayna açısından önemi şöyledir:²⁹

- Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında serbestçe ticaret yapabilecekler;
- Hiçbir türden vergi ödemeyecekler;
- Türk limanlarında antrepo işletilebilecekler;
- İstanbul'da temsilcilik açabilecekler;
- Buğ ve Dinyester limanları için, izin belgesi alabilecekler;
- Karadeniz'in güney kıyılarını, Don Kazakları saldırısına karşı koruyacaklar.

Himelnitski'nin bu başarısı, onun daha önce İstanbul'da bulunması ile yakından ilgilidir. Çünkü kendisi, Türkiye-Polonya arasında yapılan 1620 Cecora Savaşı'nda, Türklere esir düşer. İstanbul'da kaldığı iki yıl içerisinde, üst düzey ilişkiler kurar. Öyle ki, Ukrayna'ya döndükten sonra bile, şeyhülislam ve yeniçeri ağası ile yazışmalarda bulunur.³⁰

Ancak bu antlaşma, İstanbul'daki saltanat değişikliği ve yaşanan kargaşa yüzünden, yürürlüğe konulamaz. Bunda, Kırım Hanı İslam Giray'ın, Türkiye ile Ukrayna arasında doğrudan bir ilişkiyi istemeyişi de, etkili olur. Çünkü böyle bir antlaşma, Kırım halkının geçim kaynağı olan talanın, önünü kesecektir. Bir Kırım Mirzası, bu durumu açıklıkla dile getirir: *Kırım Hanlığı'nda yüz binden fazla Tatar var ki, tarım ve ticaretleri yoktur; akın etmeyince nasıl geçinirler.*³¹

²⁵ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 268; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 306

²⁶ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 268-269; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 306

²⁷ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 268

²⁸ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 270

²⁹ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 276-279; Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 307

³⁰ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 271

³¹ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 274

Bu yüzden İslam Giray, başkentini Ukrayna politikasını bile, eleştirmekten çekinmez. Buna göre; Dinyeper kıyısında sınır kaleleri olan Togan Geçidi ile Şahinkirman, Ukrayna'ya bırakılmış ve bu kalelere, Kazak askeri yerleştirilmiştir. Ayrıca 20'den fazla yeni kalenin, yapımına izin verilmiştir. Eğer bu konuya, bir yıl daha göz yumulacak olursa Kazakların, Türk toprağı olan Akkirman ve Buğdan'ı ele geçirmesi, hiç de uzak değildir.³²

Buna karşın; hem Ukrayna ve hem de Kırım, *yakın tehdit* Polonya'nın ilgi alanındadır. Rusya ise, henüz *uzak tehdit* olup, onun gündeme gelmesi, yüzyıldan uzun sürecektir. Bu yüzden, yine Kazak-Tatar birleşik ordusu, Polonya'yı ağır biçimde yener ve Ağustos 1649'da, Zboriv Antlaşması yapılır. Ancak Tatarların *güvenilmezliği* yüzünden bu sonuç, Ukrayna için tam bir başarı olamaz.³³

Ertesi yıl Himelnitski, Polonya'dan korunmak için doğrudan İstanbul'a başvurup, koruma ister. Bu istek üzerine Himelnitski'ye, Mart 1651'de İstanbul'dan kaftan gönderilir. Ayrıca Himelnitski'ye destek olması için başkentten, Kırım Hanı ve Akkirman Muhafızına fermanlar yolları.

Ancak Tatarlar, Berestecko Savaşı'nın en önemli anında çekilir ve Himelnitski'yi Polonya karşısında yalnız bırakır. Bu yüzden, 28 Eylül 1651 tarihli Bila Tserkva Antlaşması ile Ukrayna, yeniden Polonya egemenliğine geçer.³⁴ Buna karşın Himelnitski, durumu kabullenmediği için İstanbul ile bağlantı kurar. Bu amaçla İstanbul'a, Aralık 1652'de mektup ve birkaç ay sonra da elçi göndererek, koruma ister. Bu istek kabul görünce kendisine, egemenlik sembolleri olan; kaftan, bayrak ve davul gönderilir. Bir başka deyişle Himelnitski, tüm Ukrayna'nın egemeni olarak tanınır.³⁵

Ancak iki yanlı politika izleyen Himelnitski, Moskova'ya da elçi gönderir. Türklerin önerisini aktararak, değerini arttırmak ister. Dahası dinsel vurgu yaparak, Türk Sultanı yerine, *gerçek inançlı* yani, Ortodoks Rus Çarı ile anlaşmak istediğini belirtir. Onun bu politikasını, İstanbul da, Moskova da anlayamaz.³⁶

Himelnitski'nin bu tutarsız politikası, 18 Ocak 1654 tarihli Pereyaslav Antlaşması'na uzanır. Ukrayna, Rusya'nın koruması altına girer.³⁷ Bundan sonra Rusya'da, *Tüm Büyük ve Küçük Rusya'nın Çarı* unvanı, kullanılmaya başlanır.³⁸ Ayrıca bu durum, Ukrayna üzerinden yaşanan Türk-Rus-Polonya çekişmesini de doruğa çıkarır. 1657'de Himelnitski ölünce, Ukrayna'nın komşularına karşı, umutsuz bir savunma süreci başlar.³⁹

³² Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 273

³³ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 308

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 133

³⁵ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 309-310

³⁶ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 311

³⁷ Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

³⁸ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 216

³⁹ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 217

Yukarıda belirttiğimiz yakın tehdit Polonya, 1658'de Kazakları kendi yanına çekmeyi başarır. Rusya da bu durumu, Pereyaslav Antlaşması'na aykırı bularak, savaş nedeni sayar. Ancak Rusya; Polonya, Kırım ve Kazaklardan oluşan, birleşik ordu karşısında yenilir.⁴⁰ Kazakların Rusya'dan yüz çevirmesini, Mart 1658 tarihli Papalık raporu açıklar: *Ruslar Kazaklara karşı, o denli kötü davranıyordu ki, onların ileri gelenleri, Büyük Türk'ten yardım istemek için, İstanbul'a elçi gönderdi.*⁴¹

Bu süreçte Kazakların devlet kurma çabasına, Türkiye önemli katkı sağlar ve Hatman Vihovskiy'e verilen destek sonucunda, Rus Ordusu yenilir. Ardından yaşanan Ukrayna-Türkiye dayanışması, Türklerin 1663 Uyvar Kuşatması'nda görülür. Çünkü 20 bin kadar Kazak atlısı, Türklere destek verir.⁴²

Rusya ile Polonya arasında 1654'te başlayan ve 13 yıl süren savaş sonunda, 9 Şubat 1667 tarihli Andrusovo Antlaşması yapılır. Bu antlaşma ile Ukrayna, bu iki devlet arasında paylaşılır.⁴³ Konu dışında kalan Türkiye, durumu kabullenmez ve Doroşenko ile birlikte, Polonya'daki topraklar geri alınır. Ardından Doroşenko, yine Türkiye'nin desteği ile Rusya'nın elindeki topraklar da alınır. 1668 yılında Doroşenko, tüm ülkenin hatmanı olurken, Türkiye'nin yardımı ile *Ukrayna* Bütünlüğü de sağlanır.⁴⁴

Çok özlenen bu dönemde, Ukrayna Parlamentosu olan *Radada* çalışmaya başlar. Ayrıca, inanç özgürlüğü ve karşılıklı askeri yardımlaşma, Türkiye-Ukrayna ilişkisinin, önemli konuları olur.⁴⁵

Ancak Doroşenko, Polonya ve Rusya'nın yoğun baskısı yüzünden, elde ettiği başarıyı sürdürülemez. Ertesi yıl Rusya, kaybettiği toprakları geri aldığı gibi, kendi hatmanını da atar. Kazakların yardım isteği üzerine Türkiye, en üst düzeyde ve padişahın komutasında, 1672-1676 Türk-Polonya Savaşları'na girer. 4 Haziran 1672'de, Sultan IV. Mehmet ile Hatman Doroşenko arasındaki süreç, Türkiye-Ukrayna ilişkilerini doruğa çıkarır.⁴⁶

Çünkü Polonya, Türkiye *notasına* uygun yanıt vermeyince, Türkiye savaş ilan eder. Konunun önemini kavrayan yeni Polonya Kralı, barışı Kazakların bozduğunu belirttiği gibi, şu karşılığı verir: *Ukrayna bize, miras olarak kalan ülkemiz ve Doroşenko, bizim uyuşumuzdur. Bunca zamandır bizim olan bir ülkeyi, başkasına vermeye, bir asinin hakkı yoktur.*⁴⁷

Bunu Türk Sultanı değil, Fazıl Ahmet Paşa yanıtlar: *Kazaklar önceden*

⁴⁰ Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

⁴¹ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 313

⁴² Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 162

⁴³ İsmail Aydıngün, *Aynı makale*, s. 217

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 112; Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

⁴⁵ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 320

⁴⁶ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 162

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 184

*bağımsız iken, barış ve güvence ile sizin yönetiminize girmiştir. Verilen güvencele aykırı olarak yaptığınız baskı ve eziyet yüzünden, dayanamayıp sizden yüz çevirmiş ve Kırım Hanı'nın korumasına sığınmışlardır. 20 yıldır sizinle savaşıyorlar. Sonunda devletimizin korumasına girmişlerdir. Buna miras ülke, nasıl denilir? Bunca zamandır sizinle savaşan bir ulusa, bizim uyruğumuzdur denilebilir mi? Başka bir devletin korumasındaki ulusa saldırmak ve ona sahip çıkmak, ne demektir?*⁴⁸

Bu yüzden başlayan Polonya Seferi'nde, birçok kale ve palanka ile birlikte, Kamañçe de alınır. Polonya'nın önemli merkezilerinden olan Lemberg bile kuşatılır. 18 Ekim 1672 tarihli Bucaş Antlaşması ile Podolya'da, dört sancaktan oluşan *Kamañçe Eyaleti* kurulur.⁴⁹ Böylece Ukrayna'nın, orta-batı ve güney-batısı, Türk egemenliğine geçer. Polonya da, yılda 22 bin altın vermekle yükümlü olur.⁵⁰ Ancak Polonya Meclisi, bu koşulları kabul etmez. Ardından yapılan ikinci Polonya Seferi'nde Polonya, Jean Sobieski ile başarı kazanır ve Hotin, Polonya'ya geçer.⁵¹

Rusya, bu fırsatı kaçırmamak için Ukrayna'ya saldırır ve Kazak kentleri olan Çerkas, Kaniow ve Corsum'u alır. 1674 yılında Rusya, Doroşenko'nun merkezi olan Çihirin Kalesi'ni kuşatır. Bir yıldır Türkiye'ye bağlı olan Doroşenko'nun izlediği politikayı, Çihirin'deki Kazak askeri onaylamaz ve Rusya'ya yönelir. Doroşenko da onları izleyince, Çihirin Rusya'ya geçer.⁵²

Bunun üzerine Doroşenko'nun yerine, Himelnitski hatman olarak atanır. Ayrıca 1678'de, Çihirin Seferi başlar ki bu, tarihteki ilk Türk-Rus Savaşı olur.⁵³

1678'de Rusya, barış için elçi gönderir. Bu yaklaşıma; Ukrayna ve Çihirin'in verilme koşulu ve aksi halde güçlü bir ordu ile gelineceği eklenir. 1679'da Türk Sultanı komutasında başlayan sefer; 200 bin üzerindeki Rus, Kazak, Kal-muk'tan oluşan ortak asker ve 150 top gücüne karşı yapılır. 33 günlük kuşatmadan sonra Çihirin alındığı gibi, kalesi de yıkılır. Ertesi yıl yeni bir savaşın hazırlığı planlanırken, Kırım Hanı Rusya ile anlaşır.⁵⁴

3 Ocak 1681 Bahçesaray Antlaşması ile Dinyeper-Dinyester arası, Türk egemenliğinde kalır. Rusya ise, Kiyev ile birlikte Doğu Ukrayna'yı alır.⁵⁵ Bu antlaşma, Rusya'nın istediği düzeyde değildir. Çünkü Rusya; eskisi gibi ve kalan borçlarla birlikte, Kırım Hanı'na vergi verecektir. 17 Mart 1682'de İstanbul'a gelen Rus elçisi; çarın mektubu ile birlikte, 1.198 samur, 20 balık dişi ve 10

⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 184; Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 284

⁴⁹ Feridun M. Emecen, "Karadeniz'in Kuzey-Batı Kesimi İle İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri", *Ata Dergisi* (1997) sayı 7, s. 80

⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 185

⁵¹ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 163

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 161

⁵³ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", *DİA*, VIII (1993), s. 249-251

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 162

⁵⁵ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 163

sungurdan oluşan armağanlar sunar.⁵⁶

Çihirin Seferi sırasında Türkiye, Özi Irmağı'nın iki yanında yani; Kiyev, Çihirin, Çerkassi ve Umani bölgelerindeki irili ufaklı tüm askeri merkezleri, yazıya geçirir. Buna göre kale ve palankaların dağılımı şöyledir:⁵⁷

	Askeri Merkez	Sayı
1	Bila Tsekva	23
2	Çerkassi	13
3	Çihirin	30
4	Kaliniv	44
5	Kaniv	13
6	Kiyev	39
7	Mohilyev	17
8	Pavoliç	31
9	Pereyaslav	58
10	Tırhoviçe	9
11	Umani	43
Toplam		320

Bu dönemde Türkiye, önemli iç ve dış sorunlar ile uğraştığı halde, Ukrayna için elinden geleni yapmaktan çekinmez. Dahası, Ukrayna'nın güvenliği uğrunda, Rusya ve Polonya gibi, iki önemli güç ile çarpışmayı göze alır. 1699 yılına değin uzanan bu süreç, Ukrayna için *mutlu dönem* olurken, Türkiye için de *en geniş sınırlar* olarak, tarihteki yerini alır.⁵⁸

1672'de Kamaniçe Eyaleti'nin kurulması ile Polonya, Ukrayna'dan dışlanmıştı. Bu da onu, 1683'te başlayan ve 16 yıl süren *Büyük Türk Savaşları* sürecinde, Türk karşıtı cephenin en istekli paydaşı yapar. 26 Ocak 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'nda, Türk egemenliğindeki Ukrayna, Polonya'ya geçer.⁵⁹ Ancak Karadeniz paydaşlığında *sınır komşu* olan, Türkiye-Ukrayna ilişkileri burada bitmez.

*

1687-1709 arasında egemen olan Hatman Mazepa, başlangıçta Rusya ile uyumlu bir politika izler. Ancak 1700-1721 arasındaki *Büyük Kuzey Savaşı*'nda, Rusya'ya karşı; Polonya, Litvanya ve İsveç'in yanında yer alır. 1709 Poltava Savaşı'nda yenilen İsveç kralının yanında Mazepa da, 4.000 Zaporog

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 163

⁵⁷ Feridun M. Emecen, *Aynı makale*, s. 80

⁵⁸ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 163-164

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Aynı eser*, c. IV, s. 187; Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

Kazağı ile birlikte, Türkiye'nin Bender Kalesi'ne sığınır.⁶⁰

Bundan sonra Kazaklar, 1711 Prut Savaşı'nda da, Rusya'ya karşı Türklerin yanında yer alır. Ancak burada yakalanan bu önemli fırsat değerlendirilemez. Sürgünde olan ve Türk ordusunda bulunan Hatman Orlik, Baltacı Mehmet Paşa'nın savaşı sürdürmesi için çok uğraşırsa da, başarılı olamaz.⁶¹

Burada elde edilen tek kazanım, Barabaş ve Potkalı Kazaklarına, bundan sonra Rusya'nın karışmayacağı olur. Rusya'dan alınan Ukrayna toprağı, 5 Mart 1712 tarihli ferman ile sürgündeki Hatman Orlik'e bırakılır. Ancak Orlik, Polonya'nın tutumu belli olmadığı için, Ukrayna'ya dönmez. Bunun doğruluğu, Polonya ile Türkiye arasındaki 24 Nisan 1714 tarihli İstanbul Antlaşması ile kanıtlanır. Haziran 1714'te Bender'den ayrılan Orlik, Viyana üzerinden İsveç'e gider.⁶²

Bundan önce Orlik, Ukrayna için ve Modern Avrupa'ya parmak ısırtacak bir başarıya imza atar. Bunun adı: *Orlik Anayasası*'dır. 1710 tarihli bu anayasa, Avrupa'nın modern anlamda ilk anayasasıdır. Genel çerçevede bilinen Polonya (3 Mayıs 1791) ve Fransız (3 Eylül 1791) anayasalarından, az değil 80 yıl önceklidir. Yazık ki bu çok önemli belge, Ukrayna gibi, gölgede kalır. Yalnızca bu anayasa bile Ukrayna'nın, abartısızca *uygarlık gururudur*.

*

Türk etkisinden uzaklaşan süreçte, Doğu Ukrayna'da Rus baskısı giderek artar ve I. Petro, Ukrayna'nın özerkliğine sınırlama getirir. 1764'te hatmanlık yasaklanır ve Ukrayna, Rusya ile birleştirilir. Haziran 1775'te Rusya, Zaporog Kazakları'nın başkenti Siç'i dağıtır. Onlar da Türkiye'ye sığınır ve Tuna Delta-sı'nda kurdukları Tuna Siç'i'nde, 1828'e değin oturur.⁶³ Öte yandan 1786'da *Ukrayna Ulusal Kilisesi* kapatılınca, Doğu Ukrayna Hatmanlığı da tarihe karışır.

Bu değişimden, yapısal anlamda olduğu gibi, yeni adlar açısından, yerleşim merkezleri de etkilenir. Akmescit Simferepol, Akyar Sivastopol, Gözleve Efpatoria, Hocabey Odessa, Kefe Feodosia, Or Prekop ve Soğdak Sudak, bu konuya birkaç örnektir.

Yüzyıl sonrasında Ukrayna, artık Avusturya ile Rusya arasında paylaşılmıştır. Batı Ukrayna, dil ve kültür açısından oldukça özgürdür. *Küçük Rusya* olarak tanımlanan Doğu Ukrayna'da, 1863'te Ukraynaca yasaklanır.⁶⁴

Ukrayna'nın önemi, politikalar ve dönemler ile sınırlı değildir. Çünkü ülkelerin ırmakları, krallarına göre akmaz. Ukrayna'nın güneyindeki Livadya, Rus Çarlığı'nın Antalya'sıdır. Rus Çarları bu yazlıkta, Türk Sultanı'nın olağanüs-

⁶⁰ Yücel Öztürk, *Aynı madde*, s. 74

⁶¹ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 327, 328

⁶² Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 328

⁶³ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 282

⁶⁴ İsmail Aydingün, *Aynı makale*, s. 217

tü elçisi ile 1863-1914 arasında, birçok kez görüşür.⁶⁵

*

Türk kaynaklarında Ukrayna kavramı, 1500'lerin başından beri, coğrafya terimi olarak yer alır. 1672 Bucaş Antlaşması'nda bu kavram, açıkça belirtilir. 1678'de Himelnitski'nin hatmanlık atamasında, o zamana kadar kullanılan Rus sözcüğünün yerini, Ukrayna alır. Böylece uzun süre, *belirlenmiş* sınır bölgesi anlamında kullanılan Ukrayna, artık ülke olarak, yeni bir anlam kazanır.⁶⁶

Türkiye-Ukrayna ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör de, Rusya'nın yükselen ivmesi olur. Aslında Türkiye, bu oluşumu yakından görür ve Ukrayna'nın yanında olmak için, elinden geleni yapar.⁶⁷ Ancak yıllarca süren savaşlar ve yüzlerce kilometre uzaklık yüzünden, istenilen sonucu almak zordur. Bu düzlemde, Doroşenko'nun tutarsız politikası da, bu sonuca katkı yapar.⁶⁸

*

1917 Bolşevik Devrimi ardından Guruşevski, Ukrayna Merkez Konseyi olan Rada'nın başkanı olur. Aynı yıl, Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurulur.⁶⁹ Türkiye de, Ukrayna'yı ilk tanıyan ülkelerden olur. 1918'de Ahmet Muhtar Bey büyük elçi,⁷⁰ Ahmet Ferit de konsolos olarak Kiyev'e gider. Ukrayna da, önce Sukovkin ve ardından Lotoçki'yi, İstanbul'a gönderir. İki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel antlaşmalar yapılır.⁷¹

Türk Kurtuluş Savaşı'na önemli destek için, Frunze başkanlığında bir heyet, bir milyon 100 bin altın ile Ankara'ya gelir. 17 Eylül 1921'de Moskova'da, Türk-Ukrayna Tutsak Antlaşması yapılır.⁷² 2 Ocak 1922'de de, Türkiye-Ukrayna Barış ve Kardeşlik Antlaşması imzalanır. 1926'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî Eğitim Bakanı, Kiyev ve Odesa'ya giderek, Ukrayna'nın eğitim sistemi konusunda bilgi edinir. Ardında, İstanbul Üniversitesi'nin bilim insanları, İkinci Ukrayna Oryantalistler Toplantısı'na katılır. Bunun karşılığında ve 1928/29'da, Ukraynalı tarihçi, ekonomist ve şairler, Türkiye'yi ziyaret eder.⁷³

Nisan 1932'de ise, İsmet İnönü Kiyev'e giderek, Ukrayna Bilimler Akademisi'nin etkinlikleri konusunda bilgi edinir. Bu saygın ve değerli komşuluk yaklaşımı üzerine, iki ülke arasındaki bilimsel paylaşım, yoğunluk kazanır. Ancak İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, komşuluk bağları, yarım yüzyıl boyunca

⁶⁵ Mahir Aydın, "Livadya Sefaretleri ve Sefaretnameleri", *Belgeler* (1992), cilt XIV, sayı 18, s. 321-357

⁶⁶ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 304

⁶⁷ Peter Bartl, *Aynı makale*, s. 329

⁶⁸ Mücteba İlgürel, *Aynı makale*, s. 164

⁶⁹ Dilek Yiğit Yüksel, "Atatürk'ün Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri", *II. Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve Türk Sanatı Sempozyumu*, Ankara 2010, s. 42

⁷⁰ Omeljan Pritsak, *Aynı makale*, s. 265

⁷¹ Selahattin Çitçi, *Aynı makale*, s. 129

⁷² Dilek Yiğit Yüksel, *Aynı makale*, s. 45

⁷³ Selahattin Çitçi, *Aynı makale*, s. 130

kopar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasıyla üzerine, Ukrayna da 24 Ağustos 1991 tarihinde, bağımsızlığını ilan eder. Yine Türkiye, çok kısa süre içerisinde yani 16 Aralık 1991'de, Ukrayna'nın bağımsızlığını ilk olarak tanıyan ülkelerden olur.⁷⁴

Türkiye ve Ukrayna, sınır komşularına oranla, birer *gözde* ülkedir. Bu iki ülke arasında yaşanacak işbirliği ve paylaşım, ortak güzellikleri daha da arttıracaktır. Bunun gerçekleşmesi ise, yalnızca kendilerini değil, çevresinde ülkeleri de kazançlı çıkaracaktır.

⁷⁴ Selahattin Çitçi, *Aynı makale*, s. 130

Abstract

Throughout The History Turkey-Ukraine Relations

The borders of Ukraine, which has got the most beautiful shores of the Black Sea, form Dnepr, Dnestr, Donetsk and Buğu from the north to the south. The north of Ukraine consists of woodland and marshes, the middle is woodland and steppe, and the south is woodless steppe. The history of Ukraine dates from 882 to 1132 with the Principality of Kiev. In that period the name of Ukraine is designated as Ruthenia. On the following dates, with the collapse of the Principality of Kiev, the territory of Ukraine was fragmented. 13-point agreement was signed in 1648 between Ukraine and Turkey, but did not put into practice. Then Ukraine was in constant conflict with Russia and Poland. During this conflict Ukraine continued its relations with Turkey. In 1917 Turkey became the first country which recognized the new state of the Turkish and Ukrainian Peoples' Republic. But the Second World War began when the relations between Turkey and the Ukraine were suspended in half a century. USSR (*Union of Soviet Socialist Republics*) collapsed in 1991 and Ukraine declared its independence, it was the first country to be recognized by Turkey again.

Keywords: Ukrain, Turkey, Independence, War

KAYNAKÇA

Aydın, Mahir, "*Livadya Sefaretleri ve Sefaretnameleri*", **Belgeler** (1992), cilt XIV, sayı 18, s. 321-357.

Aydingün, İsmail, "*Ne Doğu Ne Batı Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın Geçiş Ülkesi Ukrayna*", **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna**, II. Kitap, Ankara 2012, s. 203-299.

Bartl, Peter, "*17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu*", (çev. Kemal Beydilli), **İlmi Araştırmalar** (1998), sayı 6, s. 301-330.

Çitçi, Selahattin, "*Türkiye ve Ukrayna (Rutenya) Arasındaki Kültürel ve Edebi İlişkiler*", **Filologjini Nauki** (2016), sayı 7, s. 129-134.

Emecen, Feridun M., "*Karadeniz'in Kuzey-Batı Kesimi İle İlgili Osmanlı Tahrirleri ve Özellikleri*", **Ata Dergisi** (1997) sayı 7, s. 75-83.

İnalçık, Halil, "*Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede*", **Çanakkale Savaşları Tarihi**, (Yay. Mustafa Demir), İstanbul 2008, cilt I, s. 60-64.

İlgürel, Mücteba, "*Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması*", **Bellekten** (Nisan 1996), cilt LX, sayı 297, s. 155-164.

Kaminsky, Ilya, **Odessa'da Dans**, (çev. Elif Sezen), İstanbul 2013.

Kurt, Halil, "*Ukrayna*" (Fiziki ve Beşeri Coğrafya), **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (2012), cilt 42, s. 72-73.

Özcan, Abdülkadir, "*Çehrin Seferi*", **DİA**, VIII (1993), s. 249-251.

Öztürk, Yücel, "Ukrayna" (Tarih), **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (2012), cilt 42, s. 73-75.

Pritsak, Omeljan, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", (çev. Kemal Beydilli), **İlmi Araştırmalar** (1999), sayı 7, s. 255-284.

Tchernikov, Igor, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Ukrayna İlişkileri (1918-1938)", (çev. Berna Türkdoğan), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** (Mart 2003), cilt XIX, sayı 55, s. 317-327.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1988, cilt IV.

Yüksel, Dilek Yiğit, "Atatürk'ün Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri", **II. Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve Türk Sanatı Sempozyumu**, Ankara 2010, s. 42-46.

I. ALEKSANDR DÖNEMİ RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI (1801-1825)

Hayri ÇAPRAZ*

Öz

Bu çalışmada, I. Aleksandr dönemi (1821-1825) Rusya'nın Balkan politikası incelendi. Bu amaçla, Fransa'nın Adriyatik denizinde nüfuz kurması, Yedi Ada Cumhuriyeti, Sırp isyanı, 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşı ve 1821 Rum isyanı Balkanları ilgilendiren başlıca gelişmeler olarak dikkate alınıp, ortaya konuldu. Çalışmada Rusya'yı Balkanlar yönünde politik ve askeri olarak harekete geçiren unsurlara yer verildi. Bu bağlamda Rusya'nın geleneksel dış politikası dikkate alındığı gibi Avusturya, Fransa ve İngiltere'yle Balkanlardaki nüfuz mücadelesine değinildi. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu olumsuz koşulların Balkanlarda sosyo-politik hareketliliğin artmasına zemin hazırladığına vurgu yapıldı. Çalışmada, Rusya yönetiminin, Rusya içinde Balkan kökenli asker-bürokrat kişilerin ve Balkan halkları içinden liderlerin birbirlerini kendi politikalarına uygun nasıl yönlendirmeye çalıştıkları incelendi. Bu bağlamda Balkanlar konusunda Rusya ve Balkanlar içinden önerilen projelere yer verildi. Sonuçta I. Aleksandr dönemi Rusyası, askeri ve diplomatik gayretleriyle Balkanlar bölgesinde etkin ve nüfuz sahibi devletlerden biri haline geldiği tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Rusya, I. Aleksandr, Balkanlar, Sırp, Yunan

Giriş

Rusya İmparatorluğu, 18. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılda yıkılışına kadar yakın çevresindeki kara ve deniz bölgeleri için Avrupa'nın başlıca devletleriyle rekabete girdi. Bu rekabet alanlarından birini Balkanlar oluşturdu. Rusya, Balkanların da içinde bulunduğu batı bölgesini çevreleyen İskandinavya, Doğu Avrupa ve Karadeniz etrafında nüfuz sahibi olmaya, mümkün olduğunca bölgeye hâkim olmaya çalıştı. Bu sırada gerek Avrupa'daki gelişmelere ve gerekse kendi inisiyatifi ile oluşturduğu devletler arası politik koşullara göre süreci kendi lehine devam ettirecek siyaseti izledi. Bu siyasetin etkin bir şekilde uygulandığı dönemlerden biri de 19.yüzyılın ilk çeyreğine karşılık gelen I. Aleksandr'ın imparatorluk yıllarıdır. (1801-1825).

19. yüzyılda Rusya'nın Osmanlı Devleti dış politikasının odak noktasında İstanbul ve Çanakkale Boğazları bulunmaktaydı. Rusya dahil, herhangi bir Avrupa devletinin Boğazlara askeri yöntemlerle sahip olması, olsa bile burada tutunması zordu. Bu nedenle Rusya, bu hedefe ulaşmak, Avrupa karşısında gerek askeri ve gerekse psikolojik üstün-

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümü. hayricapraz@gmail.com

lük kurabilmek için Karadeniz'i kıydan çevreleyecek hâkimiyet alanları oluşturmaya çalıştı. Bu bağlamda Balkanlar, Karadeniz'i batı kısmından çevreleyen önemli bir bölgeydi. Aynı zamanda, Rusya'nın Adriyatik ve Ege bölgelerine yani Akdeniz'e çıkışını sağlayacak yerd. Dolayısıyla Rusya, Osmanlı Devleti yönetiminde bulunan Balkan halklarının kendisine doğru ilgisini çekmeye yönelik siyaset geliştirdi. Avrupa'daki devletler arası dengeleri hedefine uygun olarak değerlendirdi. Bunların yanında, 19.yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin daha önceden gelen iç sıkıntıları, yapısal dönüşüm sırasında ortaya çıkan eksiklikleri vedini-ulusal zemine sahip halk hareketlenmelerini özellikle Balkanlarda olmak üzere kendi lehine çevirmeye çalıştı.

19.yüzyılın başında Rusya'nın Balkanlara nüfuz etme veya burada hâkim olma yönünde politikalar geliştirmesi Avrupa'daki gelişmelerle yakından ilgiliydi. Fransa'nın, Napoleon'un liderliğinde Orta Avrupa'da üstünlük kurup, Adriyatik Denizi'ne kadar gelmesi Rusya'yı endişelendirdi. Çünkü Fransa merkezli yayılan monarşi karşıtı olabilecek ulusal, bireysel haklar ve beraberinde gelen Fransız nüfuzu, Adriyatik üzerinden Rusya'nın Balkanlar'da uluşmak istediği hedeflere engel olabiliirdi. Dolayısıyla, I. Aleksandr döneminde Rusya'nın Balkan politikasında kendisine muhalif olabilecek başlıca iki devletten biri Fransa, diğeri de Slavların bir birlik kurarak veya parça parça İmparatorluktan ayrılacağını düşünen Avusturya İmparatorluğu (Habsburglar) oldu.

19.yüzyılın başında Rusya'yı Balkanlar yönünde harekete geçmesine telkin eden kendi iç gelişmeleri de vardı. Devlet idare kadrosunu ve kamuoyunu etkileyecek şekilde Balkanlar ve Rusya'nın birlikteliğinin zorunluluğuna değinen raporlar-layihalar, tasarılar dönemin aydın, bürokrat, asker sıfatlı kişileri tarafından hükümete veya basına gönderilmekteydi. Raporlarda güçlü bir Slav birliği kurulması, Sırpaların ve Yunanlıların" önderliğinde Rusya himayesinde bağımsız devletlerin kurulması ve Balkanlarda Rusya himayesinde federal yapının oluşturulması gibi tasarılar sunulmaktaydı. Bu tür yaklaşımlar hükümetin Balkan politikasının etkin ve canlı kalmasına, kamuoyunun bilincinde Balkanlara yönelik faaliyetlerin meşruiyet kazanmasına yardımcı olmaktaydı.

Bu çalışmada Fransa'nın Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda yayılması, Sırp isyanı, 1806-1812 Osmanlı Rus savaşı ve Yunan isyanı olmak üzere dönemin başlıca olayları dikkate alınarak I. Aleksandr zamanı Rusya'nın Balkan politikası incelendi. Bu temelde, Rusya'nın Avrupa devletleri ile olan ilişkileri, Os-

" Çalışmada Yunanlı kelimesi yerine, bugünkü manada onunla aynı anlamda olmasa da, 19.yüzyılın başında kullanılan Rum ve Grek isimlendirmeleri de zaman zamankullanıldı. 19.yüzyıl başında Balkanların güneyinde ve adalarda yaşayan halk, Ahmet Cevdet Paşa tarafından Rum diye isimlendirilirken, Rusya ve Avrupa'daki tarih yazımında Grek olarak adlandırılmaktadır. Bu iki terim kullanıldıkları o dönemde, bugünkü Yunan halkında içinde olduğu Balkanların güneyindeki Hıristiyan Ortodoks mensubu farklı kökenden grupları kapsayacak şekilde kullanılmaktaydı. Ancak bu çalışmada, özellikle bugünkü Yunanistan'ın bulunduğu yerde meydana gelen olayların anlatımında, Grek, Rum terimleri yerine Yunan kelimesi tercih edildi.

manlı Devletine yaklaşımı ve Balkan halklarının lideri olarak hareket etmeye çalışan kişilere tavrı analiz edildi. Buradan hareketle, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'ne her an yıkılabilecek devlet olarak bakan başta Rusya olmak üzere, Avusturya, Fransa, İngiltere gibi devletlerin Balkan halklarının durumlarının iyileştirilmesi, özgürlüklerinin kazandırılması amacıyla askeri, maddi ve diplomatik destek sağlamalarına rağmen¹, bu halklara kendi devletlerini kurdurma konusunda neden anlayamadıklarına açıklık getirilmeye çalışıldı.

Rusya'nın Balkanlarda Etkinliğinin Temellenmesi

Moskova Çarlığı (1534) döneminden itibaren Ruslar, kendi kültür dünyasından farklı olan toplumların bölgelerine doğru sınırlarını çok yönlü olarak genişletmeye başladılar. 17. yüzyılda doğu yönünde çok geniş bir alana hâkim oldular. I. Petro zamanında (1682-1725) ise, devletin sınırlarını genişletme ve zenginleştirme politikasını, Avrupa yöntemini de örnek alarak daha sistemli bir şekilde çağına uygun kurumsal ve teknik yeniliklerle güçlendirdiler. Doğu – Batı arasındaki ticaret yollarına, denizlere ve nihayetinde kaynaklara ulaşmak için çabalar harcadılar. Bu bağlamda, Rusya'nın konumu itibarıyla güney yönünde öne çıkan bölgeler Türkistan, Kafkasya, Karadeniz ve Balkanlar'dı. Bunlar arasında, 18 ve 19. yüzyılda birçok devleti kendi üzerine çekebilecek başlıca bölge Balkanlardı. Çünkü buraya yönelik kültürel (etnik, dini) veya burası üzerinden denizlere yönelik siyaset başta Osmanlı Devleti olmak üzere, Avusturya, Rusya ve tüm Avrupa'yı ilgilendirmekteydi. Balkanlar'da Osmanlı Devleti dışında güçlü bir devletin askeri faaliyeti, Avrupa'nın kendi iç huzurunu da etkileyecek mahiyetteydi. Rusya, Balkanlara yönelik siyasetini askeri ve diplomatik yöntemleri tüm Avrupa'yı kendisine kaşı işbirliği yapacak kadar kışkırtmadan aşama aşama güçlendirdi.

II. Katerina zamanında (1762-1796) imzalanan 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Rusya Karadeniz'de askeri anlamda yeni ayrıcalıklar elde etti. Balkanlar dahil Karadeniz kıyı bölgelerine daha kolay nüfuz edebileceği ve Boğazlar ile ilgili gelişmelere doğrudan müdahil olabileceği diplomatik zemini oluşturdu. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar, Kafkasya, Kuzey Karadeniz kıyı bölgelerinde oluşabilecek otorite zayıflığını değerlendirerek, ilgili yerlerin politik şekillenmesine etki edecek hale geldi. Antlaşmaya göre Rusya, sınırını Buğ (Aksu) nehrine kadar uzattı (madde 18). Eflak, Boğdan, Besarabya bölgelerine doğrudan etki etme imkanı kazandı. Antlaşmada Eflak ve Boğdan, Balkanlar ve kıyısındaki adaların halklarına yönelik garantiler alarak, onlar üzerindeki

¹ И. С. Достян, "Проблема создания независимых государств греков и южных славян в русско-балканских общественно-политических связях (конец XVIII – первая XIX в.)", *Россия и Балканы, Из истории общественно-политических и культурных связей (18 в. 1878 г.)*, Москва 1995, s. 62. ; E. Z. Karal, "Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı – Rus münasebatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semeri I*, 1937, İstanbul, s. 111.

nüfuzunu artırdı (madde 17)². Böylece Rusya, Balkanlara etki için kullanabileceği hukuki bir zemin oluşturdu. Başka devletlerin söz konusu alanlara dolaylı veya doğrudan nüfuz edecek konumlar elde etmeleri halinde, onlarla diplomatik ve askeri karşılaşma sürecine girdi. Bundan sonra, Balkanlar'da durumunu güçlendirecek ve hatta hâkimiyetini tesis edecek dış politikaya ihtiyaç vardı. 1774 yılı itibariyle Balkanlar'da Rusya'nın önündeki başlıca rakip ülke Avusturya'ydı.

II. Katerina 1782'de Grek İmparatorluğu kurulması fikrini Avusturya imparatoru II Joseph'e iletti. Projeye göre, İstanbul başkentli Balkanların doğu kısmı, Ege adaları ve Boğazlar'ı içine alan Rus hanedanından bir üyenin başına geçeceği, içinde diğer etnik unsurların da bulunacağı bir imparatorluk öngörülmekteydi³. Dinyester ve Tuna nehirleri arasında bulunan Eflak, Boğdan ve Besarabya bölgelerini içine alan yerde, eski adıyla Dakya krallığı planlanmaktaydı. Rusya kendisi Aksu (Bug) ve Dinyester nehirleri arasını alacaktı. Ege takımadalarından biri de Rusya donanması için kullanılacaktı. Avrupalı devletler ise uygun gördükleri yerlere yerleşeceklerdi. Kırım'dan hiç bahsedilmedi⁴. Nitekim Kırım, bir yıl sonra Rusya tarafından ilhak edildi.

Greks projesinde Rusya'nın amacının, başka olabileceği yönünde tartışmacılar arasında iddialar vardır. Buna göre, projenin uygulanmasının zor olacağını Petersburg farkındadır. II. Katerina ile beraber bu projenin oluşumunda bulunan G. A. Potemkin ve A. A. Bezborodko, Kırım'ın alınması halinde Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamak niyetindedir. Bu projeye Avusturya'nın rızasını alma hedeflenmektedir. Ayrıca, Osmanlı Devletine karşı savaşta Rusya'ya müttefik olacak devletleri bulmaya da yarayacaktı. En azından İstanbul Fener'de oturan Ortodoks Rum grubun dikkati Rusya'ya çekilmiş olacaktı⁵. Böylece Rusya, Eflak-Boğdan ve Balkanlar yönünde geliştirilecek politikaya yerel desteği alarak, sosyolojik ve politik ortamı da hazırlamaktaydı.

Rusya, Balkanların güneyinde Yunanlılar üzerinden proje geliştirirken kuzey batısında ise Karadağlılar ve Sırlar üzerinden de etkinlik kurmaktaydı. Karadağ, 18.yüzyılın sonunda Osmanlı merkez yönetimine bağlı olmakla birlikte, fiili anlamda kendi iradesiyle hareket eden bir yönetime sahipti. Fiili yönetimin başında metropolit Petr Petroviç Negoş bulunmaktaydı⁶. Negoş, 1753 doğumlu olup, Rusya'nın başkenti Petersburg'daki Nevskiy Manastırında yetişmişti. 1787-1792 Osmanlı - Rus savaşlarında Rusya lehine bölgede faaliyetlerde bulunmuştu. Rusya imparatoru I. Pavel tarafından Aleksandr Nevskiy

² *Muahadat Mecmuası*, Cilt III, s. 265, 266.

³ A. N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1990, s. 32.

⁴ И.С. Достян, "Проблема...", s. 46.

⁵ И.С. Достян, "Проблема...", s. 46, 47.

⁶ U. Özcan, *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri* (Doktora Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, s. 8.

madalyası ile ödüllendirilmişti⁷. Negoş, Karadağ devleti kurmak ve onun tanınırlığını sağlamak hedefindeydi. Sınırlarını Hersek ve Güney Sırbistan'a doğru genişletmek ve Adriyatik denizine çıkış sağlayacak Kotor limanını ele geçirmek amacındaydı⁸. Rusya onun bu hedeflerini bildiği için, 19. yüzyılın başında onun üzerinden bölgede etkin olmaya çalıştı.

Rusya'nın Balkanlarda nüfuzunu artırmasına yardımcı olacak bir diğer grup Sırlardı. Rusya, Sırp toplumu üzerinde dini ve etnik olarak tesir edebilecek imkânlara sahipti. Nitekim, bölgede Osmanlı Devleti'nin otoritesinin zayıflamasına veya bölgedeki görevlilerin suiistimallerine bağlı olarak gelişen olaylar temelinde Sırp bölgesindeki varlığını güçlendirdi. Özellikle 1804'ten sonra Rusya'nın Sırlar üzerindeki etkinliği arttı. Daha öncesinde Osmanlı Devlet idaresi, Rusya'nın veya Avusturya'nın etkisini engellemek için, idari anlamda Sırlar lehine yeni düzenlemeleri yapmaktan kaçınmamıştı. 1793-1794 yıllarında Sırp temsilcilerin dilekçesi üzerine III. Selim, ülkedeki reformlar temelinde Sırp prenslerin ve önde gelenlerin iç işlerinde bazı ayrıcalıklar sağlayacak şekilde Belgrad Paşalığına yeni yetkiler vermişti⁹.

Rusya, Balkanlar'da Osmanlı Devleti ve Avusturya'ya karşı siyaset geliştirdiği sırada, 1797'de Fransa ve Avusturya arasında Campo Formio antlaşmasının imzalanmasından sonra, Balkanlara yönelik askeri ve politik müdahalesini hızlandırdı. Çünkü bu antlaşmayla Fransa Yedi Ada'ya¹⁰ ve Venediklilere ait Arnavutluk sahillerine yerleşti. Avusturya ise, Venediklerden aldığı, Kotor limanının da içinde bulunduğu Dalmaçya kıyılarına sahip oldu¹¹. Bu bölgeler askeri ve ekonomik temelde Balkanlara batında nüfuz imkânı sağlayacak yerlerdi. Napoleon, ticaret ve zenginlik için Korfu, Zanta ve Kefalonya adalarını İtalya'dan daha ehemmiyetli görmekteydi¹². Balkanlara ve Akdeniz'e (Mısır'a) yönelmiş Fransa işgalleri karşısında Rusya Balkan politikasını daha etkin hale getirmeye başladı. İngiltere ile beraber Osmanlı Devleti'ni kendi topraklarını savunması için desteklemeye başladı. Osmanlı Devleti ve Rusya ortak donanması Adriyatik'e ilerleyerek Yedi Ada'dan Zanta ve Korfu adalarını 1799'da ele geçirdiler. İki devlet, İstanbul'da yaptıkları müzakereler sonrasında 21 Mart 1800'de Yedi adanın 12 maddelik kuruluş sözleşmesini imzaladılar. Buna göre, Adalarda, Ragusa (Dobrovnik) Cumhuriyeti benzeri bir yönetim kuruldu. Yeni idare, içişlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı merkez yönetimine bağlı olup,

⁷ В. Броневский, *Записки морского офицера, въ продолженіи кампаніи на Средиземномъ морѣ подъ начальствомъ Вице-Адмирала Дмитрія Николаевича Сенявина отъ 1805 по 1810 годъ. Часть первая*, С.Петербург, 1836, s. 262, 263.

⁸ И.С. Достян, "Проблема...", s. 44.

⁹ И.С. Достян, "Проблема...", s. 44.

¹⁰ Yedi ada: Korfu, Pakso, Ayamavra, İtaki, Zanta, Çuka ve Kefalonya. Bu adaların bulunduğu bölge İyon adaları olarak da bilinmektedir. Yedi Ada olarak bulunan bölgede küçük şekilde çok sayıda adacık da bulunmaktadır.

¹¹ И.С. Достян, "Проблема...", s. 48, 49; E. Z. Karal, "Yunan...", s. 111.

¹² E. Z. Karal, a.g.m., s. 111.

Rusya'nın himayesinde olacaktı¹³. Böylece Rusya Balkanlara batı tarafından nüfuz edecek önemli bir bölgede söz sahibi haline geldi. Nitekim 1803'de Osmanlı Devletinin Yedi Ada ile ilgili bazı vergi ve hukuki düzenlemelerine Rusya karşı çıkarak engel oldu¹⁴.

Rusya, Balkanlardaki etki ve varlığını 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasından sonra diplomatik ilişkilerle güçlendirip, 1800'de Yedi Ada'da söz sahibi olarak, kendisine sadece askeri değil, hukuki temelde de müdahale etme zeminini oluşturdu. Böylece 19. yüzyıl başında Balkan devletlerinin siyasi taleplerine uygun tereddütsüz müracaat edebilecekleri güçlü bir devlet konumuna geldi. Yine Rusya, büyük devletlerle ilişkilerini dikkate alarak, Balkanlara yönelik kendi siyaseti ile Balkan içinden gelen talepleri temkinli bir şekilde örtüştürme sürecine girdi.

Rusya'nın Balkan politikasında Fransa Tehlikesi ve Osmanlı Devleti Dengesi

1801 yılında Rusya'da imparator değişimi oldu. I. Pavel (1776-1801), saray soyluları tarafından öldürüldü. Yerine oğlu I. Aleksandr geçti. Bu dönemde Rusya'nın dış politikası, I. Petro ve II. Katerina zamanında olduğu gibi Türkistan, Kafkasya, Karadeniz, Boğazlar, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Baltık taraflarında etkin olacak şekilde fırsatları değerlendirmeye devam etti. Bu, geleneksel politikasının devamı olduğu kadar, koşullarında zorlamasıydı. Fransa'nın başında bulunan Napoleon, I. Aleksandr'a Osmanlı Devletinin dağılmasının kaçınılmaz olduğunu, Fransa ve Rusya'nın onu paylaşabileceğini belirtti. Ancak I. Aleksandr hükümdarlığının ilk yıllarında, diplomatik koşulları dikkate alarak Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz paylaşımına temkinli yaklaştı. Çünkü mevcut koşullar Rusya'nın lehineydi. Osmanlı Devleti, Rusya savaş gemilerine Boğazları açmıştı (1798 antlaşması), Tuna prensliklerine ayrıcalıklar verileceği garantisini vermişti. Rusya Osmanlı Devleti adalarında konsolos bulundurma hakkını almıştı, hatta Korfu adasına yerleşmişti. Yedi Ada bölgesinde nüfuz kurmuştu. Bu şartlarda ne imparatorun ne de o dönemde etkin Koçubey, Vorontsov ve Panin gibi idarecilerin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik projeler geliştirmeye ihtiyacı yoktu. Rusya için asıl hedef, Adriyatik ve Doğu Akdeniz'de güçlenen Fransa tehdidini ortadan kaldırmaktı¹⁵.

Rusya'nın, Osmanlı Devleti topraklarında Fransa'nın işbirliğini reddetmesi, Balkanlar veya Doğu Avrupa'da (özellikle Polonya'da) onun pasif kalacağı

¹³ A. F. Örenç, "Yedi Ada Cumhuriyeti", *TDV İA*, s. 385.

¹⁴ A. M. Станиславская, *Россия и Греция в конце XVIII — начале XIX века. Политика России в Ионической республике. 1798—1807 гг.*, Москва 1976, s. 275.

¹⁵ Л. И. Гальберштадт, "Восточный вопрос", *Отечественная война и русское общество. Юбилейное издание. 1812—1912*, Том II, ред. А. К. Джигелегова, С. П. Мельгунова, В. И. Пичета; Ист. комис. учеб. отд. ОРТЗ. — М.: И. Д. Сытин, Москва 1911, s. 92-94.

anlamına gelmemektedir. Çünkü, Osmanlı Devleti ile aralarındaki işbirliğinin her iki taraf için de tehdit haline gelmiş Fransa'dan kaynaklanan zorunlu bir durum olduğunun farkındaydı. Gerek bu zorunluluğun geçici olabileceği ve gerekse Osmanlı Devleti'nin Fransa etkisi ile dağılabileceği endişesi taşıdığından, Balkan halklarına yönelik faaliyetlerini İstanbul'un çok tepkisini çekmeden devam ettirmeye çalıştı.

Rusya, Fransa'nın askeri veya politik nüfuzunu kırmak için Grekleri harekete geçirecek adımlar attı. Ekim 1803'de Odessa Grek piyade taburunu oluşturdu. Yedi Ada Cumhuriyeti bölgesinde askeri kolordu için bir merkez kurmaya çalıştı¹⁶. Bu sırada (1803-1804) Yedi Ada bölgesi Osmanlı Devleti muhaliflerinin toplandığı yerd. Balkanlarda haydutluk yapan Kleftler ve bunlara katılan Armatoller'den* kişiler Yedi Ada bölgesine gelmeye başladılar. Rusya'nın himayesindeki adalar, onlar için sığınacak bir yer oldu¹⁷. Rusya, faaliyetleri dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tepkisini de çekmemeye çalıştı. 1803'de Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr R. Vorontsov Yedi Ada Cumhuriyetinde bulunan temsilcisi G. D. Mocenigo'ya mektubunda, Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzu sayesinde Osmanlı Devleti'nin topraklarının bütünlüğünün korunmasının telkin edilmesini bildirdi. Devamında, Balkanlardaki isyan hareketlerini Rusya imparatorunun suiistimal etmeyeceğini, Rusya'nın amacının Fransa'nın saldırgan hareketlerine engel olmak olduğunu yazdı¹⁸.

Rusya, Tepedelenli Ali Paşa muhalifleri olan Yedi Ada bölgesindeki etkin kişilerden, Epir bölgesindeki Suliot, Himariot, Maniot toplulukları ve kaçak Armatol'lardan olmak üzere Fransızlara karşı birlikler oluşturulmasını planladı. Birliklerin başına A. H. Benkendorf geçecekti. Bir süreliğine onun görevini kendisini Yunan halkının oğlu sayan Yunan kökenli Albay E. G. Popandopulo aldı. Rusya, Müslüman idarecilerin bulunduğu Çameri bölgesinde (Yanya bölgesi) Ali Paşa'ya muhalif gruplardan, Arnavut beylerinden bir birlik oluşturmaya çalıştı. Mayıs 1804'de ise Preveze'de bir konsolosluk kurdu. Konsolos olarak ileride Filiki Eteryası'nın üyesi olacak olan İ. Vlassopulo'yu atadı. Aynı yıl, bölgede oluşturduğu gruplara silah sağlanması için oradaki temsilcisine talimat verdi. Bölgedeki Rusya temsilcisi Mocenigo, Çameri birliği ile Ali Paşa muhalifi Suliotları, Himariot'ları ve Rum kaptanlarını bir araya getirmeye de çalıştı. Kaptanlardan biri ileride Filiki Eteryası üyesi olacak olan Anagnostaras idi. Fransızlar ona Yunanlıları bağımsız yapacakları telkininde bulunmaktaydılar. Ancak o, Rusya'ya yakın durdu. Bir diğer ünlü kaptan Kristaki Kalogeros ise, Rusya temsilcisinin gayretlerine rağmen, Akdeniz'de Fransız ordusuna hizmet etti. Bu çabalar, Tepedelenli Ali Paşa'nın deniz kıyısındaki hâkimiyeti-

¹⁶ А. М. Станиславская, *а.г.е.*, s. 277, 310.

¹⁷ А. М. Станиславская, *а.г.е.*, s. 307.

¹⁸ Г. С. Гросул, *Дунайские княжества в политике России. 1774- 1806*. Кишинев 1975, s. 143.

ni ve onun Yedi Ada cumhuriyeti bölgesindeki etkisini kırarak nitelikteydi¹⁹. Ancak nihai hedef, Akdeniz'in doğusunda Fransa propagandasına, askeri harekâtına karşı tedbir almak ve Osmanlı Devletinin merkez yönetimi ile taşrası arasındaki otorite boşluğunu değerlendirerek, Balkanlardaki halkları kendi tarafına daha çok çekecek politik ve askeri zemini güçlendirmektir.

Rusya'nın Yunanlılara yönelik faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin dikkatinden kaçmamaktaydı. Rusya'nın özellikle Yunanlı gemiciler ile irtibata geçmesinden ve Yunanlı tayfa almasından memnun değildi. Çünkü Osmanlı Devleti kendisi, Yunanlıları denizci olarak Kaptan'ı Derya Gazi Hasan Paşa zamanında (1780-1790) tayfa olarak almıştı. Hatta Yunanlılar büyük gemiler yaparak Avrupa ile ticarete de dahil olup, sermaye biriktirmişlerdi. Bu sermayeyi Osmanlı Devleti aleyhine kullanabilecek hale gelmişlerdi. Bu gemiciler Napoleon savaşları sırasında Avrupa'daki düşünceleri kendi soydaşlarına aktarmaya başlamışlardı. Bu koşullarda Rusya'nın Yunanlıları kendi tarafına çekerek, denizci tayfası alması, onları Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan donanmalarında kullanması ve hatta konsoloslarının Yunanlıları Rusya'ya göçe teşvik etmesi gibi faaliyetler Osmanlı Devleti'ni rahatsız etti²⁰. Yine Rusya'nın, askeri liman olarak geliştirilen Sivastopol'de düzenli bir şekilde Karadeniz donanmasında Yunanlıları subay olarak görevlendirmesi; Yedi Ada'ya yeni askeri birlikler göndererek buradaki asker sayısını 15 bine kadar çıkarması; birçok Yunan gemisine Rus bayrağı altında sefer imkanı sağlaması; Korfu'da 6 askeri gemi tutması ve burada Yunanlılar arasında propaganda yapıldığı intibasını oluşturması²¹ Osmanlı Devletini şüphelendiren gelişmelerdi. Bu koşullarda iki devlet arasındaki ilişkiler, aralarındaki "ittifaka rağmen", güvensizlik içinde ilerledi.

Rusya'yı Yunanlıların yaşadığı coğrafyada faal bir politika izlemeye iten etkenlerden biri, bazı Yunan aydınlarının zihninde ortaya çıkan ulusal düşünce ve bunu Fransa'nın kendi lehine kullanabileceği yönündeki endişeydi. 1797'de Yunanlı Rigas'in yazdığı ordu marşı, zihinde beliren ulusal düşüncenin tezahürüne bir örnekti. 1798'de Rigas'in beraber çalıştığı Perrevo, Napoleon'a atfettiği şiirinde, Epir, Mora ve Yunanistan'ın kurtarıcısını beklediğini yazarken de benzer düşüncenin yansıması vardı. Kültürel alandan siyaset alanına Fransa denetiminde büyütülecek Yunan ulusal düşüncesi, Rusya için Balkanlarda istenmeyen sonuçlar doğurabilirdi. Nitekim Rusya'nın muhtemel Fransa etkisinden endişesi yersiz değildi. 1805'de Fransız askerlerinin Yunan bölgesine çıkarma yapma ihtimali belirince, Yunan aydın grubunda Napoleon'a doğru bir eğilim doğmuştu. Dolayısıyla, Yunanlıların bir lider etrafında, Osmanlı Devletine karşı bir dış devletin desteğini alarak hedeflerini gerçekleştirme potansi-

¹⁹ A. М. Станиславская, *a.g.e.,s.* 277, 279, 281-283,307, 310, 311 .

²⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cedet* (Osmanlı Tarihi), Cilt 11, Matba-i Osmaniye, Dersaadet 1301, s. 120, 121.

²¹ Л. И. Гальберштадт, *a.g.m., s.* 96.

yeli vardı. Bu durumda Rusya'nın harekete geçmemesi Balkan politikasında kendisine daha ağır sonuçlar doğuracak politik ortamı hazırlayabilirdi. Ayrıca, Rusya'nın Yedi Adalar bölgesindeki temsilcisi Mocenigo, adalardaki faaliyetlerin Yunanlılar için bir ulusal hareket kaynağı olabileceğini de bildirmekteydi²². Tüm bunlar, meydana Fransa'ya kaptırmak istemeyen Rusya'nın Yunanlılara yönelik faaliyetlerini, Osmanlı Devleti ile savaş çıkartacak sınıra kadar zorlamasına sebep olan önemli etkenlerdi.

Rusya, Balkanların güney batı kısmında Yunanlıların yoğun olduğu bölgelere odaklandığı sırada bir de Sırp sorunu çıktı. Bu sorunun kaynağı, 18.yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nin Sırbistan dahil Balkanlarda otoritesinin zayıflamasıydı. Bunun sonucu, Sırbistan'da halk, yeniçeri dayılarının keyfi davranışlarına maruz kalmaktaydı. 1794-1801'de Hacı Mustafa Paşa bölgeye tayin edildiğinde halkı koruyucu önlemler almıştı. Ancak tedbirler kalıcı çözüm getirmeydi. 1801'de yeniçeriler onu öldürdüler. Pazvantoğlu'dan da katılanlarla beraber Yeniçeri dayıları burada huzursuzluk ve asayişsizliğe sebep oldular. Sırp, Osmanlı sultanına keyfi davranışların durdurulması için heyetler gönderdiler. Sultanın halka iyi davranılması konusunda emrine rağmen dayılar, Sırp'ların ileri gelen beylerini cezalandırdılar. Sonuçta 1804 Şubat'ında Semendire sancağında (19.yüzyıl Sırbistan bölgesi merkez alanı) baskı rejimi kurmuş dayılara karşı Sırp'lar ayaklandılar. Bu ayaklanmayı fırsat bilen Sırp din adamları ve dönemin milliyetçi ruhuna sahip önde gelen politik sıfatlı kişiler Osmanlı Devleti'nden daha fazla idari ayrıcalık almak için harekete geçtiler²³. Sırp isyancıları, Kara Yorgi adında bir domuz tüccarını kendilerine lider seçtiler²⁴. Kara Yorgi ilk olarak Avusturya'nın desteğini aradı. Çünkü, Avusturya-Macaristan imparatorluğu yönetiminde bir kısmı komutan olan çok sayıda Sırp bulunmaktaydı. Ayrıca, Avusturya, Sırbistan'daki halk hareketlerine zaman zaman destek de vermişti. Ancak, Fransız tehdidin olduğu bir dönemde Osmanlı Devleti ile ilişkileri bozmak istemeyen Avusturya, resmi olarak isyancıları desteklemekten kaçındı²⁵. Bu koşullarda Rusya'nın Sırp bölgesi ile ilişkileri yoğunlaştı.

Sırp isyancılarla doğrudan bağlantılı olan ve onları yönlendiren başlıca isimler arasında metropolit Stefan Stratimiroviç ve psikopos Iovanoviç bulunmaktaydı²⁶. Metropolit Stratimiroviç, destek konusunda öncelikli olarak Rusya'ya başvurulmasını isyancı liderlerine tavsiye etti²⁷. Çünkü, Rusya, dini

²² A. M. Станиславская, *a.g.e.*, s. 292, 293, 297.

²³ S. Aslantaş, Sırp İsyasının Uluslararası Boyutu (1804-1813), *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, sayı 21 (Bahar 2009), s. 110, 112.

²⁴ E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt V, Beşinci baskı, TTK, Ankara 1988, s. 104.

²⁵ S. Aslantaş, *a.g.m.*, s. 112; Л. Ранке, *История сербии по сербским источникам*, Перевод: Петр Бартнев, Издание второе, Москва 1876, s. 132.

²⁶ И.С. Достян, "Планы основания славяно-сербского государства с помощью россии в начале XIX в.", *Славяне и Россия*, Издательство наука, Москва 1972, s. 98.

²⁷ И.С. Достян, "Проблема...", s. 54.

ve etnik özelliği dışında 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başında Doğu Akdeniz'de askeri olarak etkin olmuş, Yedi Ada cumhuriyetinin kurulmasında önemli rol üstlenmiş ve Balkan topraklarına yönelik projeleri üretmiş bir ülke olarak, Balkan halklarının dikkatini çekmeyi başarmıştı. Nitekim Sırp ileri gelenleri de, daha önce Habsburgların himayesinde tüm Sırp'ların birleşmesi fikrinden yavaş yavaş bağımsız Sırp devleti fikrine doğru evrildikleri bir dönemde, Rusya'nın desteğini alabilecekleri kanaatindeydiler²⁸.

Metropolit Stratimiroviç, Sırp'lar için Yedi Ada Cumhuriyeti ve Tuna Prenslüklerindeki gibi özerk hakların Rusya aracılığı ile Osmanlı Devleti'nden alınması yönünde isyancıları yönlendirdi. Stratimiroviç, Osmanlı sultanına bağlı, ancak Rusya'nın himayesinde özerk Sırbistan'ın oluşmasını öncelikli hedef olarak belirtti²⁹. Bunun yanında Osmanlı Devleti yıkılacaksa, bu durumda Slav – Sırp Devletinin kurulması gerektiği fikrindeydi. Bu projenin, aynı zamanda "Grek projesi" karşılığı olacağı ve Rusya için Balkanlarda denge sağlayacağı düşüncesindeydi³⁰. 1804'de Sırp-Slav devleti kurulması için Stratimiroviç gibi Rusya'ya müracaat eden bir diğer kişi psikopos Iovan Yovanoviç oldu³¹. Sırp'ların taleplerini içeren mektup 1804 Mayıs'ında İstanbul'daki Rusya elçisi A. Ya Italinskiy'e gönderildi. Daha sonra, ayrıntılı olarak durumu açıklayan bir yazı da temsilcilerle beraber Kasım 1804'de Rusya hükümetine verildi³². Petersburg'a gelen Sırp temsilcileri ilk aşamada karşılayan İstanbul'daki Rusya elçiliğinde tercümanlık yapmış ve o dönemde Rusya Dışişleri Asya masasında görevli Nikolay Antonoviç Pizani oldu. Pizani Sırp temsilcileri ile görüşmelerini Dışişleri Bakanı Çartoriyskiy'e yazılı olarak bildirdi. Temsilcilerin Rusya'nın himayesini talep ettiklerini yazdı. Ancak, Pizani iki defa görüştüğü temsilcilerin söylediklerinin birbirini tutmadığını ve seçilmiş gelmiş olan bu kişilerin inatçı ve aklı selim bir düşünceyle olaylara yaklaşmadıklarını da belirtti³³.

Sırp temsilcilerin Petersburg'dan destek aradıkları sırada, 21 Kasım 1804'de dönemin aydını, devlet görevlisi ve I. Aleksandr'ın güvenini kazanmış Vasiliy Nazaroviç Karazin tarafından Balkanlara yönelik bir layiha (zapiska) Dışişleri Bakanlığı'na sunuldu. Bu layihada Sırp'ların desteklenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktaydı. Karazin, I. Aleksandr döneminde liberal, hayırsever bir kişi olarak tanınmış ve sunduğu layihasında Sırp'lara yardım hazırlığı içinde olduğunu belirtmekteydi³⁴.

²⁸ И.С. Достян, "Планы...", s. 98.

²⁹ И.С. Достян, "Планы...", s. 99.

³⁰ И.С. Достян, "Проблема...", s. 54.

³¹ Dostyan 1972 yılında yazdığı makalesinde bu mektubun içeriğini oluşturanın Yovanoviç olmadığını ve Rusya'ya müracaat edilmesinde rolü olan kişinin daha önce Rusya ordusunda 12 yıl görev yapmış Sofroniy Yogoviç olduğunu belirtmektedir. И. С. Достян, "Планы...", s. 100.

³² И.С. Достян, "Планы...", s. 99.

³³ Сборник Императорского Русского Исторического Общества, Том 82, С. Петербург 1892, s. 172.

³⁴ А. Н. Пыпин, *Панславизм в прошлом и настоящем (1878)*, Санкт-Петербург: Колос, 1913, s. 76.

Karazin, Sırların yardım talebinin geri çevrilmemesi kanaatindedir. Onun fikrine göre, Sırlara yardım için gizli bir yardım kuruluşu ve Sırp bölgesine gidecek bir de gizli heyet oluşturulmalıdır. Osmanlı Devleti ve Avusturya'yı kızdırmadan Sırlara yardımlar gizli bir şekilde yapılmalıdır. Karazin, Sırlarla gizli bir şekilde iletişim kurulmasını önerdikten sonra, kendisine sağlanacak az bir maddi destekle Slav halklarını birleştirme yönünde görev alabileceğini de belirtmektedir. O'na göre, Osmanlı Devleti'nin parçalanma yönünde işaretleri vardır ve Dışişleri'nin Slavlar için harekete geçme zamanıdır³⁵.

Karazin, birinci layihısından bir hafta sonra, Dışişleri Bakanına ek bir not daha yazdı. Burada İmparatoriçe Elizavet zamanında Karadağ'dan 12 çocuğun geri gönderilmek üzere getirilip eğitildiğini ve bunlar aracılığı ile Rusya ve Karadağ arasında manevi bağların kurulması planlandığını hatırlatmaktadır. Ancak, Avusturya ile akrabalık bağları kurulduktan sonra bu teşebbüsten vazgeçildiğini belirtmektedir. II. Katerina'nın ise, Doğu Roma imparatorluğunu yeniden canlandırma niyetine vurgu yapıp, Balkanlar için çok para harcandığının altını çizmektedir. Karazin, geçmişte yaptığı bu atıflarla Sırların desteklenmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulama amacındadır. Hatta kendisinin, geçmişte kurulan tarihi bağlar temelinde ve mevcut koşullarda, Slav meselesini yeniden canlandırma cesaretinde, olduğunu yazmaktadır. Karazin'e göre Sırlara yardım edilerek ve hatta bağımsız Slav dünyası oluşturularak, Rusya sadık bir müttefik kazandırılmalıdır³⁶. Bağımsız kurulacak devletin başına da imparator Aleksandr'ın kardeşlerinden biri geçmelidir³⁷.

Rusya hükümeti, Avrupa'da dengelerin altüst olduğu ve Fransa tehdidinin kapıda olduğu sırada Balkanlar konusunda köklü bir değişiklik öngörmektedir. Balkanlarda Rusya himayesinde yeni devletler kururma hedefi içeren Karazin veya diğerlerinin fikirleri, sadece Osmanlı Devleti'ni değil, onunla ittifak halinde Avusturya'yı da Rusya'nın karşısına koyabilecek gelişmelere sebep olabilirdi. Bu nedenle Rusya, Yunan politikasında olduğu gibi, Sırlara yönelik siyasi temelde keskin değişim getirecek taleplerde temkinli davrandı. Dışişleri Bakanı Çartoriyskiy, Sırp temsilcilere 1804 sonbaharında, Sırların himaye ve bağımsız Slav devleti tekliflerine tam olarak destek vermedi. Ancak İsyancıların silahlarını bırakmadan, yıllık vergilerini vererek, geniş özerklik koşullarında kendi belirledikleri yöneticiler tarafından idare edilmeleri taleplerini Osmanlı Devletine iletmelerini tavsiye etti³⁸. Dolayısıyla, bu dönemde (1798-1805) Rusya, Osmanlı Devleti'nden bağımsız Balkanlarda Slav-Sırp veya Yunan devleti kurulmasını uygulamaya koyma niyetinde değildi³⁹.

³⁵ Василий Назарьевич Каразин, "Письмо к князю Адаму Чарторыйскому 21 ноября 1804", Русская старина, Том III. Июнь 1871, s. 702, 703, 705.

³⁶ В. Н. Каразин, а.г.м., s. 707, 708, 710-716.

³⁷ А. Н. Пыпин, а.г.е., s. 76.

³⁸ И.С. Достян, "Проблема...", s. 54, 55.

³⁹ И.С. Достян, "Планы...", s. 105.

Rusya hükümeti, Avusturya, Osmanlı Devleti ve Fransa üçlüsü karşısında Balkanlar'da diplomatik bir hata yapmadan hedeflerine ulaşmaya çalışmaktaydı. Sadece askeri yöntemler kullanarak işin sonunun nereye gideceğini kestirmesi zordu. Avrupa devletleri arasındaki ilişkileri ve Balkanlardaki halkların durumunu dikkate alarak politikasını geliştirmesi gerekmekteydi. Bu nedenle Rusya, Balkanlar'da nüfuzunu artıracak, hatta fiili toprak hakimiyetini sağlayacak projelere temkinli ama koşullar uygun olduğunda askeri destekli genişlemeye dayalı bir anlayışla yaklaştı. Bu bağlamda, 1798-1805 yılları arasında Rusya'nın politikası Osmanlı Devleti ile barış ortamını belli ölçülerde koruyarak ve Avusturya'nın da tepkisini çekmeden Fransa'nın Balkanlara yönelik saldırgan politikalarına engel olmaktan ibaretti⁴⁰.

Rusya'nın, 1798-1805 döneminde Balkan halkları içinden gelen ve Osmanlı Devletinden ayrılmayı düşünen din adamları ve sivil kişilerin tekliflerine ve faaliyetlerine temkinli yaklaşması, onun alternatif projeler geliştirmeyeceği anlamına gelmemekteydi. Osmanlı Devleti'nin dağılması veya Fransa ile ittifak yapma ihtimaline karşılık kendi projelerini de geliştirmekten geri durmadı. İki devlet arasında ilişkilerin güvenilirliğinin oldukça sarsıldığı 1804'de Rusya Dışişleri bakanı Adam Çartoryskiy (1804-1806) Balkanlara yönelik planlar yaptı. 1804'de Bakan, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ittifak yapması veya kendi varlığını devam ettirememesi halinde onun Avrupa hakimiyetinin sonlandırılması için İngiltere ile görüşmelere başladı. Bunun için Sardinya elçisi Novosiltsev'i Londra'ya gönderdi. İngiltere ise bu konunun tartışılmasının vakti olmadığını, Napoleon'a karşı oluşturulan koalisyona odaklanılması gerektiğini bildirdi⁴¹. Rusya da, Fransa karşısında müttefike ihtiyacı olduğundan İngiltere'nin cevabına karşı, Balkanlarda kendi başına keskin bir tavır içine girmede. Ama Balkanlar konusunda planlar yapmaya devam etti. Çünkü Fransa tehdidi her geçen gün artmaktaydı.

Rusya Dışişleri Bakanı Çartoryskiy'e göre, Napolyon İtalya adasında Napoli'yi aldıktan sonra, Sicilya'yı da alırsa Akdeniz'de durdurulması zor olacaktı. Bu nedenle Rusya'nın kendisine üstünlük sağlayan Korfu adasını tüm gücüyle Fransız saldırısına karşı savunması gerektiği kanaatindeydi. Burası, gerek Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarına harekât, gerekse onu savunma açısından önemli bir adaydı. Çartoryskiy'e göre Rusya, Korfu adasından Rumların ve Slavların hareketlerini izleyebilir ve onu yönetebilirdi⁴².

Çartoryskiy, Karadağ'da bulunan Metropolit Negoş'un sadakatine özel önem vermekteydi. Karadağ'ın fiili hakimi durumunda olan Negoş'un Rus-

⁴⁰ Г. С. Гросул, *а.г.е.*, s. 143.

⁴¹ Л. И. Гальберштадт, *а.г.м.*, s. 97.

⁴² *Мемуары князя Адама Чарторыжского и его переписка с императором Александром I*, Перевод с французского: А. Дмитриева, Том II, Книгоиздательство К.Ф. Некрасова, Москва 1913, s. 82.

ya-Fransa ittifakında dahi, Fransa'ya karşı hazırlıklara girişecek durumda olduğunu belirterek, Rusya'nın Karadağ'ı ne olursa olsun yalnız bırakmaması gerektiği düşüncesindeydi. Rusya'nın Fransa'dan çekindiği veya korktuğu fikrinin oluşması halinde ise, Karadağlıların Fransa'nın desteğine başvurma ihtimalleri olacağını öngörmekteydi. Hatta Fransa'nın, kendisine yakınlaşan Balkan halklarını kullanarak Çanakkale Boğazını kapatabileceği ve İstanbul'daki Rusya'nın nüfuzunu bitirebileceği fikrindeydi. Bu tehdit karşısında Rusya, Balkanlarda Rumlar ve Slavlar kendisini desteklerken; boğazlar üzerinden Karadeniz ve Akdeniz arasında doğrudan iletişim kurma imkanı varken Fransa'nın faaliyetlerini izlememesini savunmaktaydı⁴³.

Çartoryskiy'in önemli olarak gördüğü Kotor limanına Rusya 1805 başlarında S. A. Sankovskiy ve D. N. Senyavin komutasında donanmasını gönderdi. Bu sırada, Rusya'nın baş destekçilerinden Karadağ lideri Negoş da Adriyatik denizine çıkma hedefindeydi. Rusya için öncelikli hedef ise, Rusya ve Karadağlıların ortak bir şekilde Fransızlara karşı koyacakları birliği oluşturmaktı⁴⁴. Bölge halkının Rusya'nın varlığına karşı çıkmayacağı rahatlığı içinde bulunan Rusya yönetimi⁴⁵, Napoleon'un Balkanlara nüfuz etmesini engellemek için, Yedi Ada cumhuriyeti ve Ragusa'nın kalesi sayılan Karadağ'daki Kotor limanını 1805'de işgal etmiş oldu⁴⁶. Metropolit Petr Petroviç Negoş 1805 yılında Napoleon karşısında mücadele verildiği sırada ise, bölgesindeki savunması dolayısıyla I. Aleksandr tarafından ödüllendirildi⁴⁷.

Rusya, Balkanlardaki faaliyetlerine ve Kafkasya'da Kartli-Kaheti üzerinden askeri olarak hakimiyetini genişletmesine rağmen, 11 (23) Eylül 1805'de Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması imzalamayı başardı. Çünkü, her iki taraf için de Fransa büyük bir tehdit haline gelmişti. Ancak, 20 Kasım (2 Aralık) 1805'de Avusturya – Rusya orduları Austerlits'de Napoleon karşısında yenilmesi devletler arasındaki ilişkileri etkiledi. Fransa'nın galibiyeti Rusya'nın Kotor limanı dahil, Adriyatik denizindeki varlığına son verdi. Fransa ile Avusturya arasında 14 (26) Aralık 1805'de Pressburg (Bratislava) antlaşması imzalandı. Buna göre Batı İstria, Dalmaçya ve Kotor (liman) Fransaya geçti. Rusya ise Avrupa'nın bir çok bölgesinde bulunan kara ve deniz kuvvetlerini geri çekmeye başladı ve D. N. Senyavin'in komutanlığında Akdeniz'de bulunan donanma da Karadeniz'e çağrıldı. Bu süreçte Rusya'nın başlıca endişesi, bağımsız devlet kurdurma sözüyle Balkan halklarını Fransa'nın harekete geçirebileceğiydi. Diğer bir endişesi ise, yine Fransa'nın İstanbul ve Çanakkale boğazlarına hakim olup, Rusya'nın ticaretine ve güvenliğine zarar verecek şekilde güney bölgele-

⁴³ Мемуары князя Адама, Том II, s. 82, 83-86.

⁴⁴ И. С. Достян, "Проблема...", s. 51.

⁴⁵ Владимиръ Броневский, а.г.е., s. 295.

⁴⁶ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 98.

⁴⁷ В. Броневский, а.г.е., s. 263.

rine yerleşmesiydi⁴⁸.

Rusya Dışişleri Bakanı Çartoriyskiy, Fransa'nın galibiyeti sonrası oluşan yeni koşullarda, Osmanlı Devleti'nde bir değişiklik olması veya parçalanması ihtimaline karşılık Balkanlarla ilgili Ocak 1806'da şu planı geliştirdi: Osmanlı Devleti'nde her nasıl bir değişiklik meydana gelirse gelsin, Karadeniz, Adriyatik ve Akdeniz arasındaki alanda Rusya lehine olacak şekilde yapı kurulmalıdır. Osmanlı Devleti'nin herhangi bir bölgesinde (büyük ölçüde Balkanlar ve boğazları kastediyor - HÇ) Fransızlar hakim olmamalıdır. Osmanlı Devleti Balkan topraklarında Rusya'nın himayesinde, ama işçilerinde bağımsız devletler kurulmalıdır⁴⁹. Çartoriyskiy, Rusya imparatorunun himayesinde bir Balkan federasyonu öngörmektedir⁵⁰. Bu düşünceye göre, Eflak, Moldova ve Besarabya bölgeleri doğrudan Rusya'yanın idaresinde kalacaktır. Sırbistan, Karadağ ve Hersek'te fiili anlamda kendi kendilerini idare eden bir yapı olduğundan, burada kendilerinin karar vereceği bir idare kurulmalıdır. Balkanlarda kurulan bağımsız veya yarı bağımsız devletlerin korunması adına Korfu ve benzeri seçilmiş yerlerde Rusya'nın daima askeri kuvvetleri bulunmalıdır⁵¹. Bu tasarıyla, Rusya'nın sınırları Karadeniz tarafından Tuna nehrine kadar genişletilmektedir. Tuna'nın güney kısmında ise Rusya'ya bağımlı ama işçilerinde bağımsız devletler kurulmaktadır. Batı Balkanlarda ise, yine Rusya ile işbirliğinde olacak devletler öngörülmektedir. Bölgenin Adriyatik tarafından denetimi ve dış dünyanın tesirinin engellenmesi için Korfu ve benzeri adalarda askeri kuvvet konuşlandırılması planlanmaktadır. Böyle bir tasarı, Osmanlı Devleti aleyhine olabildiği gibi, Fransa'ya veya muhtemel diğer güçlü bir devletin müdahalesine de set oluşturmaktadır.

Çartoriyskiy'in tasarısında bazı Balkan halkları adına özgürlük ve devlet isterken, arka planda başka amaçları da bulunmaktadır. Bu politikayla, kendisi için oldukça önemli bir mesele olan Polonya'ya ayrıcalıklı yönetim statüsü, hatta Polonya krallığının aşama aşama adımlarla yeniden kurulmasını hedeflemektedir. Hatıratında ifade ettiğine göre, kendisine karşı bir düşünce oluşmaması için Polonya kelimesini telaffuz etmediğinden bahsetmektedir. Halkların kurtarılması fikrini savunmakta ve onların kendi iradelerini kullanmalarını engelleyen politik mahrumiyetlerin haksız olduğunu düşünmektedir. Rumlar ve Slavlar hakkında konuşmaktan korkmamakta, çünkü bu yaklaşım, Rusların düşüncesiyle çelişmemektedir. Ancak mantıklı bir yaklaşımla aynı düşüncenin Polonya halkı için de uygulanması gerektiği fikrindedir⁵².

Çartoriyskiy'in planlarında da görüldüğü üzere, Rusya ve Osmanlı Dev-

⁴⁸ В.П. Грачев, *Сербы и черногорцы в борьбе за национальную независимость и Россия (1805-1807 гг.)*, Москва 2003, s. 28, 29.

⁴⁹ *Сборник Императорского*, s. 254.

⁵⁰ Мемуары Князя Адама..., Том II, s. 61.

⁵¹ *Сборник Императорского...*, s. 255, 256.

⁵² Мемуары Князя Адама..., Том I, s. 332.

leti arasındaki ilişkilerin uzun süre barış içinde devam etmeyeceği ortadaydı. Özellikle Fransa'nın Rusya karşısında Aralık 1805'de kurduğu üstünlük sonrasında, devletler arası ilişkiler yeniden şekillenmeye başladı. Fransa, İstanbul'daki elçisi aracılığı ile Osmanlı Devlet yönetiminde Rusya karşıtı havayı oluşturmaya çalıştı. Osmanlı Devleti ise, uzun zamandır Rusya'nın Balkanlar da ve Kafkasya'daki faaliyetlerinden rahatsızdı. Rumlara yönelik Yedi adalar ile başlayıp, Belgrad, Eflak-Boğdan, Kartli-Kaheti, İmereti gibi bölgeler üzerinden yürüttüğü siyasetten memnun değildi. Özellikle Sırplar ve Rumlar ile ilişkileri Osmanlı yönetimini kuşkulandırmaktaydı⁵³. Yine aynı şekilde, Eflak ve Boğdan prensliklerinde Rusya adına görev yapan temsilci bölgenin ileri gelen soyluları lehine çıkışlar yaparak, onların Rusya'ya olan ilgilerini artırmaktaydı⁵⁴. Nitekim tüm bu birikmiş sorunlar ve Fransa'nın etkisiyle, Osmanlı sultanı III. Selim, Eflak prensi A. Moruzi'yi ve Boğdan prensi K. Ipsilanti'yi azlederek, yerlerine S. Kalimaki'yi ve A. Sutz'u tayin etti. Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki antlaşmaya göre, bu prenslerin tayin ve azillerin de Rusya'nın da onayı gerekiyordu. Bu onay alınmadı. Rusya imparatorunun bölgedeki diplomatik temsilcisi Rus asıllı K. Rodofinikin, bu atamaları protesto ederek, buradan ayrıldı. Rusya'nın İstanbul elçisi, şehri terk etme tehdidi ile limanda bulunan Rus gemisine taşındı. İki devlet arasında ilişkiler gerildi. Rusya, Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki yakınlaşmadan oldukça rahatsız hale geldi. Osmanlı yönetimi, Rusya ve İngiltere'nin baskısıyla Eflak ve Boğdan'ın eski prenslerini 17 Ekim 1806'da tekrar atamak zorunda kaldı. Ancak, bu atama ikili ilişkileri düzeltmek için çözüm olmadı. Rusya, 1806 Kasım'ında Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Bunun üzerine Osmanlı Sultanı III. Selim, Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etti⁵⁵.

Savaşların Gölgesinde Rusya'nın Balkan Politikası

Rusya'nın, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasından ve Fransa tehdidini daha çok hissetmesinden sonra, Rus devlet idarecileri Balkan halkları üzerindeki projeler üzerinde durmaya başladılar. Rusya dışişlerine 1803-1805 döneminde Rusya içinden ve Balkan bölgesinden gelen ancak geri planda tutulan Balkan halklarının siyasi haklarına yönelik konular, 1805-1806'da yeniden etkin bir şekilde gündeme gelmeye başladı⁵⁶. A. A. Çartoriyskiy, P. A. Stroganov, N. N. Novosiltsev daha önce projelerde yer alan özerk veya bağımsız devletler kurulması gibi fikirlerin Fransızlara karşı mücadele için gerekliliğini kabul ettiler⁵⁷.

Rusya imparatorluğu Akdeniz donanmasında görev yapan deniz subayı

⁵³ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 96.

⁵⁴ Г. С. Гросул, а.г.е.,s. 169.

⁵⁵ N. İorga, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Çeviren: B.Sitki Baykal, Ankara 1948, s. 154.

⁵⁶ Bu düşünceler için bkz.: И. С. Достян, "Проблема...", s. 58-60

⁵⁷ И. С. Достян, "Проблема...", s. 58.

Bronevskiy'den 1807'de Rusya Dışişleri Bakanlığına Balkan halkları ile ilgili bir rapor geldi. 1804'de Karazin'in sunduğu notlarla aynı ana fikirde olan raporda, Sırların devlet kurma mücadelelerine destek verilmesi gerektiği belirtildi. Daha da önemlisi, Napoleon'un bölgede oluşturduğu tehdit içeren ittifaklarına karşı, Rusya'nın kendisini koruyabilmesi için Slav federasyonunun kurulması önerildi⁵⁸. Balkanlarda Rusya önderliğinde yeni bir yapılanma öneren başka bir müracaat da 1807'de Yunanlıların hareketlerine liderlik yapanlardan biri olan Amoşari'den geldi. Burada, Napoleon'un saldırgan planlarından bahsedilmekte ve devamında da, onun Balkanlara girmesinin engellenmesi istenmekteydi. Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılarak, Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya bağlanması, Sırbistan'ın bağımsız bir devlet olması, geri kalan Balkan halklarının ise, kurulacak Yunan devletinin içinde özerk haklarla yer alması planı sunulmaktaydı. Kurulacak her iki devletin de Rusya'nın nüfuzu altında bulunması öngörülmekteydi⁵⁹.

Savaş boyunca Rusya tarafında Balkan bölgesinde bağımsızlık yanlısı liderlerden öneriler gelmeye devam etti. 1809'da Sırp isyancılar adına temsilciler, Sırp halkının bağımsızlığının ve prensleri olarak Kara Yorgi'nin kabul edilmesi karşılığında Rusya Silahlı kuvvetleri ile askeri ittifak antlaşması imzalamak istediler. Ancak bu sadece düşüncede kaldı⁶⁰. Bu dönemde Kara Yorgi, destek almak için Napoleon ile de mektuplaşmıştı. Avusturya'daki bütün Sırları isyan ettirmeyi dahi vadedmişti⁶¹. Sırp ileri gelenlerin ilk başlarda Avusturya ve Rusya, hatta Fransa ile dahi irtibatları onların bağımsızlık için uluslararası güçleri kullanma stratejileriydi. Ancak Rusya dahil, büyük devletler ise, onların bağımsızlığından çok, bölgenin başka devletlerin nüfuzuna düşmemesi ve kendilerinin himayesinde olacak bir yapılanma istemekteydiler. Bölgede bağımsız ve güçlü bir Balkan devletinin ortaya çıkması ne Rusya, ne Avusturya, ne de Fransa'nın politikalarına uygundu. Bu bağlamda Rusya savaş döneminde, Balkan halklarının kendilerine bağlı kalacak şekilde bir politik yapılanma içinde bulunmalarına destek verecek politika izledi. Rusya'nın Temmuz 1807'de Sırp isyancılarla askeri işbirliği antlaşması yapmasını, askeri ve idari kadro desteği sağlamasını⁶² bu genel politika içinde değerlendirmek gereklidir. Nitekim Savaş sırasında Rusya imparatoru ile Fransa imparatorunun aralarındaki müzakerelerden de bu anlaşılmaktadır.

1807'de Rusya, Balkanlarda en güçlü rakibi görünen Fransa ile anlaşma yoluna başvurdu. Tilisit'te Rusya imparatoru I. Aleksandr, Fransa imparatoru I. Napoleon ile ele aldığı konulardan biri Osmanlı Devleti toprakları oldu. Aralarında varılan antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti parçalanıyordu. Rusya, Tuna

⁵⁸ A. H. Пыпин, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁹ Г. С. Гросул, *a.g.e.*, s. 142, 143.

⁶⁰ И. С. Достян, "Проблема...", s. 56.

⁶¹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 105.

⁶² S. Aslantaş, *a.g.m.*, s. 123.

prenslüklerini, Bulgar bölgesini, Rumeli'yi alacaktı. Avusturya Bosna ve Sırbistan'ı alırken, Fransa ise Yunanistan veadalara sahip olacaktı. Polonya ise, Saksonya kralının denetiminde yeniden canlandırılacaktı. İstanbul daha sonra müzakere edilmek üzere antlaşma dışında kaldı⁶³. Tilsit antlaşmasında Rusya, Fransa'nın Polonya (Lehistan) krallığı kurulması fikrinden vazgeçmesi karşılığında Yedi Ada cumhuriyeti üzerindeki haklarını Fransa'ya devretti⁶⁴.

Rusya imparatoru Tilsit görüşmelerinin oluşturduğu koşulları değerlendiren, İsmail, Bender ve Akkerman ile beraber Dinyester ve Prut nehri arasını, Hotin'i, Kuban ağzından başlayarak, Anapa, Suhumkale ve Poti'nin içinde bulunduğu Rion'a kadar olan kısmı alacağını Napoleon'a elçi Tolstoy aracılığıyla bildirdi. Bunun yanında Eflak ve Boğdan'da eski ayrıcalıklarını yeniden kazanmayı, eğer bunda başarılı olamazsa, Tuna prenslikleri benzeri Sırp prensliği kurmayı hedeflediğini yazdı. I. Aleksandr, bu planların Fransa'ya da uygun olduğunu bildirerek, karşı çıkmasını beklemediğini, Napoleon'a ilettili. Napoleon, Rusya'nın Karadeniz'de hâkimiyet kurma niyetinde olduğunu ve bunu onaylamadığını belirten taleplerde bulundu. Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı alma niyeti varsa, bunun karşılığında Fransa'nın da Prusya'da bazı kazanımlar elde etmesi gerektiğini belirtti⁶⁵. Napoleon'un farketmediği gibi, Rusya, yaptığı öneriyle Kafkasya ve Balkanlarda hâkimiyet kurarak Karadeniz'i çevrelemektedir. Hatta Rusya, Boğazlar konusunda kendi lehine coğrafi hâkimiyeti oluşturmaktaydı.

Napoleon'un Rusya'nın planına olumsuz bakması Aleksandr için hayal kırıklığı oldu. 1808 Eylül'ünde iki imparator Erfurt'ta biraraya gelip bazı konularda fikir birliği oluşturmuşlarsa da⁶⁶ aralarında uzun süreli işbirliği korunmadı. Rusya, Napoleon'un Avusturya imparatorluğunun hâkimiyetindeki bazı bölgelere yerleşip, Eflak ve Boğdan'a nüfuz edecek hale gelmesini kendisine doğrudan tehdit olarak gördü. Çünkü, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da karşısında Fransa'yı görecek. 8 Şubat 1811'de I. Aleksandr, Avusturya imparatoruna yazdığı mektupta, Fransa ve Rusya arasında savaşın kaçınılmaz hale geldiğini, ittifak istemediğini, hangi konumu alacağını bilmek istediğini yazdı. Bu yazışmadan bir yıl sonra, 3-14 Mart 1812'de Avusturya ve Fransa arasında ittifak antlaşması imzalandı. Napoleon, Rusya'nın Tuna'da ve tüm Balkanlar'da güçlenmesine karşı olacağı hususunda Avusturya'ya teminat verdi⁶⁷.

Rusya, Fransa ile kaçınılmaz savaşı dikkate alarak, Osmanlı Devleti ile biran önce barış antlaşması imzalamak istedi. Müzakereleri komutan Kutuzov yürütmekteydi. Barış görüşmeleri uzadıkça imparator I. Aleksandr rahatsız olmaktadır. Bu sırada eski deniz kuvvetleri bakanı P. V. Çiçagov'dan Balkanla-

⁶³ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 104.

⁶⁴ А. Ф. Örenç, а.г.м., s. 386.

⁶⁵ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 105, 106, 108.

⁶⁶ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 110, 111.

⁶⁷ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 114, 116.

ra yönelik bir tasarı geldi. Çiçagov, Eflak'dan Dalmaçya'ya uzanan bölümden Moldovanlardan, Karadağlılardan, ve Sırlardan milis kuvvetler oluşturulmasını önerdi. Bu öneri sonrasında Çiçagov, hem barış görüşmelerini tamamlamakla, hem de Tuna orduları başkomutanı, Karadeniz Donanması komutanı ve Eflak-Boğdan valisi olarak tayin edildi. İmparator kendisinden iki şey istedi: birincisi, Osmanlı Devleti ile mevcut koşullara uygun barışı yapmak, ikincisi Rusya'nın askeri hareketine destek için halkı yönlendirmek. Çiçagov, Balkanlarda bulunan Sırlar, Bosnalılar, Dalmaçyalılar, Karadağlılar, Hırvatlar ve Balkan yarımadasının batısında bulunan halklardan bir kuvvet oluşturacaktı. Bu birliklerle Adriyatik kıyılarının savunulması düşünülmekteydi. Aynı zamanda Fransa ve Avusturya kuvvetlerinin bir kısmı oluşturulan bu kuvvetlerle oyalanacaktı⁶⁸.

Çiçagov'un önerisi, 1807'de Bronevskiy'in Dışişlerine verdiği öneri ile örtüşmekteydi. Bronevskiy'in Güney Slavlarına yönelik politik düşünceleri, 1812 yılında Napoleon karşısında mücadele verecek Rusya hükümetinin Balkanlardaki politikası olarak belirlendi. Hükümet, Balkanlardaki Slav kökenli halkları, silahlandırarak onları Napoleon'a karşı kullanacaktı⁶⁹. 1811-1812'de Boğdan bölgesi orduları başkomutanlığına getirilen Çiçagov'a verilen talimatta, Rusya imparatoru Balkan halklarının coşkunu bir şekilde desteğinin sağlanması için tüm imkanların kullanılmasını, onlara bağımsızlık sözü verilerek, Slav devletlerinin kurulmasının sağlanacağını bildirilmesini, etkin kişilere para dağıtılmasını, liderlere madalyalar ve unvanlar verilmesini istemiştir. Osmanlı Devletinin beraber hareket etmeye razı olması halinde Yedi Ada bölgesinin ve Raguza'nın geri verileceğinin iletilmesini istedi. Eğer Osmanlı devleti ittifak yapmazsa Slav halkları arasında isyan başlatılması, Yunanlıların ayaklandırılması; Ali paşa ile irtibata geçilip ona bağımsızlık sözü verilmesini, onun Epir kralı unvanına sahip olacağını bildirilmesini; para dağıtılarak dağılılardan polis gücü oluşturulmasını talimat verdi. Eğer Ali Paşa razı olmazsa onun indirilmesini ve Rusya'yı destekleyen bir idarenin kurulmasını istedi. İmparator tarafından verilen bu talimatname 19 Nisan'da imzalandı. Çiçagov 2 Mayıs 1812'de gizli görevle yola çıktı⁷⁰.

1812 Haziran ortasında amiral Çiçagov, Hükümdara yazdığı bilgilendirme yazısında 25 gün içinde Dinyester'de olacağını, bölge halkının kendilerine yaklaşımını da bölgeye vardığında anlayacağını bildirmekteydi. Osmanlı Devleti ile daha önce savaş sırasında bölge halkından gönüllü birlikler oluşturulmuş ve dağıtılmıştı. Dolayısıyla bu konuda bir tecrübe vardı. Çiçagov, Sırların ve hatta Bosna'da bazı grupların isyana hazır olduklarını, kendisinin İstanbul önlerinde

⁶⁸ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 118.

⁶⁹ А. Н. Пыпин, а.г.е., s. 78.

⁷⁰ Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 119.

olabilecek durumda olduğunu imparatora bildirdi⁷¹. Ancak kendisi, Bükreş'e geldiğinde Kutuzov, Osmanlı Devleti ile antlaşmayı imzalamıştı. Bu nedenle Rusya imparatoru tarafından kendisine önerilen ittifak müzakeresini yapamadı. Sırp bölgesi de Osmanlı Devletinde kaldı⁷². Bükreş Antlaşmasıyla Sırbistan iç işlerinde bağımsız bir bölge haline geldi. Rusya işgal ettiği Eflak-Boğdan bölgesini Osmanlı Devletine geri iade etti. Bu durumda Çiçagov'un öncelikli görevi, Osmanlı Devleti himayesindeki Balkan Hıristiyanlarını silahlandırıp, Napoleon'a karşı savaşmaktı. Onların bağımsızlık isteklerini ise, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin gerilmemesi adına geçici bastırma amacındaydı⁷³.

1812 yılında Rusya ve Fransa arasında başlayan savaş, 1814'de diğer Avrupa devletlerinin de katılımı ile Fransa'nın yenilgisi ile sonuçlandı. 1792 yılından 1814 yılına kadar Fransa'nın Avrupa'da karma-karışık ettiği politik düzeni yeniden kurmak üzere 1815 Viyana kongresinde İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya gibi Avrupa'nın başlıca devletleri bir araya geldiler. Viyana kongresi, Avusturya başbakanı Meternich'in tesiri altında ve monarşik düşüncenin hakimiyetinde geçti. Bu nedenle, Balkanlardan gelen temsilcilerin talepleri geriplanda kaldı. İsyan halinde bulunan Sırp Temmuz 1815'de kendilerine prens (baş knez) olarak Miloş Obrenoviç adında zengin bir domuz tüccarını seçerek yeni bir politik adım atıp dikkatleri üzerine çektiler. Osmanlı Devleti ise, Viyana'da toplanmış Rusya dahil, Avrupalı güçlü devletlerin Balkanlar konusunda yeniden harekete geçmemesi için prensi tanıdı ve Sırlara adalet, maliye, eğitim ve din alanında ayrıcalıklar vererek⁷⁴ yeniden Balkanlar konusunu gündeme getirtmemeye çalıştı. Sırbistan, özellikle Rusya'nın Balkanlara askeri ve beraberinde politik değişim yapabileceği zemin olmaktan bir süreliğine çıktı.

Viyana Kongresi Sonrası Rusya'nın Yunanlılar Üzerinden Gelişen Balkan Politikası

1815 Viyana kongresinde sonra, Rusya'nın Balkan politikasında en yoğun gündemi Yunanlılar oluşturmaya başladı. 1814'de Rusya imparatorluğu sınırları içinde bulunan Odessa'da Osmanlı Devletine karşı Balkan halklarını isyan için örgütleyecek Yunan devrimci cemiyeti olan Filiki Eteryaya kuruldu⁷⁵. Enver Ziya Karal'a göre, örgütün kuruluşundan Rusya imparatorunun haberi vardı. Kendisine fahri başkanlık teklif edilmişti⁷⁶. Filiki Eteryaya örgütü 1819'a

⁷¹ *Русская Старина 1877*, Том XX, Выпуск 9-12, s. 35, 37, 43.

⁷² Л. И. Гальберштадт, а.г.м., s. 119.

⁷³ *Русская Старина 1877*, Том XX, Выпуск 9-12, s. 42, 44.

⁷⁴ E. Z. Karal, a.g.e., s. 106.

^{*} 1795 yılına kadar şehrin ismi "Hocabey"dir. II. Katerina'nın isteği ile eski bir Yunan yerleşim yerinin ismine atıfla Odessa olmuştur.

⁷⁵ И. С. Достян, "Проблема...", s. 62.

⁷⁶ E. Z. Karal, a.g.e., s. 110.

kadar Eflak, Boğdan, Adalar, Yunanistan ve Selanik bölgelerine yayıldı⁷⁷. Örgütün Avrupa'daki şubeleri yanında, Osmanlı Devleti sınırları içinde İzmir, Sakız, Misolongi, Yaş, Bükreş, Yanya, Triyeste'de şubeleri kuruldu⁷⁸. Rahipler, psiko-postlar, subaylar, gemiciler, kocabaşların** çoğu, Yedi Ada'da bulunan düzenli kuvvetler, Suliet'lerin başkanları, Klefetlerin reisleri, Mora yarımadası, Tırhala ve Arnavutluk'taki paşaların, beylerin ve ağaların dairelerinde çalışan Rumlar, İskenderiye, Kıbrıs ve Berruşşam taraflarında ve Anadolu sahillerinde ikamet eden Rum tüccarları ve İstanbul'da bulunan en itibarlı Rum aileleri hepsi Eterya cemiyetine üyeydiler⁷⁹.

Eterya örgütü gerek Avrupa'da ve gerekse Osmanlı Devleti sınırları içinde yürüttükleri faaliyetle Yunanlıları isyana hazırlamaktaydılar. Viyana'da aralarında papaz ve Yunan dergisi Feoklet'in editörünün bulunduğu 4 kişi Filiki Eterya cemiyeti için Yunanlıları yönlendirdi⁸⁰. Örgüt adına Yunan bölgesine giden temsilcilerin görevi, halk ile iletişimi sıklaştırmak ve bölge hakkında bilgi aktarmaktı. Giden temsilcilerden gelen raporlara dayanılarak Yunan halkının isyana hazır olduğu fikri oluştu. Eterya örgütü, 1819'da Rusya hükümeti Dışişlerinin en yetkili iki isminden biri olan Yunan asıllı Ioannis Kapodistrias'a müracaat ederek, isyana hazır Yunanlılar için Rusya hükümetinin desteğini almaya çalıştılar. Ancak Rusya hükümeti böyle bir isyana destek veremeyeceğini bildirdi⁸¹. Ioannis Kapodistrias, Korfu adası doğumlu olup Rusya dış işlerinde çalışmış ve 1816 yılından itibaren ise Nesselrode ile birlikte Rusya Dışişleri bakanlığı görevini ortak yürütmüş bir isimdi. Dışişlerinde, daha çok Osmanlı Devleti'yle olmak üzere doğu ülkeleri ile ilgili sorumluluğu almış gibi görünmekle birlikte, uygulamada Avrupa devletleri ile olan diplomatik ilişkilerin şekillenmesinde de etkili olmuş bir kişiydi⁸². 1815'den itibaren Rusya Dışişlerinin en etkin isimlerinden biri olarak kendisine, Eterya'cılarının başına geçmesi

⁷⁷ Г. Л. Арш, Россия и Борьба Греции за Освобождение: От екатерины II до Николая I, Москва 2013, s. 141; Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 134, 135.

⁷⁸ E. Z. Karal, a.g.e., s. 110.

** Rumelide Hıristiyan köylerinde ihtiyar heyetenin başına verilen unvan. Muhtar kelimesi ile eşdeğer anlamda kullanılmıştır. Mehmet Zeki Pakalın, "Kocabaşı", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt II, MEB Ankara 1971, s. 285

⁷⁹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 136, 137.

⁸⁰ История царствования императора Александра I и России в его время, Том VI, С. Петербург 1871, s. 19.

⁸¹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 131, 132; История царствования... , s. 20.

⁸² http://www.peoples.ru/state/statesmen/ioannis_kapodostriya/

** Aleksandr Ipsilanti 24 Aralık 1792'de İstanbul'da doğdu. Babası Konstantin Ipsilanti Fener Rumların olup, Osmanlı Devletinde önemli bürokratik hizmetlerde bulunan birisiydi. Babası, Osmanlı Devletinin dış ilişkilerinde tercümanlık yapmakta, Avrupalı devletlerle ilişkilerinde önemli rol oynamaktaydı. 1799-1801 arası Moldova, 1802-1806 arası ise Eflak prensi oldu. 1806'da Eflak prensliğinden alınca, oğul Aleksandr ile beraber Petersburg'a geçti. Aleksandr Ipsilanti Rusya'da askeri ve sivil eğitimini alarak Yunan Filiki Eterya hareketinin başına geçti. Г. Л. Арш, a.g.e., s. 132, 133. Ipsilanti, Rusya adına girdiği Dresden'deki savaşta sağ kolunu kaybetmişti. **История царствования...**, s. 21

teklif edildi, ancak kabul etmedi. Örgütün lider arayışı devam etti. Çünkü, Rusya devleti içinde etkin kişilerden birini lider yaparak, örgütün özellikle tüccar grubu olmak üzere Yunanlılar arasında kaybolan saygınlığını kazanmak ve hedeflerine ulaşmak için Rusya'nın desteğini almak amacı vardı. Bu nedenle, Rusya askeri kuvvetlerinde general unvanına sahip, imparatorun hizmetinde bulunmuş olan Aleksandr Ipsilanti'ye teklif götürüldü. Ipsilanti, teklifi kabul ederek, 12 (24) Nisan 1820'de örgütün başına geçti⁸³.

Ipsilanti, Yunan ve diğer Ortodoks grupların isyan etmesi halinde Rusya'nın destek vereceği kanaatiyle faaliyetlerini yürüttü. 1820'de Odessa'da Yunanlıları toplantıya çağırdı ve onlara İmparator I. Aleksandr adına hitap ederek, Osmanlı Devleti aleyhine hareketi anlattı. Yunanlıların yaşadığı bölgelere, Sırp bölgelerine, Tuna prensliklerine, Besarabya'ya temsilciler göndererek Türklere mücadelede hazır olmalarını bildirdi. Kuvvetleri içine Arnavutları da aldı. İstanbul'a gönderdiği temsilcilere verilen talimatta, şehirde yangınlar çıkarılması, Yunanlıların silahlandırılması, kargaşa ortamında sultanın öldürülmesi ve silahlı kurumların ele geçirilmesi ve Türklere ateş edilmesi vardı. Ayrıca, İstanbul Patriğinin, tüm kiliselerde Yunanlıları isyana çağırması talimatı verildi⁸⁴. Bu dönemde Osmanlı Devleti merkez yönetiminin ise, Yunanlıların nüfusunun yoğun bulunduğu Yanya ve çevresinde Tepedelenli Ali Paşa'yla uğraşması⁸⁵, Eteryanın faaliyetlerine uygun ortamı hazırlamaktaydı.

Ipsilanti, Besarabya'daki Rumlardan ve kendine taraftar bazı gruplardan destek alarak 22 şubat (6 Mart'ta) 1821'de Prut'u aşip Eflak ve Boğdan prensliklerine (Tuna prensliklerine) saldırısıyla isyanı başlattı. Aynı anda Yunanlıların bulunduğu Mora'da ve diğer Yunan adalarında isyan çıkarttı⁸⁶. Ipsilanti'nin isyanı Eflak ve Boğdan'dan başlatmasını başlıca üç sebebi vardı: birincisi, bu bölge Rusya'nın müdahalesine yakındı. İkincisi, kendi idaresine kendisini yapan özerk bölgelerdi. Üçüncüsü ve en önemlisi, Rusya ile görüş birliği yapmadan Osmanlı Devleti'nin müdahalesini öngörmemekteydi. Kısacası isyanı bu prensliklerden başlatmak, Rusya'yı gelişmelere müdahil hale getirmektir⁸⁷.

Eflak ve Boğdan halkı, eşkıyalardan çekindikleri için Ipsilanti'yi mecburen destekler gibi göründüler. Gerçekte halk onu desteklemiyordu⁸⁸. Ipsilanti, halka kaba ve istenmeyen davranışlarda bulundu. Eflak ve Boğdan'ın yöneticisi ve üst düzey din adamları Rumlardandı. Halk arasında onlara karşı büyük ilgi

⁸³ Г. Л. Арш, *a.g.e.*, s. 142, 143. N. Iorga, *a.g.e.*, s. 245.

⁸⁴ **История царствования...**, s. 21, 22.: Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri", *A. Ü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII/44, Ankara 2008, s. 72.

⁸⁵ K. Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa (Yanya Valisi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 40, s. 478.

⁸⁶ **История царствования...**, s. 23, 32

⁸⁷ С. Соловьев, Император Александр первый. Политика и дипломатия, С. Петербург 1877, s. 485; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 112.

⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 267.

de yoktu. Sırp ve Bulgarların, Yunanlılar ile beraber isyan planları hiç yoktu⁸⁹. Çünkü, prensliklerde Osmanlı merkez yönetimine karşı isyan etmelerine sebep teşkil edecek şekilde, özellikle prensin iktidarına müdahale veya kısıtlama yoktu. 1820'de prenslikleri gezen coğrafyacı Ignatij Yakovenko, 30 Nisan 1820'de Yaş'dan yazdığı mektupta, Boğdan (Moldova) Prensiyle görüşmesini sağlayan kişiye (metinde K. N. kısaltması ile verilmiş), Prens, ülkesindeki soy-lulara unvan verirken ve onları önemli görevlere getirirken kendi mi yapıyor yoksa Osmanlı Devleti'nden onay mı alıyor diye sorduğunda şu cevabı almıştır: "Moldova (Boğdan-) ve Eflak'da Prenslar, her alanda sınırsız iktidar ayrıcalığına sahiplerdir". Yakovenko, bölgede, prens ve adamlarının fazla vergi almasından rahatsızlık bulunduğu belirtmektedir⁹⁰. Bu bilgidен de anlaşılan, prensler mevcut durumdan memnundu. Halk ise daha çok onların denetimindeydi. Ancak Mora'da durum daha farklıydı. Burada isyan hareketi halktan destek aldı. Hatta Yunan ticaret gemileri silahlı olarak Osmanlı donanmasına karşı hareket ettiler⁹¹.

Eterya örgütünün isyanı başlattığı sırada, Rusya imparatoru I. Aleksandr, Leibach kongresinde (26 Ocak-12 Mayıs 1821) bulunmaktaydı. Leibach kongresi, İtalya ve İspanya'daki devrimci hareketleri müzakere için toplanmıştı. Burada Rusya imparatoru, Ipsilanti'yi övücü ifadelerde bulundu. Ancak Avusturya Başbakanı Meternich buna tepki göstererek, toplantının bu tür devrimci hareketleri bastırmak için toplandığını belirtti⁹². Meternich, Yunan isyanının devrimci hareketlerle bağlantılı olduğunu ısrarla vurguladı. Toplantıda Rusya, Yunan asilerine desteğin ihtilal prensiplerini tanımak olacağı konusunda uyarıldı. Tüm bu tepkiler dolayısıyla Yunan asıllı Kapodistrias, Rusya'nın dışişlerindeki imparatora en yakın kişi olarak, Eterya üyeleriyle ilişkilerinde istenmeyen bir duruma düştü. Nitekim Kapodistrias açısından, Yunanlıların isyanı politik koşullar açısından uygun bir zamanda olmamıştı. Dolayısıyla kongrede Yunanlılar adına çıkış yapması zordu⁹³. Ayrıca Rusya'nın bölgedeki nüfuzuna karşı, Avrupa devletlerinin de yakın olduğu Yunanlı liderler vardı. Örneğin, A. Mavrokordato 1820'de Anadolu'nun da içinde bulunduğu coğrafyada Yunan imparatorluğu kurulması için Batı Avrupalı devletleri ikna etmeye çalışan biriydi. Onun düşüncesine göre, kendilerine yardım edilmezse, Rusya'nın bölgeye hakim olup, Batı Avrupalı devletlere hiç etki imkanı tanımayacaktı⁹⁴.

I. Aleksandr, kendisinden yardım talebinde bulunan Ipsilanti'yi, Avru-

⁸⁹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 112; *История царствования...*, s. 23

⁹⁰ И. П. Яковенко, *Нынешнее состояние* турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области, Тип. А. Смирдина: С. Петербург 1828, s.21, 25, 26

⁹¹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 112, 113.

⁹² M.Turan, "Avrupa Devletlerinin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı", *Tehcirin 100. yılında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyamlar - 18-20 Aralık 2014*, Diyarbakır 2015, s. 344.

⁹³ С. Соловьев, *a.g.e.*, s. 484; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 114.

⁹⁴ N. Iorga, *a.g.e.*, s. 304; И.С. Достян, "Проблема...", s. 64.

pa'daki devrimci hareketleri dikkate alarak reddetti. Hatta verdiği emirlerle: 1- Aleksandr Ipsilanti'nin Rusya hizmetinden çıkarılmasını, 2- Rusya'nın desteği olmayacağını, 3- Bölgede tarafsızlığın korunmasını, karışıklık anında müdahale edilmemesini, 4- Osmanlı Devletine, herhangi bir huzursuzluğa yol açacak faaliyetlere Rusya İmparatorunun destek vermeyeceğini belirtti. Dışişleri sorumlusu Kapodistrias, Aleksandr Ipsilanti'ye, Yunanlıları ayaklandırma teşebbüsünü Rusya imparatorunun desteklemediğini bildirdi⁹⁵. Ancak, Avusturya ve İngiltere Rusya'nın geleneksel politikasını dikkate alarak Balkanlar konusunda tedbir alma niyetindeydiler. Leibach kongresinde, Rusya'nın Yunan isyanına tek taraflı müdahale etme ihtimaline karşılık, Avusturya Başbakanı K. Meternich ve İngiltere Dışişleri Bakanı R. Castlereagh bu konuda işbirliği yapma konusunu bir sonraki kongrede ele almak üzere anlaştılar⁹⁶.

1 Mayıs (13 mayıs)'da 1821Leibach kongresinden ayrılan I. Aleksandr buradaki kararlara uygun olarak Yunanlıların isyan faaliyetini desteklemedi. Osmanlı Devleti'nin Yunanlılar üzerindeki hâkimiyetinin meşruiyeti kabul edildi. Ayrıca Avrupa'daki her türlü devrimci hareketi engelleme anlayışının Yunanlar için de geçerli olacağı yaklaşımı kabul edildi⁹⁷. Rusya devlet idaresinin politik koşullara göre hareket ettiği ortadaydı. Buna rağmen bazı devlet adamları Yunanlılar konusunda alınan kararı eleştirdiler. Dönemin Halk Eğitim ve Din İşleri Bakanı A. N. Galitsın, Aleksandr Ipsilanti'ye yardımın reddedilmesini, Rusya'nın geleneksel politikasından uzaklaşma olarak niteledi⁹⁸.

19 Haziran 1821'de Aleksandr Ipsilanti'nin grubu Osmanlı kuvvetleri tarafından bozguna uğratıldı. İsyanda Filiki Eteryası mebusu olan İstanbul Patriği Gregoryos⁹⁹, taşrada bulunan pek çok din adamı ve kocabaşılar etkili oldu. İsyan bastırılınca bunlar cezalandırıldı¹⁰⁰. Ipsilanti, gizli olarak Avusturya hakimiyetindeki bölgeye kaçtı. Avusturya tarafından Macaristan'ın Munkaç kalesinde 6,5 yıl tutuklu kaldı¹⁰¹.

Balkanlardaki nüfuzunun korunması ve olayların yönlendirilmesi açısından bakıldığında Rusya'nın isyanın tamamen dışında olduğunu düşünmek de yanıltıcıydı. Rusya, Yunan ayaklanmasını desteklemediğini belirtiyorsa da Filiki Eteryası Cemiyetinin ihtiyaçlarının karşılanması için koşulları hazırlayan başlıca ülkeydi¹⁰². Nitekim Osmanlı Devleti yöneticileri, Rusya elçisinin Aleksandr Ip-

⁹⁵ **История царствования...** , s. 24-26; Сергей Соловьев, a.g.e., s. 486, 487.

⁹⁶ M. Gönübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1964, s. 45.

⁹⁷ **История царствования...** , s. 31

⁹⁸ Г. Л. Арш, a.g.e., s. 163

⁹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 196.

¹⁰⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, Cilt III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, TTK, Üçüncü Baskı, Ankara 1992, s. 251, 252; Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 112, 113.

¹⁰¹ Леонид Владимирович Высокочков, Аракчеевское десятилетие: Внутренняя и внешняя политика России в 1815-1825 гг., С. Петербург 2011, s. 89; **История царствования...** , s. 27.

¹⁰² M. Turan, a.g.m., s. 344.

silanti'ye destek vermeyecekleri yazısına rağmen, "bunların içi dışına uymaz" denilerek, isyanın tehlikeli hale gelmemesi için tedbirler aldılar¹⁰³.

Yunan isyanı sırasında ve sonrasında İstanbul'da güvenlik tedbirleri alındı. Sultan tarafından ferman yayınlanarak isyana karışanların cezalandırılması, karışmayanların ise korunmasını istendi. Karadeniz'den geçecek gemilerin kontrol edilmesi karara bağlandı. İstanbul'da yaşayan ve bu sırada hanlarda bulunan Hristiyanların, yanlarında silahları olmaları halinde bedeli karşılığında bunu devlete teslim etmeleri talep edildi¹⁰⁴.

Osmanlı yönetiminin aldığı tedbirler Rusya'yı rahatsız etti. Odessa (Hocabey) ticaretine zarar vereceği gerekçesiyle gemi denetimlerine itiraz etti¹⁰⁵. İstanbul'daki din adamlarına karşı yapılan uygulamaları da onaylamadığını da belirtti. Hristiyanların hayatlarına kısıtlayıcı müdahaleler yapılmaması ve Tuna prensliklerinden askeri kuvvetlerin acilen çekilmesi talebinde bulundu. Taleplerine 8 gün içinde cevap verilmesini istedi. 26 Temmuz 1821'de sürenin bittiği gün Reis Efendi tarafından (dışişleri sorumlusu) tercüman aracılığıyla Rusya elçiliğine gönderilen haberde: Yunanlıların ve tüm Hristiyanların haklarını istedikleri gibi kullandıkları, kendilerine yönelik suçlamaları kabul etmedikleri, Patriğin din adamı olduğu için değil, ülkeye ihanet ettiği için idam edildiği, Hristiyanlara ait ibadethanelerin tamir edileceği, suçlu ve suçsuzları devletin daima iyi bir araştırma ile ayırdığı bildirildi. Bunların yanında, kendisinden kaçarak Rusya ve Avusturya'ya sığınanları istediği ve Prensliklerin başına yeni yöneticilerin, burada düzen sağlandıktan sonra tayin edileceği de aktarıldı. Osmanlı Devleti'nin cevabından Rusya tarafının memnun olmaması dolayısıyla iki taraf arasında uzlaşma sağlanamadı. İstanbul'daki Rusya elçisi Stroganov 10 Ağustos da Odessa'ya doğru yola çıkarak, İstanbul'u terk etti¹⁰⁶.

Rusya bir taraftan Yunan isyanı üzerinden Osmanlı Devleti üzerinde baskı ve Yunanlarda kendine nüfuz oluşturmaya çalışırken, diğer yandan koşullar uygun olduğunda Balkanlar'a ve Boğazlar'a müdahale durumunun oluşma ihtimaline karşılık hazırlıklar yaptı. Rusya imparatoru I. Aleksandr ile Leibach kongresine katılan General Ivan Ivanoviç Dibiç, Temmuz 1821 ortalarında İstanbul'un başka büyük devlet tarafından işgal edilmeden kendileri tarafından alınmasını içeren bir rapor sundu. Raporda, Yunanlıların isyanının kendilerine imkan sağlayan bir silah olduğunu belirtti. Dibiç, Balkanların nasıl işgal edileceği planını da içeren taslağını bu raporda yazdı¹⁰⁷. Rusya'nın bölgeye müdahalesine yönelik düşünceler, kamuoyuna sunulan yayınlarla da desteklendi. Dönemin başlıca dergilerinden biri olan ayda iki kere çıkan *Avrupa Haberleri*

¹⁰³ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 193.

¹⁰⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁰⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 194.

¹⁰⁶ M. Turan, *a.g.m.*, s. 344; *История царствования...*, s. 34-36, 43.

¹⁰⁷ *История царствования...*, s. 36, 37-39.

dergisinin 1821 sonbahar sayısında “Bir Yunan’ın Düşünceleri” isimli makale yayınlandı. Makalede, Türklerin Avrupa’dan ve Anadolu’dan kovulmasını, onların yerine Avrupalıların yerleşmesi önerilmekteydi. Osmanlı Avrupası’nın, Anadolu’sunun ve adalarının ayrı prenslikler halinde yönetim birimlerine ayrılıp, bunların güçlü bir merkezi yönetimle bir arada tutulması planı sunulmaktaydı. Bu işi Kutsal İttifak’ı (1815 Viyana’da) kuran devletlerin hükümdarlarının yapabileceği düşünülmekteydi. Yazıda, İstanbul’un Çanakkale boğazına kadar özel yönetimli serbest şehir olarak kalması her prenslikten, prens adına bir temsilcinin orada kurulan daimi mecliste bulunması önerilmekteydi¹⁰⁸.

Rusya, Yunan sorununa tek başına ve keskin bir çözüm getirme taraftarı değildi. Çünkü, İngiltere adına Robert Castlereagh ve Avusturya adına Clemens Von Metternich 1821 Sonbaharında Hanover’de yaptıkları toplantıda Yunan sorununu değerlendirdiler. Burada Osmanlı Devletinin mevcut durumunu korumanın kendileri için daha iyi olacağı kanaatine vardılar. Nitekim, Leibach kongresi sonrası Rusya’nın Yunanlılar’a yönelik diplomatik destek içerikli faaliyetleri azaldı. Avusturya ve İngiltere’nin birlik halinde kendisine karşı çıkması bunda etkiliydi. Rusya, taleplerini Prensliklerdeki askeri kuvvetlerin biran önce çekilmesiyle sınırlı hale getirdi. Osmanlı Devleti ise, prensliğin güvenliğini sağlayacak iki bin asker dışında diğerlerini geri çekti. Prensliklerin başına yeni kişiler tayin edildi. Osmanlı devleti yabancı devletleri kendi içişlerine mümkün olduğu kadar karıştırmadan Balkan sorunlarını çözmeye niyetindeydi¹⁰⁹. Bu koşullarda, Rusya’da Balkanlar konusunda diplomatik dengelere göre hareket etti.

20 Ekim- 14 Aralık 1822 Verona kongresinde de Osmanlı Devleti’nin Balkanlar kısmındaki gayrimüslim unsurların hukuki durumunu değiştirme-ye yönelik bir karar alınmadı. Kongre’ye Yunan delegasyonu kabul edilmedi. I. Aleksandr burada Şatobrian ile sohbetinde: “Ben ve halkım için Rusya’daki halkın genel fikrine uygun olarak Türklere karşı dini bir savaşa girişebilirim, ancak ben Peloponnes’deki ayaklanmada devrim belirtileri gördüm ve çekingen kaldım” dedi. Rusya, Balkanlardaki gelişmelere bağlı olarak kendisine karşı oluşabilecek ittifakları engellemek adına, bu bölgedeki politikalarında politik anlamda temkinli davranmaya devam etti. Nitekim bu dönemde Yunan isyancılarının önderlerinden Kolokotronis, kendi soydaşlarına, “kendi kılıç ve silahlarınızdan başka kimseye güvenmeyin” diyerek¹¹⁰ devletlerin kendi çıkarlarına göre hareket ettiğini ortaya koydu.

1822 sonrası gelişmeler Rusya’nın politikasına çok uygun olmadı. Bunlardan birincisi 1822’de Epidor’da Yunan asileri bir meclis toplayıp bağımsız olduklarını ilan etmeleri ve sonrasında Hükümet başkanı olarak Mavrokor-

¹⁰⁸ “Мысли одного грека”, *Вестник Европы* 1821 г., Номер 18, , Москва 1821, s. 145, 146.

¹⁰⁹ *История царствования...* , s. 45, 53, 55, 59.

¹¹⁰ *История царствования...* , s. 68.

dato'yu seçmeleri idi. Bu hükümet, eşkiya reisi Kolokotronis'in etkisi altında kaldı. İkincisi ise, Osmanlı Devleti'nin Yunan isyanını bastırmak için Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmesi sonrası gelişmelerdi. İsyan, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından bastırıldı. Mehmet Ali Paşa'nın isyan bastırma karşılığında Doğu Akdeniz'de elde ettiği ayrıcalıklar Rusya ve İngiltere'yi rahatsız etti. Yunan sorunu başka bir boyut kazandı¹¹¹. Rusya, büyük devletleri karşısına almamak için Yunan meselesi dolayısıyla savaşı göze almadı. Aynı duruma düşmek istemeyen İngiltere'de tek başına Yunan konusunda hareket edemedi¹¹². Rusya, Avusturya ve İngiltere devlet adamları Yunan krizi konusunda hiçbirine güvenmemekteydi. Rusya, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini 1823'den itibaren tekrar ılımlı hale getirmeye başladı. Kendisinin ticaret gemilerinin geçişi kolaylaşmıştı. İstanbul'a tekrar bir elçi tayini yaparak süreci destekledi¹¹³. Ancak İngiltere'nin Yunan bölgesindeki etkinliği, onun tekrar faaliyete geçmesine sebep olacak zemini hazırladı.

1822'de İngiltere'de Dış İşleri bakanlığına George Canning getirildi. Bundan sonra, İngiltere'nin Yunan politikasında etkin adımlar görülmeye başlandı. Mart 1823'de İngiltere, Yunan isyancılarını savaştan taraf olarak kabul etti. Bir yıl sonra da kendilerine maddi destek sağladı. Rusya, geleneksel Balkan politikasındaki yeni kazanımlarını kaybetmemek için 1824 başında diplomatik adımlar attı¹¹⁴. Ocak 1824'de Anlaşma devletlerine "Yunanistan'ın Yatıştırılması İçin Nota" verdi. Nota'da Rusya, Yunan sorunu konusunda düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır: Osmanlı yönetimi Yunanlıların bağımsızlığına razı olmayacak, Yunanlılarda Osmanlı yönetimine karşı mücadeleye devam edecekler. Rusya için, Osmanlı devleti bölgesinde çok önemli ticari çıkarları bulunduğu için orta yolun bulunması gerekmektedir. Çözüm için, Osmanlı sultanına bağlı olarak Rum coğrafyasında, Tuna'da olduğu gibi, üç prenslik oluşturulmalıdır. Birincisi Fessaliya, Beotiya ve Attiki'den, ikincisi Epir ve Akarnani'den, üçüncüsü ise, Kandiya'nın da birleştirileceği Mora'dan (güney Yunanistan) oluşan prenslikler. Osmanlı devleti bu üç prenslik üzerinde hakimiyetini korumalı, ancak idareye karışmamalı. Osmanlı Devleti için ölçülü bir vergi belirlenmeli. Eflak ve Boğadanile olan ilişkileri gibi bir ilişkisi olmalı. Takım adalar ise, daha önce kurulan yerel idareye tabi tutulmalıydı¹¹⁵. Rusya'nın teklifi 1824-1825 yıllarında Rusya, Avusturya, Prusya ve Fransa temsilcilerinin katılımı ile Petersburg'da müzakere edildi. Ancak ortak bir karar alınamadı. Rusya'nın inisiyatifi olarak kaldı¹¹⁶. Devletler arası dengeler, Rusya'yı Yunan politikasında istediği gibi hareket ettirmedi. Dolayısıyla 1825 yılına gelindiğinde Yunanlılar konusundaki

¹¹¹ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 114-116.

¹¹² *История царствования...*, s. 76.

¹¹³ *История царствования...*, s. 70, 77.

¹¹⁴ Г. Л. Арш, *a.g.e.*, s. 162, 164.

¹¹⁵ *История царствования...*, s. 72

¹¹⁶ Г. Л. Арш, *a.g.e.*, s. 164.

politikası, onların bağımsız devlet kurmaları yerine Sırp'ların ki gibi, Osmanlı yönetimi altında ayrıcalıklı bir yönetimde kalmalarıydı. Rusya'nın bu düşüncesinin, Yunan bağımsızlık hareketlerinde devrimci ruh anlayışını görmesinden kaynaklandığı düşünülebilir¹¹⁷. Ancak, mevcut politik ortamda, Balkan halklarının Osmanlı himayesinde kalmasının Rusya'nın çıkarına olacağı da ortadadır.

Sonuç

Rusya'nın II. Katerina zamanında (1762-1796) başlayan Balkanlara yönelik yoğun ilgisi, I. Aleksandr döneminde de (1801-1825) devam etti. I. Aleksandr döneminde Balkanlara yönelik siyasetin diplomatik ilişkilere konu olmasında 5 sebebin öne çıktığı dikkat çekmektedir. Birincisi: Geçmişten gelen geleneksel politikanın devam ettirilmesi. İkincisi: Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin Balkanlarda güç kaybetmesi. Üçüncüsü: 1797 sonrası Fransa'nın Balkan ve Doğu Avrupa'ya nüfuz ederek Rusya'nın ilgili bölgelerdeki politik hedeflerini tehdit etmesi. Dördüncüsü: Osmanlı Devleti'nin çağına göre Rusya dahil Avrupalı devletler karşısında askeri ve ekonomik olarak zayıflaması. Beşincisi: Fransız devrimi sonrası Balkan halkları içinde bazı kişilerin ulusçu temelde faaliyetleri.

I. Aleksandr'ın 25 yıllık iktidarında Rusya'nın Balkan politikasında kendi inisiyatifi ile olayları yönlendirmeye çalışırken, 1801-1812 döneminde Fransa-Avusturya ve 1815-1825 döneminde ise Avusturya – İngiltere (1815-1825) merkezli kendisine karşı işbirliği yapan devletlerle karşılaştı. I. Aleksandr'ın ilk 15 yılında (1801-1815) Rusya'nın Balkanlardaki hedefi, öncelikle Fransa karşısında Balkanlardaki konumunu korumak ve mümkün olduğunca askeri ve diplomatik olarak burada güçlenmektir. Bu nedenle 1800'lerin başlarında Balkanlarda Osmanlı Devleti ile dengeli bir işbirliği vardır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti ile savaşa yol açmadan Balkan halkları ile ilişkilerini sıkılaştırması söz konusudur. Ancak, 1806'da bu denge siyasetinin yürümeyeceği açık olarak anlaşılınca, Osmanlı Devleti ile ittifak ilişkilerini dikkate alarak yaptığı Balkan politikasını koşullara uygun yeniden şekillendirdi. Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyetini sonlandırmak için mücadele etti. Böylece bu bölgede hem geleneksel hedefine ulaşmayı, hem de Fransa karşısında üstünlük kurmayı planladı. Osmanlı Devleti ve Fransa karşısındaki askeri zaferine rağmen, 1815 Viyana kongresi ile ortaya çıkan yeni politik ruh ve devletler arası dengeler Rusya'nın bu bölgede istediğini almasına engel oldu. Viyana kongresi sonrasında, Balkanlarda Rusya'nın karşısında Fransa'nın yerini İngiltere ve eskiden olduğu gibi Avusturya diplomasisi aldı.

Rusya'nın, kendi idare yapısında asker-bürokrat olarak üst düzey görevlere getirdiği Balkan kökenli kişiler üzerinden, Yunan, Romen ve diğer toplum-

¹¹⁷ *История царствования...*, s. 77

lar üzerinde etkin olmaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Aynı zamanda bunun karşılıklı bir ilişki olduğu dikkate alındığında, Balkan kökenli kişilerin, kendi aidiyet bölgelerinin çıkarlarına göre Rusya'yı yönlendirmek istedikleri de fark edilmektedir. Ancak 1815 Viyana kongresinden sonraki politik ruh, Yunan isyanında olduğu gibi, Balkanlardaki faaliyetlerin ulusçu temelde yeni dünya düzenine giden devrimci ruhla olup – olmadığının zaman zaman sorgulamasına yol açtığı da bir gerçektir. Bu da, Balkanlardaki faaliyetlere veya isyanlara her zaman destek verilemeyeceğini ortaya koydu.

19.yüzyılın ilk çeyreğinde, yani I. Aleksandr döneminde Rusya ve Avrupa'daki genel algı Osmanlı Devleti'nin zayıf olduğu ve Balkan topraklarını yeterince savunamayacak durumda bulunduğuydur. Bu durumda, Avrupa ve Rusya'nın her türlü desteğine rağmen Balkan halkları neden bağımsız olmamıştır? Çünkü, büyük devletlerin kendi aralarında Balkanlar ve bu bölge üzerinden Adriyatik, Akdeniz ve Karadeniz'e yönelik nüfuz mücadelesi vardır. Nihai hedef, Balkan halklarına devlet değil, uluslararası (dünya-küresel) ekonomik ve askeri hâkimiyetleri her birinin kendi lehine yapılandırma çabasıdır. Nitekim imparator I. Aleksandr'ın, Avusturya Başbakanı Meternich'in yaklaşımına uygun olarak, Yunan halkının önderlerini monarşilere karşı devrimci ruhla hareket ettiği gerekçesiyle desteklememesi, bunun bir göstergesidir. Dolayısıyla bu dönemde, bir halkın bağımsızlığından çok, olayların monarşilerin menfaatine gelişip-gelişmediği öncelikli öneme sahiptir. Bu durumda 19. yüzyılın ilk çeyreğinin, Balkan halklarının, büyük devletlerin hedefleri için araç haline dönüştükleri dönemlerden biri olduğu dikkat çekmektedir. Rusya'nın da Avusturya ve Osmanlı Devleti gibi imparatorluk ruhunda bölgeye yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç itibarıyla, I. Aleksandr döneminde Rusya, Balkan halkları içinde kendisiyle ortak tarih, köken ve dini bağları bulunanlar üzerinden bölgeye hakim olmak, koruyucu olmak veya en azından etkisini güçlü tutmak gibi hedeflerden birine yönelik politikalar geliştirmiştir. Diplomatik ve askeri koşullar elverişli olduğunda nihai hedef, Balkan halklarının herkesten bağımsız güçlü bir devlete sahip olmaları yerine, Rusya imparatorunun himayesinde yarı bağımlı veya hanedan soyundan birinin başında olduğu devletler (prenslük, voyvodalık, knezlik vs.) kurdurmaktır. Balkanlara yönelik yapılan tüm tasarımlardan bu düşünce anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Rusya'nın amacı bölgede kendi nüfuzunu etkin kılacak siyasal düzeni kurmak, eğer bu olmazsa, rakip başka bir büyük devletin bölgeye girmesini engellemektir.

Abstract

Balkan Policy of Russia under the Alexander I (1821-1825)

In this study, the Balkan policy of Russia Alexander I (1821-1825) was studied. For this purpose, the influence of France in the Adriatic Sea, the Seven Islands Republic, the Serbian revolt, the Ottoman-Russian war of 1806-1812 and the Greek revolt of 1821 were taken into account and considered as major developments involving the Balkans. The study included elements that mobilized Russia politically and militarily towards the Balkans. In this context, the traditional foreign policy of Russia was taken into consideration and the struggle for influence in the Balkans by Austria, France and England was mentioned. It was emphasized that the negative conditions of the Ottoman State provided the basis for the increase of socio-political activism in the Balkans. In the study, it was examined how the Russian administration tried to orientate Balkan military-bureaucrats and leaders from within the Balkan peoples in Russia to their own policies. In this context, proposals for the Balkans from Russia and the Balkans were included. As a result, it was discovered that the Alexander period Russia, with its military and diplomatic efforts, became one of the active and influential states in the Balkans region.

Keywords: Russia, Alexander I, Balkans, Serbia, Greece

KAYNAKÇA

AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cedet* (Osmanlı Tarihi), Cilt 11, Matba-i Osmaniye, Dersaadet 1301.

ASLANTAŞ S., Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813), *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, sayı 21 (Bahar 2009).

BEYDİLLİ K., "Tepedelenli Ali Paşa (Yanya Valisi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 40.

FEYZİOĞLU H.S., "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbentler Başbuğluğu", *GAMER*, I, 1 (2012).

-----" Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri", *A.Ü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII/44, Ankara 2008.

GÖNLÜBOL M., *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1964.

IORGA N., *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, çeviren: B.Sıtkı Baykal, Ankara 1948.

- KARAL E. Z., *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Beşinci baskı, TTK, Ankara 1988.
- , “Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı – Rus münasebatı”, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semeri I, 1937, İstanbul 1937.
- KURAT A. N., *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1990.
- Muahadat Mecmuası*, Cilt III.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayic ül-Vukuat*, Cilt III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, TTK, Üçüncü Baskı, Ankara 1992.
- ÖRENÇ A. F., “Yedi Ada Cumhuriyeti”, *TDV İA*.
- ÖZCAN U., *II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri* (Doktora Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009.
- PAKALIN M. Z., “Kocabaşı”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, MEB Ankara 1971.
- TURAN M., “Avrupa Devletlerinin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı”, *Tehcirin 100.yüzylında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyandar - 18-20 Aralık 2014*, Diyarbakır 2015.
- АРШ Г.Л., *Россия и Борьба Греции за Освобождение: От екатерины II до Николая I*, Москва 2013.
- БРОНЕВСКИЙ В., *Записки морского офицера, въ продолженіи кампаніи на Средиземномъ морѣ подъ начальствомъ Вице-Адмирала Дмитрія Николаевича Сенявина отъ 1805 по 1810 годъ*. Часть первая, С.Петербург, 1836.
- ВЫСКОЧКОВЛ. В., *Аракчеевское десятилетие: Внутренняя и внешняя политика России в 1815-1825 гг.*, С. Петербург 2011.
- ГАЛЬБЕРШТАДТ Л. И., “Восточный вопрос”, *Отечественная война и русское общество. Юбилейное издание. 1812—1912*. Том II, ред. А. К. Дживелегова, С. П. Мельгунова, В. И. Пичета; Ист. комис. учеб. отд. ОРТЗ. — М. : И. Д. Сытин, Москва 1911.
- ГРАЧЕВВ.П., *Сербы и черногорцы в борьбе за национальную независимость и Россия (1805-1807 гг.)*, Москва 2003.
- ГРОСУЛГ.С., *Дунайские княжества в политике России. 1774- 1806*. Кишинев 1975.
- ДОСТЯН И.И.С., “Проблемасоздания независимых государств греков и южных славян в русско-балканских общественно-политических связях (конец XVIII – первая XIX в.)”, *Россия и Балканы, Из истории общественно-политических и культурных связей (18 в. 1878 г.)*, Москва 1995.
- “Планы основания славяно-сербского государства

с помощью России в начале XIX в.", *Славяне и Россия*, Издательство наука, Москва 1972.

рия царствования императора Александра I и России в его время, Том VI, С. Петербург 1871.

КАРАЗИН В. Н., "Письмо к князю Адаму Чарторыйскому 21 ноября 1804", *Русская старина*, Том III. Июнь 1871.

Мемуары князя Адама Чарторижского и его переписка с императором Александром I, Перевод с французского: А. Дмитриева, Том I, II, Книгоиздательство К.Ф. Некрасова, Москва 1912, 1913.

"Мысли одного грека", *Вестник Европы 1821 г.*, Номер 18, , Москва 1821

ПЫПИН А.Н., *Панславизм в прошлом и настоящем (1878)*, Санкт-Петербург: Колос, 1913.

РАНКЕЛ. Р., *История сербии по сербским источникам*, Перевод: Петр Бартенев, Издание второе, Москва 1876.

Русская Старина 1877, Том XX, Выпуск 9-12 С. Петербург 1877.

Сборник Императорского Русского Исторического Общества, Том 82, С. Петербург 1892.

СОЛОВЬЕВ С. С., *Император Александр первый. Политика и дипломатия*, С.петербург 1877.

СТАНИСЛАВСКАЯ А. М. *Станиславская, Россия и Греция в конце XVIII — начале XIX века. Политика России в Ионической республике. 1798—1807 гг.*, Москва 1976.

ЯКОВЕНКО И. П., *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области*, Тип. А. Смирдина; . С. Петербург 1828.

http://www.peoples.ru/state/statesmen/ioannis_kapodostriya/

SLAV BİRLİĞİNDEN BALKAN BİRLİĞİNE: 1866-1868 BİRİNCİ BALKAN İTTİFAKI VE RUS DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR ÇIKMAZI*

Özhan KAPICI**

Öz

Rusya'nın 19. Yüzyıl Balkan ve Yakın Şark politikaları Türk tarih yazıcılığında genellikle Panslavizm ve Panortodoksizm kavramları minvalinden değerlendirilmektedir. Rusya'nın bir taraftan dış siyasetini daima Panslavizm yardımıyla şekillendirmeye çalıştığını söylemek zor olsa da diğer taraftan bilhassa savaş ve bunalım dönemlerinde toplumsal seferberliği etkin hâle getirmek için bu ideolojiyi kullanmaktan kaçınmadığı da âşikârdır. Bunu aklî bir diplomasinin gerekliliklerine göre kullanmaya gayret gösteren Rusya hariciyesi, Balkanlardaki Panslavist ve/veya Panortodoksist tutkuların yıkıcı sonuçlar doğurabileceği ve aslî amacına hizmet etmekten çıkabileceği durumlarda teskin edilmesi için de teşebbüste bulunmayı bilmiştir. Rusya, 1866-1868 Birinci Balkan İttifakı ve topyekûn bir Balkan ayaklanması sürecinde de nihayetinde teskin edici bir rol ifa etmeye gayret göstermiştir. Kırım Savaşı sonrasında Rusya hariciyesinde iki belirgin hizip teşekkül etmiştir. Rusya'nın Balkanlar ve Yakın Şark'ta daha aktif bir politika izlemesi gerektiğini düşünenler ile Avrupa devletler sisteminin kaideleri çerçevesinde daha rasyonel ve ılımlı bir diplomasi izlemesi gerektiğini düşünenler. Bu iki grup arasındaki görüş ayrılığı, Kırım Savaşı sonrasında Rus diplomasisine damgasını vurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Balkan ittifakı, Gorçakov, Garaşanin, İgnatyev, Sırbistan

Giriş

Balkan Savaşları, Güneydoğu Avrupa'daki Osmanlı siyasî hâkimiyeti ve askerî mevcudiyetinin son kalıntılarına trajik bir son vermiştir. Türk tarih yazımı ve entelektüel hayatında Balkan Savaşları, yakın döneme kadar bir yandan Panslavizm ve Panortodoksizm karşısında "Pax-ottomanica"nın yahut milliyetçilik karşısında "çok ulusçuluğun" hezimetini olarak yorumlanagelmiş, diğer yandan da büyük ölçüde Anadolu'yu içine alacak olan modern Türk ulus-devletinin tarihsel bir mecburiyet olduğunu gösteren son savaş olarak değerlendirilmiştir. Balkan devletlerinin tamamının birleşip geniş çaplı bir ittifak hâlinde taarruza geçmesi, şüphesiz o döneme kadar Osmanlı Devleti'nin fillî olarak yaşamadığı bir hâdiseydi. Balkan Savaşları, iki perdeden oluşan bir senaryoydu; birinci perde, Balkan halklarının "ortak düşman" olarak işaretledikleri Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesiyle başladı; ikinci perde ise Balkan devletlerinin birbirleriyle çatışmasıyla sonuçlandı. Bu yönüyle Balkan savaşları, *idealpolitikin reelpolitik* ile imtihanıydı.

1912 Yılına gelindiğinde Balkanlarda ittifak ve birlik idealinin aşağı yukarı yüzyıllık bir mazisi vardı. 19.Yüzyılın başından beri Balkanlardaki çeşitli etno-politik unsurları Osmanlı idaresinden bağımsız, tek bir siyasî çatı ve/veya askerî ittifak altında toplama

* Dr, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ozhankapici@gmail.com. Katkı ve eleştirileri için Dr. Serkan Keçeci, Dr. Ferit Salim Sanlı'ya müteşekkirim. Ayrıca bu çalışmaya ilişkin bazı kaynaklara, BİDEB 2219 programı kapsamında ulaşmamı sağlayan TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

projeleri üzerine entelektüel tartışmalar yaşandığı gibi, siyasî projeler de hazırlanmıştı. Bununla birlikte bu amaçla atılan ilk olarak 1866-1868 yılları arasında bir adım atıldı. Dolayısıyla ilk ittifak tecrübesi, Balkanlardaki sosyo-politik hareketlerin tarihi üzerine çalışan tarihçilerin çeşitli zamanlarda alakasını cezbedi.¹ Gizli görüşmeler etrafında yürütülen bu ittifak sürecinden başından beri haberdar olan Rusya'nın bu ittifaka yönelik yaklaşımı ise Rus hariciyesi içinde dahi tartışma konusu oldu. İttifak sürecinin son derece gizli yürüdüğü düşünülmektedir ancak bazı büyük güçlerin şüphelerini çektiği ölçüde, tam olarak vâkıf olamasalar da yakından takip ettikleri bir mesele hâline de gelmişti. Bu makalede, Rusya'nın Birinci Balkan İttifakına yaklaşımı ve ittifak karşısında takip ettiği diplomasi, aldığı politik ve askerî tutum, siyasî manevraları üzerine bazı mülâhazalarda bulunulacaktır.

Slav Birliğinden Balkan Birliğine: İdealden Gerçeğe Balkan İttifakının Fikrî ve Siyasî Teşekkülüne Genel Bir Bakış

Bütün Balkan milletlerini özerk yapılanmalar etrafında tek bir siyasî çatı altında birleştirme projesi yahut askerî bir ittifak etrafında toparlama stratejisi, aslında 19.yüzyılın ilk yarısına aittir. Projenin telif hakkı, 1830 Polonya İhtilâlinin önderlerinden ve Fransız Devrim Savaşları sırasında Çarlık Rusyası'nda bakan olarak görev yapmış olan, Paris'teki ihtilâl mülteci Adam Czartoryski'ye (1770-1861) atfedilmektedir.² Czartoryski'nin bir Güneydoğu Avrupa'da

¹ Bu ittifak, üzerine Balkan, Rus ve Avrupa tarih yazıcılığında 20. yüzyılın başından beri farklı dillerde bir neşriyat ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili olarak farklı dillerde yapılan neşriyatın önemli bir kısmı, bu çalışmada yer geldiğince kullanılmıştır. Türk tarihçiliğinde ise ilk defa yakın geçmişte Birinci Balkan İttifakına odaklanan bir makale neşredilmiştir; bkz., Selim Aslantaş, "Birinci Balkan İttifakı 1866-1868", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 52/2, 2012, ss.1-14.

² Bununla ilgili olarak bkz., Adam Czartoryski, "Un précurseur polonais de l'Union balkanique" *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom III (1936) ss.149-156. Polonya kökenli devlet adamı, Rusya hükûmetinin hizmetinde olduğu dönemde Çar'a sunduğu bir lâyhada bu konudaki ilk görüşlerini yüzyılın hemen başında dile getirmişti. Bu lâyhaya *Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva*, LXXXII (1892)'de yayımlandı. Ancak 1830 Polonya ayaklanmasına katıldıktan ve bir ihtilâl mülteci olarak Rusya dışında yaşamaya başladıktan sonra Czartoryski, 1843'te, *Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie* ismiyle yazdığı lâyhasında Sırlara, Türkler ile iyi ilişkiler kurmalarını tavsiye etmekteydi. Hatta bu lâyhasında Sırp devlet adamlarına, Bâbiâli ile bir *entendeden* vazgeçmemelerini öğütlemekteydi. Bu konudaki görüşleri M.Marcel Handelsman tarafından tahlil edildi; bkz., "La Question d'Orient et la politiques yugoslave du Prince Czartoryski après 1840", *Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques I-er Seances*, 1929, ss.392-433. Ayrıca bkz., Henryk Batowski, "Le Mouvement panbalkanique et les différents aspects des relations interbalkaniques dans le passé", *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom I-II/ 5-6, 1938, s.322. Ayrıca bkz., Marian Kukiel, *Czartoryski and European Unity 1770-1861*, New Jersey: Princeton University, 1955, ss. 229-231, 245-247. Czartoryski, Paris'teki sürgün yıllarında, 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Osmanlı üzerinde oluşan Rus nüfûzuna karşı Batılı devletler nezdinde girişimlerde bulundu. Mehmed Ali Paşa meselesinin Avrupalı güçler tarafından bir fırsat olarak kullanılması suretiyle Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Rus nüfûzunun ve Yakın Şark'a yönelik potansiyel Rus müdahalesinin önüne geçilmesini tavsiye etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları arasından, Mısır idaresi altında daha modern ve dinamik bir gücün doğabileceği düşüncesiyle Rusların Osmanlılara yönelik etkisinin kırılabilmesi için

Napoléon'a karşı bir duvar işlevi görecek Balkan Slav Devleti projesi, 1804-1807 arasında Rusya'nın yönetim çevrelerinde tartışılan bir konuydu.³ Balkanlarda bir Slav Konfederasyonu ideali, Czartoryski Rusya'nın hizmetinden ayrılıp siyasî mülteci durumuna düştükten sonra, kendisi tarafından yeniden ele alınacak ve 1830'larda bu defa Güney Slavları üzerindeki Rus nüfuzunun kırılıp Slavların Avrupa nüfûz dâiresine alınması stratejisi üzerine kurgulandı. Bu suretle Bâbiâli ile vassalleri arasında, Batılıların suhûletle benimseteceği bir diplomasiye dayanması düşünülen uzlaşmayla hayata geçirilebilecek bir Balkan Federasyonu projesi, Osmanlılar ile Batılılar arasında ortak çıkarlar yaratmak ve bu çıkarlar yoluyla bölgedeki Rus yayılmasına karşı Balkanlarda Avrupa yanlısı bir bariyer oluşturmak gibi –yerel koşulları dikkate almadığından– fantastik bir nitelik taşıyordu. Avusturya'yı da Slavların düşmanı olarak gören Czartoryski, Sırp lar başta olmak üzere Slavların İngiltere ve Fransa'ya yönelmeleri gerektiği kanaatindeydi. Bu projenin, Osmanlı ile yerel manevî bağlarının kopmaması koşuluyla Balkanların İstanbul'un doğrudan yönetiminden tedricen ayrılması ve dolayısıyla Rus yayılmasının önüne set çekilmesinden başka bir amacı yoktu. Polonya ise Güney Slavlarının birbirleriyle gevşek siyasal bağlar yoluyla bütünleştirilip Batı nüfuz dairesine alınması sürecinde öncü rolü oynayacaktı.

1810 ve 1820'lerde Güney Slav Birliği idealleri Rusya ve Polonya'daki bazı gizli cemiyetlerde entelektüel düzeyde tartışılmaya devam etti.⁴ 1840'ların başında Czartoryski'nin Sırp larla Balkan Slav birliği konusunda temasa geçtiği, 1830-31 isyanından sonra Sırbistan'a gelmiş olan Leh mülteci muhitleriyle Belgrad yönetimi arasında dostane ilişkiler tesis ettiği ve projesini doğrudan İlya Garaşanin'e (1812-1874) telkin ettiği görülür.⁵ Bu noktada Garaşanin, Bal-

İngilizlerin Yakın Şark'ta Osmanlı lehine yardıma koşması gerektiğini ileri sürdü. Kafkasya'daki Rus yayılmasını engellemek için David Urquhart ile temasa geçti. Czartoryski, bir Slavofil olarak Güney Slavlarının kültürel ve siyasal olarak desteklenmesini de istiyordu.

³ Bu konunun ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz., V.G. Sirotkin, "Franko-russkaya diplomatiçeskaya borba na Balkanah i planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva v 1806-1807 gg.", *Uçenyje zapiski İnstituta slavyanovedeniya*, t. XXV, 1962, ss.171-192; V.P.Graçev, "İdeya slavyanskoy vzaimnosti v planah sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva na Balkanah v naçale XIXv. İ otnoşenie k ney pravitelstva Rossii", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: İnstitut Slavyanovedeniya, 1998, ss.44-46.

⁴ Mesela Gorbaçevksiy gibi düşünürlerin bir Slav federasyonu tasarıları hakkında bkz., Georges Luciani, *Panslavisme et Solidarité Slave au XIX-e Siècle: La Société des Slaves Unis (1823-1825)*, Paris: Université de Bordeaux, 1963, ss.64-67.

⁵ Bu noktada Czartoryski'nin Balkanlarda İngiliz ve Fransız diplomasisi ile birlikte hareket ettiğini ileri sürmek mümkündür. Nüfûz alanları yaratmak suretiyle Rusya'yı siyasî bir kuşatma altına almayı hedefleyen Palmerston diplomasisinin sahadaki adamlarından biri olan David Urquhart'ın 1832'deki Balkan seyahati sırasında 1833'de ziyaret ettiği Belgrad'da, Sırp ları Rusya nüfuzundan bağımsızlaştırma üzerine doğrudan kendisinin de bazı görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Czartoryski'nin Belgrad'daki adamı F.Aleksandr Zach aracılığıyla bu görüşmeleri ileri seviyeye taşıyacaktır. Mesela bkz., Milorad Ekmeç, "Znaçenie rossiyskih arhivnih materialov dlya osveşeniya istorii revolyutsii 1848-1849 v Pridunavje", *Rossiya i Serbiya: glazami istorikov dvuh stran*, St.Petersburg: Aleteya, 2010, s.82. Czartoryski'nin bu yıllarda Sırbistan başta olmak üzere

kan Konfederasyonu konusunda bir proje kaleme alarak bu konudaki politik literatüre Czartoryski'den sonra bir katkı daha yapmıştı. Balkanlardaki Leh siyasî mültecilerin fikirlerinden büyük ölçüde etkilenen ve *Načertanije* başlığını koyduğu Garaşanin'in bu projesi⁶, Balkan Birliği tasarısının mürekkeple buluştuğu metinlerin başında gelmekteydi ve 1844 yılına aitti.⁷ Sırp ve Balkan siyasî fikir tarihinde de önemli bir yeri bulunan *Načertanije*, modern Sırp tarihinin adeta bir "ulusal dış politika programı" olarak sunulmaktadır.⁸ Bu programa göre Sırbistan, Osmanlı hâkimiyetinden ayrılma ve bağımsızlaşma süresinde Balkan halklarına liderlik edip, siyasî bir yapı olarak teşekkül edecek oluşacak Balkan Slav Birliği'nin taşıyıcısı ve hâmisi olacaktı. Balkanların bağımsızlaşma mücadelesinde askerî yöntemler yanında diplomasiye de yer veren Garaşanin'in başlangıçta dış yardım konusunda Rusya yanında Fransa'dan da beklentisi olduğu ayrıca dikkat çekicidir. Garaşanin liderliğindeki Sırp diplomasisi, 1840'ların ortasından itibaren *Načertanije*'deki programı hayata geçirmek için bazı siyasî adımlar atmış, Karadağ başta olmak üzere Balkanlardaki diğer sosyo-politik yapılarla yakınlaşma sürecine girmiştir. Böylelikle 1844'ten başlayarak 1918'de Sırp-Hırvat-Slovenlerden oluşan devletin kuruluşuna kadar Sırbistan'ın yürürlükte kalan dış politika stratejisi *Načertanije*'ye dayanacaktır. 1840'ların ikinci yarısında, Knez Miloş Obrenoviç'in irredentist bir dış politikaya dayanarak 'bütün Sırp topraklarını, Bosna ve Hersek ile Bulgar topraklarını' bağımsızlaşan Sırbistan'a dâhil etmek gibi bir yaklaşımı benimsediğini ileri sürmek pek mümkün gözükmemektedir. Balkan topraklarını bir konfederasyon etrafında birleştirmenin stratejik yollarını ve jeopolitik sınırlarını çizen *Načertanije*'de Avusturya karşıtı olduğu kadar, Rusya'ya mesafe koyan bir yönelim olduğu da ileri sürülür; nitekim Garaşanin'in bu programındaki ilkelerin tatbik edilmesi, aslında zamanla Rus nüfuzunun Balkanlarda azalması anlamına gelecekti.⁹

Czartoriyskiy'nin Balkanlara yönelik büyük stratejisini olgunlaştırdığı 1830'lardan farklı olarak 1860'larda Doğu Avrupa'daki siyasî zeminin Sırbis-

Balkanlar konusunda İngiliz ve Fransız diplomasisi ile bağlantılı çalıştığı da bilinen bir husustur. Zach, Garaşanin ile yakın bir ilişki kurmuş ve onun siyasî fikirlerini etkilemiştir.

⁶ Garaşanin'in Czartoryski ile bağlantısı olduğu ve ayrıca 19.yüzyıl Sırbistan siyasî fikriyatında Leh tesiri olduğu bilinmektedir; mesela bkz., .İstoriya *Yugoslavii*, tom I (pod.red.İ.S.Dostyan, V.G.Karasev-S.A.Nikitin), Moskova: A.N.S.S.S.R., 1963, s.339.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., David MacKenzie, *Ilija Garaşanin: Balkan Bismarck*, Boulder: East European Monographs, 1985, ss.42-59; Dušan T. Bataković, *The Foreign Policy of Serbia (1844-1867)*, *Ilija Garaşanin's Načertanije*, Belgrad: Institute for Balkan Studies, 2014, ss.7-64; K.V. Nikiforov, "Načertanie" İlii Garaşnina i vneşnyaya politika Serbii v 1842-1853 gg., Moskova: İndrik, 2015, ss.73-97.

⁸ Bu bağlamda yukarıdaki kaynaklara ilave olarak bkz. K.V.Nikiforov, *Serbiya v seredine XIX.v. (Naçalo deyatelnosti po obyedineniyu serbskih zemel*, Moskova: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1995, ss.43-78.

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için Yelena P. Kudryavtseva, *Rossiya i Serbiya v 30-40-h godah XIX veka*, Moskova: Institut Rossiyskoy İstorii, 2002, s.112 vd.

tan'a yeni fırsatlar sunduğuna inanan Knez Mihail (1823-1868), Girit'ten Romanya'ya kadar Osmanlı topraklarında ihtilâlcî hareketlerin kol gezdiği 1866-68 yılları arasında, Başvekilî İlya Garaşanin'in öncülüğünde Yunanistan ile görüşmeler başlatıp Balkan Birliği hayaline adım adım yaklaşılmaya kalkışmadan önce, Doğu Avrupa'da bir ittifaklar sistemi oluşturma konusunda benzer bir jeopolitik proje, Macar mülteci Lajos Kossuth'tan geldi. 1862'de kamuoyuna taşınan Kossuth'un Tuna Konfederasyonu tasarısı, Bâbîâli'nin bir zaman kucak açtığı Macar mülteciler politikası üzerine yeniden düşünmesini zorunlu kılacaktı. Kossuth'un Tuna İttifakı projesinin ana hatlarına bakıldığında, dikkat çeken noktaların başında, hedefte öncelikle Avusturya'nın bulunmasıydı; ancak 1860'larda Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarının toprak bütünlüklerinin bir turnusol kâğıdı olarak gören Osmanlı hariciyesi, Balkan jeopolitiğinde bu iki imparatorluğun kaderlerinin adeta birbirlerine bağlandığına inanmaktaydı. Tuna Konfederasyonu projesi, Kossuth'un Rusya ve Prusya'nın en azından tarafsızlıklarını garanti altına almaya özen gösterdiği bir projeydi. Bu ittifak Macaristan, Erdel, Hırvatistan, Romanya ve nihayet Şark meselesinin çözümü sonucunda bağımsızlaşacak Sırbistan merkezli Güney Slav ülkelerinin birleşmesinden teşekkül edecekti.¹⁰ Diğer yandan daha sonra kendisi bu projeyi geliştirirken kaygılarından birinin, Panslavist genişleme tehlikesine karşı bir set oluşturma olduğunu da ifade edecekti.¹¹

Kossuth başta olmak üzere 1860'larda Macar siyasî diasporasının Tuna Konfederasyonu tasarısı üzerinden Balkan ittifakın yeniden gündeme getirmelerinin arkasında bir yandan Panslavist genişlemeye karşı bir set oluşturmaya dayanan, diğer yandan büyük ölçüde entelektüel ve soyut düzeyde kalmış olan projeler yanında İtalyan birliği mücadelesi de vardı. İtalyan birliği mücadelesi, 1860'larda Balkanlardaki bütün ideolojik ve siyasî mahfillerde yeni heyecanlar yarattı. Hatta Adriyatik'in öteki yakasından da Balkan ittifakı tasarılarına ilişkin öneriler geldi. Garibaldi ve Mazzini'nin Balkanların siyasî olarak birleşmesine dönük projelerinin de 1860'lardan itibaren Avrupa kamuoyunda dolaşıma sokulduğunu hatırlamak gerekir. Garibaldi'nin Balkanların paylaşımı projesi, Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Balkanlardan geri çekilmeleri stratejisi üzerine kuruluydu. Balkanlardaki ihtilâl yoldaşlarına, Avusturya'ya karşı Prag merkezli bir Slav-Çek Konfederasyonu ve diğeri ise İstanbul'un başkent olacağı bir Balkan Slav Konfederasyonunu öneren Garibaldi'ye göre Türkler, bu proje hayata geçirildiğinde önce Bursa'ya kadar çekilecekler, ardından tedricen Anadolu'dan tamamen kovulacaklardır.¹² Mazzini'nin projesi de Garibal-

¹⁰ Projenin detayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Róbert Hermann, *Lajos Kossuth ve 1848-49 Yıllarında Macar Özgürlük Savaşı*, (çev. Yılmaz Gülen), Budapeşte: Akadémia Kiadó, Magyar-Török Baráti Társaság, 2003, ss.115-120.

¹¹ 1867'de proje tekrar gündeme geldiğinde Kossuth, bu hususu açıklama ihtiyacı hissetti; bkz., BOA.HR.SYS.210/26, lef 6 (Murad Bey'den Âli Paşa'ya, Temeşvar, 27 Eylül 1867).

¹² Trafandis G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris: Librairie Félix

di'nin projesiyle benzerdi. Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetinin sonu anlamına gelecek bir siyasî birliği hedefleyen bu projelerden haberdar olduğunda Osmanlı diplomatları, İtalyan lider Mazzini'nin böyle bir projeyi teklif etmeden önce acaba kaç Rus vodkası içmiş olabileceğini ayrıca merak etmiş olsalar da şüphesiz böyle bir projenin teklif edilmesi, yalnızca Rus vodkasına bağlı sarhoşluktan mütevellit değildi.¹³ Balkanlardaki her siyasî ayrılıkçı hareketin arkasında özellikle Rusya'yı arayan Osmanlı diplomatlarının, Mazzini'nin projesinin 1830'lardan kalma bir 'Leh votkasından' ilham aldığını düşünememeleri için gerekçeleri vardı. Mazzini, Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının tasfiyesinden sonra Doğu Avrupa'da iki konfederasyonun kurulabileceğini ileri sürdü: Tuna ve Yunan-Slav konfederasyonları. Mazzini'nin liberal ve demokratik fikirleri, Balkanlardaki federatif bir siyasî yapı hayal edenleri 1865'ten itibaren Demokratik Şark Federasyonları organizasyonlarında toplayacak ve Atina, Bükreş, Sofya, Belgrad gibi şehirlerde üyeleri ve işbirlikçileri olacaktı.¹⁴

Bütün bu panoramadan sonra Birinci Balkan ittifakının arka planına yalnızca Rusya'yı yerleştirmek, 19.yüzyıl Avrupa siyasî tarihinin gerçekliklerini dışlamak anlamına da gelecektir. Şüphesiz Rusya, Balkanlardaki sosyo-politik hareketlerin hâmililiğini vazife edinmiş yahut bu hareketlerin kendi kontrolünde doğup gelişmesine yönelik bir stratejiyi benimsemiş ve Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere de çoğu zaman benimsetmiştir. Bununla birlikte yüzyılın ortalarında İtalyan birliği hareketi, 1848 Devrimlerinden sonra Macar ve Polonya ihtilâllerinin heyecanı Balkanları da şüphesiz etkisi altına almıştı. Kırım Savaşı'na müteakip Tuna Prenslüklerinin birleşme yolunda attığı adımlar komşuları tarafından dikkatle takip edilmiştir. Nihayetinde 19.yüzyılın 40'lı ve 60'lı yılları arasındaki dönem, Batı ve Orta Avrupa dünyasında olduğu gibi Balkan ve Slav dünyasında da federalist ideallerin zihinlere zerkedilmesi ve 'kurtuluş mücadeleleri'ne tatbik edilmesine ilişkin önerilere tanıklık etmiştir. Yalnızca irredentist milliyetçi hareketlerin değil, farklı ideolojik yelpazelerden gelen siyasî hareketlerin dahi federatif görüşleri, yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmaktaydı. Hatta 1860'larda Aleksandr Herzen ve Mihail Bakunin'in dahi Osmanlı ve Avusturya dâhilindeki Slav halkları kapsayacak ve Çarlık Rusyası'ndan bağımsızlaştıracak şekilde, Panславistlerden ayrı bir Slav federasyonu

Alcan, 1914, s. 419-420.

¹³ 1848'den sonra Yunanistan'da firar eden ve yaklaşık on beş yıl Balkanlarda farklı milletlerin ortak bir amaç ve işbirliği etrafında örgütlenmesi için çalışan İtalyan ihtilâlcisi Canini, Balkanlardaki ihtilâli hareketlerindeki en büyük sıkıntı olarak "müşterek hareket etme" noktasındaki eksiklik olduğunu vurgulamaktaydı. L.S. Stavrianos, *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, (Connecticut: Archon Books), 1964, s.81. Mazzini'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yıkıcı ve Balkanlara yönelik ayrılıkçı projeleri hakkında Viyana'daki Osmanlı diplomasisi Bâbâli'ye bildirecekti; BOA.HR.SYS.157/63, lef 1 (le 31 Mars 1869, Halil Bey à Haydar Effendi); BOA.HR.SYS.157/63, lef 2 (4 Mart 1869, Viyana, Haydar Efendi'den Halil Bey'e).

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz., Loukianos Hassiotis, "The Ideal of Balkan Unity from a European Perspective (1789-1945)", *Balkanica*, XLI, 2010, s. 215-216.

planı vardı.¹⁵ Bütün bunların yanında Alman birliği, Orta Avrupa'nın jeopolitik haritası üzerine olduğu kadar, Balkanların siyasî haritası üzerine de Sırp ve Yunan devlet adamlarının yeniden düşünmelerini beraberinde getirmiştir.¹⁶ Sırbistan'ın bu süreçte oynadığı merkezî rol, 1912 ve 1913'te yaşanacakların aslında bir provasını teşkil ediyordu.

Sırbistan, bir taraftan birbirinden farklı çıkarları ve hesapları olan Balkan halklarını ortak düşmana karşı bir araya getirmeye çalışırken, diğer yandan da Büyük Güçlerin Sırbistan aleyhine olası müdahale imkânlarının ortadan kalktığı uygun zamanı belirlemeliydi. Büyük Güçlerden birisinin yahut birkaçının desteği olmadan veya bir başka deyişle hâmileler elde etmeden Osmanlı İmparatorluğu ile başa çıkamayacağını farkında olan Belgrad yönetimi, bu noktada en uygun tercihin Rusya olacağını düşünse de gerçekçi bir devlet adamı olan İlya Garaşanin, Büyük Güçlerden yalnızca birinin desteğine öncelik vermekten kaçınarak, Batılı Güçlerin Sırbistan'a yönelik itimadını kazanmak için bütün fırsatlardan istifade etmek istemekteydi. Bu noktada Rusya'nın yanında Fransa'nın muhtemel desteği ve himâyesi düşünüldü; nitekim 1860'ların başında Sırbistan'a yönelik olarak Fransa'nın teveccühü dikkate şayandı. Böylelikle iki büyük gücün desteğini elde etme, Balkan halklarının mücadelesi karşısında dışarıdan müdahalesizliği teminat altına alabilirdi yahut en azından Sırbistan'a hareket alanı açardı. 1866 Yılı'nın başında uluslararası vaziyet, Sırbistan'a Balkan birliği için harekete geçmeye olanak tanıyacak ölçüde keskin bir şekilde değişmekteydi.¹⁷

1860'ta Sırbistan prensliğine geçen Mihail Obrenoviç'in, 1861'de Hariye Vekilliğine atadığı Garaşanin'in nezaretinde yürürlüğe koyduğu "ulusal program" Sırbistan'ın geleceğine ilişkin bütün iç ve dış politikasını ayrıntılı bir

¹⁵ V.A.Dyakov, "Slavyanskiy Federalizm v vozzreniyah M.A.Bakunina i M.P.Dragomanova", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: Institut Slavyanovedeniya, 1998, s.95. Herzen ve Bakunin, bütün Slavların eşit hak ve sorumluluklara sahip oldukları bir Slav Federasyonunun mümkün ve elzem olduğuna inanmaktaydılar. 1862'de Herzen'in meşhur *Kolokol'*unda, henüz 1848'de Bakunin tarafından ileri sürülen Rusya'nın desteğinden ve nüfuzundan tamamen bağımsız Slav Federasyonu tasarısı tekrarlanmıştır. İ.V. Çurkin, "Obşestvenniye, nauçniye i kulturniye svyazi slavyan Avstriyskoy monarhii i Rossii v 60-e godı XIX v.", *İstoriya, Kultura, Etnografiya i Folklor Slavyanskih Narodov, VII Mejdunarodnyy Syezd Slavistov, Varşava, Avgust 1973*, Moskova: Nauka, 1973, s.189. Doğaldır ki böyle bir federasyon, coğrafi olarak büyük ölçüde Balkan coğrafyasına tekâbül edecektir.

¹⁶ Esasında 20.yüzyıl ortalarında Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve daha sonra Sırbistan-Karadağ merkezli Yugoslavya'nın altında toplandığı müşterek "Balkan" terimi, sunî bir algı olarak görülecektir. 19.Yüzyılda büyük güçlerin her birinin Balkan milletleri arasında kendi hâmileleri vardı ve bu ulusların her biri, kendi nüfuz alanı dâhilindeki ulusal azınlıkların birleştirilmesine bakılmaksızın, denize çıkışı olan toprak kazanımları peşindeydi. Bir teze göre 1912 ve 1913 Balkan Savaşları, doğrudan veya dolaylı olarak Birinci Dünya Savaşı'na yol açtı. Sırbistan, bu süreçte Balkanlarda yine merkezî rolü oynayacaktı. Joseph S. Roucek, "The Geopolitics of the Balkans", *The American Journal of Economics and Sociology*, V/3, 1996, s.365, 371.

¹⁷ Aleksandr Viktoroviç Karasev, "Rossiya i Balkanskiy Soyuz 60-h godov XIX veka" (Lomonosov Devlet Üniversitesi, Leningrad, Yayınlanmamış Kandidat İstoriçeskih Nauk, 1984), s. 140-141.

şekilde tasarlamaktaydı ve program ekseninin merkezini, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik topyekûn bir savaş oluşturmaktaydı.¹⁸ Yıllar önce, 1861'de Sırbistan ile Yunanistan arasında bir ittifak için görüşmeler başlamıştı.¹⁹ Paris hükûmeti, Yunan elçi Callergis ile 1861'de yaptıkları görüşmelerde Yunan, Sırp, Karadağ ve Tuna Prenslüklerinin de katılımıyla Balkan Hıristiyanlarının bağımsızlaşmasının önünü açacak bir ittifakın teşkiline karşı çıkmayabileceklerini ifade etmişti. 1860'da İlya Garaşanin başta olmak üzere Sırp devlet adamlarının gizli tekliflerine Yunanistan tarafından gelen olumlu yanıtlara müteakiben İstanbul'a tayin edilen Yunan elçi Marcos Renieris'in başlıca görevi, İstanbul'daki Sırp temsilci Petronyeviç ile bu ittifak hususundaki müzâkereleri yürütmektir. Bu dönemde Belgrad'da bir Yunan elçi olmadığından Osmanlılara karşı ilk Yunan-Sırp ittifak görüşmeleri, İstanbul'da başlamıştı. Aynı dönemde Sırbistan'daki Müslümanların göçü ve Belgrad'daki Osmanlı garnizonlarının boşaltılmasını görüşmek için İstanbul'a gelen İlya Garaşanin, ülkesinin istiklâl yolunda başarısını sağlayabilmesi için büyük güçlerin desteğini aramak yerine Balkan yarımadasındaki bütün Hıristiyanların desteğiyle Osmanlı'ya karşı bir savaşın getireceği zaferle taçlanmış bir Yugoslav devleti idealini Knez Mihail'e bu dönemde aşlamıştı. İstanbul'da 1861 Nisanı'nda yapılan görüşmelerde Garaşanin, her iki devletin öncülüğünde başlatılacak bir Ortodoks ittifakının; Romanya ile Karadağ'ın da davet edilmesiyle bir Balkan ittifakına dönüşümü projesinin asıl uygulayıcısıydı. Sırp hükûmeti 30 Mayıs'da Yunan temsilci ile ittifak görüşmelerini yapması için Garaşanin'e tam yetki verdi. Bu ittifak, Balkanlarda Osmanlı egemenliğine kesin bir son verirken dış müdahaleyi engellemek için de şimdilik başarı şansı en yüksek strateji olarak görülmüştü. Lâkin plan, 1861'in şartlarında hayata geçirilememişti. Karadağlıların Sırbistan ile ortak bir çizgide birleşme heveslerine karşın Romenler, önceliği bir Balkan ittifakına değil kendi prensliklerinin birleşmesine vermiş olmalarından ve Garaşanin ile Kuza arasındaki karşılıklı güvensizlikten dolayı böylesine bir ittifaka sıcak bakmadılar.

19.Yüzyıl boyunca Balkanlardaki mahallî siyasî güçler arasında Osmanlı'ya karşı toplu bir hareketin önünde kendi aralarındaki çıkar çatışmaları en büyük engeldi. Birbirleriyle siyasî ve dinî anlaşmazlıkları bulunan bütün Balkan Hıristiyanlarını tek bir ideal etrafında toplama siyasetinin henüz *reel*po-

¹⁸ Zirâ Obrenoviç'e göre Sırbistan, -Romanya'nın aksine- diplomatik oyunlarla değil, ancak savaş yoluyla tam bağımsızlığını elde edebilir, topraklarını genişletebilir ve ırkdaşlarını 'esarettan kurtarabilir'di. Bu noktada Avusturya'ya yönelik bir askerî hareket, ikinci aşamaya ertelenecekti. Bunu yapabilmek öncelikle yetkilerini sınırlandıran 1838 Nizamnâmesini iptal ettirerek gücü kendinde temerküz ettirmesi, Sırbistan'daki Osmanlı garnizonlarını tasfiye etmesi ve nihayetinde Balkan halklarını Osmanlı'ya karşı bit ittifak etrafında toparlaması gerekmektedir. Ioannis Papadrianos, "The First Balkan Alliance (1860-1868) and the Bulgarians", *Balkan Studies*, 42/1, 2001, s. 16.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz., S.Th.Lascaris, "La primère alliance entre la Grèce et la Serbie (La Trait  d'Alliance de Voeslau du 14-26 Aout 1867)", *Le Monde Slave*, no 9, 1926, ss. 4-12.

*litik*de bir karşılığı yoktu. Bütün bunlara rağmen bu ittifakın öne sürdüğü bir ilke, Balkan coğrafyası dışındaki herhangi bir gücün bölge meselelerine müdahale edemeyeceğiydi. Şüphesiz bu, akıllara Rusya'yı getirmektedir. Nitekim Kırım Harbi'nden yeni çıkmış ve büyük bir reform programını yürürlüğe koymuş, Avrupa ve Yakın Şark'ta agresif ve aktif politikalarından bir süre imtina etme kararı almış olan Rusya'nın böyle bir prensibi, içinde bulunduğu vaziyete rağmen kabullenmesi olası değildi. 1861 Eylül sonunda İstanbul'dan ayrılan Garaşanin, Petronyeviç'in yerine İstanbul'a temsilci olarak atadığı Jovan Ristiç'e, Renieris ile ittifak müzâkerelerini yürütme görevini devretmişti. Lâkin görüşmeler bir sonuç vermedi ve Ristiç, Sırbistan Hâriciye Nâzırı Kristiç'ten müzâkelerin *sine die* tehir edildiğini belirten bir mektup aldı. Sırbistan böylesine geniş çaplı bir taarruzî ittifakın yol açabileceği olumsuz neticeleri göze alamamıştı. Kristiç'in mektubunu takip eden yıllarda ittifak müzâkereleri kesintiye uğradı; 1862'de Belgrad Osmanlı birlikleri tarafından bombalandıktan sonra Bâbiâli Sırbistan'dan gelebilecek tehditlere karşı çeşitli önlemler aldı. Yaşlı Knez Miloş'un ölümünün ardından tahta geçen ancak büyük atılımlar gerçekleştirmeye şimdilik cesareti olmayan Mihail tarafından bu ittifakın henüz cesaretle karşılanmamış olması da ayrı bir sorun teşkil etmiş olabilirdi. Görüldüğü üzere Osmanlılara karşı Balkan Hıristiyanlarının ittifak halinde bir bağımsızlık hareketini başlatmak amacına dönük görüşler ilk olarak 1861'de Yunanistan Kralı Othon ile Sırp Knezi Mihail arasında gündeme gelmiş olmasına karşın 1866-1868'de somut bir hâl alacaktı. 1866'da Sırbistan tarafından yeniden başlatılan müzâkereleri, bu ilk somut adımın devamı olmak görmek yerinde olacaktır.

Sırbistan, ittifak görüşmelerinin ikinci perdesine öncelikle Karadağ ile müzâkere ederek başladı.²⁰ Garaşanin, Rusya'dan aldığı tavsiyeler doğrultusunda, Karadağ'ın vaktinden önce harekete geçmesinden endişe etmekteydi. Sırbistan, eşzamanlı olarak Yunanistan hükûmeti ve Bulgar komiteleriyle de müzâkerelere başlayarak 1866 ortasından itibaren Balkanlarda yeraltı diplomasisine geçti. 1866 Yaz sonunda Girit'te patlayan ayaklanma, Balkan halkları arasında birleşerek bağımsızlaşma sürecine ivme kazandıracaktı. Nihayetinde 23 Eylül'de Sırbistan ile Karadağ arasında ittifak antlaşması imzalandı ve Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşında Sırbistan'a katıl-

²⁰ 1866 Mayıs'ında Çetine'ye Sırbistan tarafından gönderilen Milan Piroçanatz, Knez Nikolay'a Sırbistan ile birlikte hareket etmek üzere bir antlaşma yapmaksızın hiçbir şey yapmamasını ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı askerî hazırlıklara devam edilmesini teklif etti. N.İ.Hitrova, *Çernogoriya v natsionalno osvoboditelnom dvijenii na Balkanah i Rusko-çernogorskie otnoşeniya v 50-70-h godah XIX veka*, Moskova: Nauka, 1979, s. 258. Osmanlı konsolosluğu, bekleyen ve uygun zaman geldiğinde, Sırp lar ile Karadağlıların önce Avusturya'ya daha sonra Zvornik ve Hersek'ten başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmak yahut, Dalmaçya'dan gelecek İtalyan gönüllülerin de desteğiyle Arnavutluk gibi bölgeleri kaosa sürüklemek suretiyle uygulamaya konulacak kapsamlı bir planın olduğunu tahmin etmekle beraber içeriğine vâkıf değildi. BOA. HR.SYS.209/30, lef 3, (25 Haziran 1866, Ragusa, Persiç Bey'den Âli Paşa'ya).

mayı kabul etti.²¹ Böylelikle özünde bir taarruzî ittifak ile Balkan birliğinin ilk gizli antlaşması imzalanmış oldu. Rusya için bu noktada en önemli kazanım, Balkan Slav siyasetinde Sırbistan ve Karadağ arasındaki ikilemin son bulması yönünde atılmış adım olmalıydı. İdealler bu yöndeysen Karadağ prensi Nikolay'ın Sırp tacına konma hayalleri peşinde koştuğu da Balkanlardaki politik entrikaların bir başka yüzünü yansıtmaktaydı.²²

Balkanlar ile yakından ilgilenen büyük güçler, 1866 sonbaharında Sırbistan'daki olağanüstü hareketliliğe dikkati çekmekteydiler. Sırbistan'ın Küçük Zvornik'in ve Tuna üzerindeki bir kalenin teslimini talep etmesi, Poşaravatz'daki askerî tatbikat yanında Sırbistan ile Karadağ arasındaki gizli yazışmalara dikkat çeken İngiliz konsolos Longworth, Sırbistan'da o dönemde birçok Karadağlı'nın da mevcudiyetinin tesadüf olmadığını vurgulamaktaydı. Bununla birlikte Longworth'un işaret ettiği ayrı bir husus da vardı: Eğer Rusya tarafından desteklenmediği ve harekete geçirilmediği sürece genel bir ayaklanma patlamasından endişe etmek yersizdi.²³ Bugünlerde Karadağ ile yürütülen gizli diplomasi, esasında Balkan ittifakını oluşturan Sırbistan'ın bu yoldaki ilk adımlarını teşkil etmekteydi ve Belgrad'da, Balkan Slav topraklarının büyük bir kısmını bir ittifaklar sistemi dâhilinde Sırbistan idaresi altında toparlamaya niyetli bir hizbin var olduğu, Avrupa diplomasi muhitlerinde bilinen bir gerçektir.

1866'da Yunanistan ile Sırbistan arasında dolaylı olarak yeniden başlayan görüşmeler, Girit isyanının da etkisiyle neticeye daha yakın bir hâl almıştı. Deliyannis ile Ristiç arasında 1861'de varılan uzlaşma, 1866 başlayan müzakerelere temel olsa da özellikle toprak kazanımları konusunda bazı ihtilâfların devam ettiği görülmekteydi. Yine de 1867 başındaki müzakereler Balkan ittifakının omurgasını oluşturacak iki siyasî yapıyı, daha fazla birbirine yaklaştırmıştı. Sırbistan'ın "eski Sırbistan" yani İsker ile Drina arasındaki kuzey Makedonya üzerindeki talepleri, müzakereleri uzatacak meselelerden biriydi. Sırbistan, Makedonya'nın bölünmesini istemekteydi ve Yunanistan ise Makedonya'dan vazgeçme niyetinde değildi. İstanbul'daki Rusya sefreti, görüşmeler kesintiye uğrama aşamasına geldiğinde müdahale etme gereğini hissetti; muhtemelen Rusya, bu ittifakın kendi himâyesinde yahut en azından

²¹ Başlangıçta Karadağ'ın her iki prensliğin eşitliği prensibi etrafında ileri sürdüğü teklifler, Sırbistan yönetimi tarafından reddedildi. Hirtova, *a.g.e.s.* 260-261. Balkan ittifakının çekirdeğini Sırbistan'ın oluşturmasını isteyen Rusya'nın da desteğini alan Belgrad yönetimi, taleplerini neredeyse tamamen kabul ettirmiş, kurucu unsur olarak Sırbistan'ın tanınmasını sağlamıştır. Karadağ, Mihail Obrenoviç'in hanedanlığı altında oluşacak büyük Sırbistan'a katılacak, Karadağlılara Sırlara verilen hakların aynısı tanınacaktır. Nikolay'a ise devlette en itibarlı mevki sağlanıp, ailesi ve kendisine geniş imtiyaz ve maddî imkânlar verilecektir. Yani Nikolay, taht hakkında feragat edecektir. Lâkin Petroviçlerin knez ailesinden olduğu güvence altına alınacaktır.

²² Vinogradov, çocuksuz olan Mihail'den sonra Nikolay'ın Sırbistan tacına konma hayalleri kurduğunu yazar; V.N. Vinogradov, "Yujnie Slavyane: ot statusa turetskogo rayi r vozrojdeniyu gosudarstvennosti", *Slavyanovedeniye*, 5, 2004, s. 8.

²³ NA.FO.421/22, (Confidential Papers, Correspondance respecting Affairs in Servia), No. 2, s. 2 (Belgrad, Lonworth'tan Lord Lyons'a, 1 Ekim 1866).

yönlendirmesinde yürümesini istemekteydi.²⁴ 1861'de Sırbistan ile Yunanistan arasındaki ittifak müzâkerelerinde bir taslak ortaya çıkmış olmasına rağmen kesilmesi, esasında Longworth'u doğrulayan bir husus olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün devamı konusunda anlaşılan Batı Avrupalı büyük güçlerin varlığı dikkate alındığında, Rusya faktörü sahada olmadan Balkan Ortodoks halklarının birleşmesi oldukça zor görünmekteydi. Uzun süren müzâkerelerin nihayetinde 14/26 Ağustos 1867'de Voeslau'de Yunanistan ile Sırbistan arasında ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, diğer ittifak antlaşmalarına göre daha detaylı hazırlanmış 17 maddeden müteşekkil bir savunma ve saldırı antlaşması olarak düzenlenmişti. Osmanlı Devleti'ne karşı savaşın sonucunda Sırbistan, Bosna-Hersek'i alacak; Yunanistan ise bir süredir hak talep ettiği Epir ve Teselya'yı topraklarına katacaktır. Antlaşmadaki bir diğer ayrıntı, Balkanlardan Osmanlı egemenliğinin tasfiyesi sürecinde ve sonrasında bölgenin bir başka yabancı gücün kontrolüne geçmesini izine vermeyeceklerin beyan etmeleriydi. Bu ise Bosna ve Hersek üzerindeki muhtemel Avusturya iddialarını hatıra getirmekteydi. Savaş durumunda her iki devletin askerî katılımı da belirlenmişti: Yunanistan donanmaya, Sırbistan ise kara güçlerine ağırlık vermeyi taahhüt etmiştir.²⁵ Tricoupis ile Garaşanin'in mimarı olduğu Voeslau Antlaşması, Balkan ittifakının omurgasını teşkil etmek üzere hesaplanmıştı ancak Sırbistan, eşzamanlı olarak Balkanlardaki diğer ayrılıkçı prenslikler ve komitelerle de görüşmelere devam etmekteydi. Balkan ittifakının omurgasını teşkil eden Sırlar ve Yunanlılar arasında en büyük anlaşmazlık konusu olan Makedonya konusu ise bir muamma olarak kaldı; bu bölgede Bulgar komitelerinin talepleri ise gündemde dahi değildi.²⁶

Rusya'nın Filibe konsulosu Nayden Gerov, 15 Nisan 1867'de İgnatyev'e Bükreş'ten yazdığı raporunda, Sırbistan temsilcisi Magazinoviç ile Bulgar ihtilâlcilerin ortak bir amaç ve topyekûn bir ayaklanma yolunda işbirliği ve ittifak için müzâkereler yürüttüklerini haber vermektedir. Bu müzâkerelerde Bükreş'teki Bulgar ihtilâl komitesi İbrail, Kalas, İsmail ve Odessa Bulgar komitelerinden de temsilciler davet ederek, Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak gibi ortak bir amaç taşıyan Sırlarla birlikte hareket etmeye karar vermişlerdir. Bulgar komiteleri, Magazinoviç ile görüşüp müşterek ayaklanmaya olumlu baktıklarını bizzat bildirip, ittifaka katılma kararlarını ifade edip, hatta bunu resmiyete dönüştürmeye karar vermişlerdir. Osmanlı hâkimiyetine son verildikten sonra Bulgarlar, Sırlar ile birleşip Mihail Obrenoviç'in idaresinde kurulacak bir Güney Slav Devleti'ne katılacaklardı. Bu devlette her millet, kendi milliyetlerini ve dillerini muhafaza edecek, kendi temsilcilerinden olu-

²⁴ Müzâkereler üzerine detaylı bilgi için bkz., Lascaris, *a.g.e.*, s. 20 vd.

²⁵ Antlaşmanın tam metni için bkz., Lascaris, ss. 41-44. Ayrıca bkz., Michel Lhéritier, "Le traité d'alliance secret entre la Grèce et la Serbie (1867-1868)", *Revue des Études Napoléoniennes*, XXIII/ Juillet-Décembre 1924, ss. 134-137.

²⁶ Vinogradov, *a.g.m.*, s. 8.

şan komisyonlarını seçeceklerdi. Bulgar yöneticiler, Sırplarla birlikte hareket edeceklerini ve halka da bu fikri kabul ettirmeleri beklenecekti.²⁷ Bulgar ve Sırpların tek bir devlette birleşmesine dönük olarak hazırlanan bu proje, ayrıca savaş sahasındaki detayları da içermektedir; Osmanlılara karşı savaş, dağlarda “haydut çeteleri” öncülüğünde başlamalıydı ve halk, önceden ayaklanmaya hazırlanmış olmalıydı.²⁸

1867 Baharında Balkanlardaki prenslikler ve komitelerin, Bâbîâlî'ye karşı topyekûn bir ayaklanma hazırlıkları yaptıkları, bölgedeki konsolosların da gözünden kaçmıyordu. Mesela Belgrad'taki Fransız konsolosluğu, gözlemleri neticesinde hâlâ Osmanlı idaresinde bulunan Balkan Hristiyanlarının, Osmanlıları püskürtmek için bir ittifak yapabilecekleri ihtimalini değerlendirmekteydi; lâkin böyle bir ittifakın zaferden sonra da devam edebileceğine çok az ihtimal vermekteydi. Fransız konsolosa göre güneyde; Tuna'nın güney kıyıları üzerinde Sırbistan'ın rüyalarını süsleyen büyük bir Yugoslav devletin kurulması, mutlak surette imkânsız değil ancak en azından oldukça zordu.²⁹ Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla ister istemez Rus nüfuzunun onun yerini alacağı düşünüldüğünde, nitekim bu güçlüğün nedeni daha da bariz hâle gelmekteydi. Mayıs başında Bulgarlar ile Romenler arasında da bir ittifak yapıldı.³⁰ 13/25 Ocak 1868'de Sırbistan ile Romanya arasında yapılan Dostluk Antlaşması ise Sırp hükûmetinin yaptığı ittifaklar ağını tamamlıyordu.³¹

²⁷ *Dokumenti za Bolgarskata İstoriya I: Arhiv na Nayden Gerov*, çast I, (pod.red. M.G.Poprujenko), Sofya: Bolgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1931, s. 433.

²⁸ Protokol için bkz., *Arhiv na Nayden Gerov*, s. 434-435; Hon S. Radef, “The Serbo-Bulgarian Agreement of 1867 for a Yugoslav Confederation”, *Pages From Bulgaria's Life: Year Book for 1924-1927*, New York: The Bulgarian Student Association, 1927, 27-28. Buna göre oluşacak federatif yapının adı, Yugoslav Krallığı (*Yugoslaviansko tsarstvo*) olarak adlandırılacak. Bu krallık Sırp ve Bulgar topraklarından müteşekkil olacak (Bulgaristan kısmı Makedonya, Trakya ve Bulgaristan'ı içerecek). Devlet başkanlığı, Mihail Obrenoviç ve hanedanına ait olacak. Devletin bir bayrağı olacak ancak her iki milletin de alâmetlerini içerecektir. Aynı usul, sikkelere de tatbik edilecektir. Her ülke kendi resmî lehçesini muhafaza edeceğinden memurlar da bağlı oldukları kavimden olacaktır. Mevcut Sırbistan hukuku ülkede kabul edilecek ve Bulgarca'ya da tercüme edilecektir. Kanunlar istisna gözetmeksizin iki lehçede yayınlanacaktır. Ülkede hâkim din, Ortodoksluktur, inanç serbesttir. Dinî meseleler, Sinod tarafından yönetilecek, her iki ırktan müteşekkil olacaktır. Bu Sinod, halkın diline göre başpiskopos ve psikoposlar da psikoposluğu temsil edecektir. Bu temsilcilikler hükûmet tarafından tasdik edilecektir. Devletin başı, her iki ırktan müteşekkil bakanlar kurulu üyeleri tarafından seçilecektir. Temsiliye-i milliyeye, devletin nüfusuna nispetle ve bugün Sırbistan'da bu amaç için mevcut biçimle uyumlu olarak teşekkül edecektir. Güney Slav devletin başkenti, halkın temsilcileri tarafında belirlenecektir. Sinod ve ruhbanların başı, başkentte ikâmet edecektir.

²⁹ AMAE, CPC Turquie, Belgrade, tome XVII (Botmilieu'den Marquis de Moustier'ye, 30 Mart 1867). Fransız konsolosunun Sırpların bir Yugoslav devleti hayali peşinde koşarak Balkanlardaki diğer halklarla ittifak peşinde koştuğunun farkında olduğu, diğer bazı raporlarında da görülmektedir.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., *Arhiv na Nayden Gerov*, s. 438-439.

³¹ Démètre A. Sturza, *Charles I-er Roi de Roumanie: Chronique-Actes-Documents, tome I-er (1866-1875)*, Bükreş: Institute d'Art Graphiques Charles Göbl, 1899, s. 409. Bükreş'teki Sırp temsilci Magazinoviç aracılığıyla Prens Karl tarafından Belgrad yönetimine 20 Ocak'ta teklif edilen bu antlaşma, dört maddeden oluşmaktaydı: Romanya ve Sırbistan prensleri arasında mükemmel ve samimî bir anlayış ve dostluk olacaktır. Bu samimi birliğin sonucu olarak, sözleşmeyi yapan

İdealpolitik ile Reelpolitik Arasında Rus Diplomasisi: Balkan İttifakı ve Rusya

Kırım Savaşı sonrasında Rusya'nın Yakın Şark'a yönelik güncellediği stratejik hedeflerinin başında, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması sonrasında olduğu gibi İstanbul üzerindeki İngiltere ve Fransa nüfuzunun yerine Rusya nüfuzunu ikâme etmek vardı. Rusya, 19.yüzyılda İstanbul ve Boğazlar üzerinde herhangi bir Avrupalı büyük devletin askerî ve siyasî nüfuz kurmasını çıkarları için hayatî bir mesele addetmekteydi.³² 1866'daki haliyle bakıldığında Rus dış politikasının başlıca amacı, 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz üzerinde Rus askerî varlığını kısıtlayan ilgili hükümlerini kaldırmaktı; bunun için ise Balkanlardaki konumunu sağlamlaştırmak ve Büyük Güçler arasında müttefik bulmak arayışındaydı. Rusya, zamanı doğru tayin edilmek koşuluyla Balkanlarda Osmanlı ve Avusturya imparatorluklarından bağımsız millî devletlerin teşekkülünü destekliyordu çünkü bu meseledeki her başarının Avrupalı devletlerce tanınması, 1856'da oluşan Avrupa devletler sistemine darbe indirecekti. Doğrudan Rusya'nın destek ve yardımlarıyla bir Balkan birliğinin teşekkülüne ilişkin Sırbistan hükûmetinin fikri, Rus diplomasi tarafından anlayışla ve destekle karşılanamazdı; zira Rusya, Kırım Harbi öncesi ve sonrasında Avrupa'da karşılaştığı yalnızlığın sürmesine hizmet edecek bir Balkan politikasından uzak durmalıydı. Buna karşın Sırbistan öncülüğünde Balkan milletlerinin birleşik bir güç oluşturması, bölgede Rus nüfuzunun güçlendiğine ilişkin bir manzara yaratacağı gibi, Rusya'nın en hayatî sorunlarının başında gelen Paris Antlaşması'nda belirlendiği üzere Karadeniz'in askerî tarafsızlığının ilgâsı için Bâbîâlî ve Avrupalı güçler üzerinde bir baskı yaratabilmesini de sağlayacaktı. Bu dönemde bir Balkan ittifakının oluşumu Rus diplomasisine, en acil meselesini ilk elden kendi askerî araçlarına başvurmak zorunda kalmaksızın çözmek yolunda uygun bir fırsat sunuyordu. Bir bakıma Rusya, böyle bir Balkan ittifakını salt ideolojik gerekçelerle değil, kendi aslî çıkarları açısından değerlendirecekti; bu açıdan Karadeniz'in askerî tarafsızlığının iptali

taaraflar ülkelerinin karşılıklı çıkarlarını kalben koruyacak ve bu ittifakı değiştirecek ve birbirlerinin ülkelerine ve müşterek otonomilerine zarar verecek her türlü şeyden uzak duracaklardı. Her iki prens de yegâne niyetinin kendi kanunları ve otonomilerine uygun olarak birbirlerinin ülkelerinin refah ve ilerlemesini desteklemektir. Nihayetinde bu ittifak antlaşmasında her iki taraf, tasdikten sonra ülkelerinde ikâmet edenler arasında ticarî ilişkileri düzenlemek, kolaylaştırmak ve desteklemek için daha iyi koşulları araştırmayı ve karara bağlamayı taahhüt ederler. Son maddede ise mevcut antlaşmanın bir aylık bir süre içinde ve hatta mümkünse daha erken bir tarihte her iki prens tarafından onaylanması karara bağlanmıştır. Bu dönemden itibaren Sırlar ve Romenlerin, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı da ittifak arayışları içinde olduklarını da belirtmek gerekir; İ.D.Suçu, "Rumino-Serbskiy Soyuz Protiv Gabsburgskogo Dualizma", *Revue Roumaine d'Études Internationales*, 3-4 (9-10), 1970, ss. 197-211.

³² Mesela 1860'larda Rus elçinin de bir defasında izah ettiği üzere, "Çar, İstanbul'u hiçbir zaman istemedi ancak başka bir büyük gücün oraya yerleşmesine de müsamaha gösteremez." İstanbul söz konusu olduğunda Rusların en makbul hayaller, bir konfederasyonun ortasında serbest bir şehir; Bizans'tır. Sturdza, *a.g.e.*, s. 428.

ve Balkanlarda kaybettiği pozisyonunun yeniden tesisi, Rus diplomasisinin iki ana hedefiydi.³³

19.Yüzyılın ikinci yarısında; özellikle Kırım Harbi ile 1877-1878 Harbi arasındaki dönemde Rusya diplomasisi ve kamuoyunda Şark meselesi mefhumundan, büyük ölçüde Slav ve Ortodoks meselesi anlaşılmaktaydı. Bununla birlikte Rus diplomatları, Paris Antlaşması'nın karara bağladığı kısıtlamalar ve Slav meseleleri etrafında yoğunlaşan Şark meselesinin Avrupa devletler sistemindeki dengelere ve değişmelere bağlı olduğunun bilincindeydi. 1866 Yılında Avusturya-Prusya gerginliğinin savaşa dönüştüğü günlerde Rusya'nın Balkanlarda kaynayan suları taşıyıp, Balkanları tahriki tercih etmediği bilinmektedir.³⁴ Özellikle 1863 Polonya ayaklanmasının Doğu Avrupa'da yarattığı ihtilâli ruhun Rusya'nın diğer bölgelerine de sirayet etme tehlikesinin henüz geçmediği bir dönemde, St.Petersburg'da Rusya'nın ihtiyatı elden bırakmaması gerektiğine inanan hariciyeciler vardı. Nitekim başta Gorçakov, 1866 yılı itibarıyla Avrupa dengelerinin ve ortaya çıkan istikrarsız vaziyetin, Kırım Harbinden beri devam eden süreçte Rusya lehine tam manasıyla müsait bir zemin yaratmadığının farkındaydı. Rusya, Avrupalı büyük güçler tarafından hâlâ tecritten tam olarak çıkamamıştı ancak 1863'den itibaren Prusya'ya yönelmeyi tercih ederek bir süredir maruz kaldığı tecrit ve dışlanmadan kurtulmaya çalışıyordu. Bununla birlikte Rusya'ya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü uzun süre koruması pratik olarak mümkün gözükmemekteydi. İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri ise yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak istemiyor, Rusya'yı da Şark meselelerine aktif bir diplomatik ve/veya askerî müdahaleden uzak tutmaya çalışarak, Bâbiâli üzerindeki nüfuzlarını tahkim ediyordu. Rusya, Balkanların geleceğini belirlemenin bir yandan Avrupa'daki ittifaklar ve ilişkiler sistemini değiştirmek, diğer yandan Osmanlı Balkanlarında milliyet prensibinin gelişimini kolaylaştırmaya çabalamaktan geçtiğini gördü; bu ikincisi, reformlar yönünde yapılacak baskılara dayalıydı.³⁵ Bu bağlamda Rusya'nın politikası, bir bakış açısına göre tüm

³³ L.İ.Naroçnitskaya, *Rossiya i otmena neytralizatsii Çernogo Morya 1856-1871 gg.*, Moskova: Nauka, 1989, s.18.

³⁴ 1856'dan sonra Rusya'nın Balkanlar politikası, Paris Antlaşması'nın dolaylı olarak zorunlu kıldığı çerçeveye sınırlanmıştı. Bu yeni durumda St.Petersburg yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri geliştirme ve yenileme kararı aldı. İstanbul'daki misyona verilen talimat, Rusya'nın çıkarlarını savunmak, Akdeniz ve Yakın Şark'ta ticareti geliştirmek, Balkan halklarıyla geleneksel bağları desteklemek, Hristiyan nüfus ve Ortodoks kilisesine destek sunmaktı. Bu çerçevede Rusya'nın Balkan politikası, ikili bir karaktere büründü: Bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ile ikili ilişkileri müzakereler yoluyla geliştirirken, diğer yandan Rus diplomasisi çabalarını Balkanlardaki Ortodoks halkların hamiliğini elde etmeye yoğunlaştırdı. Balkanlardaki ahali ile temasını yalnızca resmî diplomasi kanallarıyla değil, Slav yardım komiteleri gibi toplumsal organizasyonlar aracılığıyla da takviye etmeye başladı. Bu bağlamda Balkanlardaki yarı bağımsız siyasî yapıları güçlendirmek amacıyla Bâbiâli üzerinde reform baskılarını da diplomasi yoluyla arttırmaya çalıştı. H.İ.Hitrova, "Rossiya sosredotoçivaetsa", *İstoriya vneşney politiki Rossii, Vtoraya polovina XIX veka*, Moskova: Mejdunarodniye otnoşeniya, 1999, s.60-61.

³⁵ Gorçakov'un bu dönemde, özellikle 1860'ların hemen başındaki kriz zamanlarında Bâbiâli'ye

yönleriyle bir “yatıştırma politikası” olacaktır: Bir yandan Hristiyanlara sabır telkin eden Rusya, beklmelerini ve beklerken de askeri güçleri ve kaynaklarını geliştirmelerini tavsiye ederken, diğer yandan Bâbiâli'ye Hristiyanların haklı taleplerini tatmin etmeyi tavsiye etmekteydi.³⁶ Çok yönlü bir diplomasi izleyen Rusya, Sırbistan'a bu gergin ortamda itidalli davranmayı ve Avusturya-Prusya savaşı süresince olgunlaşmamış bir hareketten kaçınmasını tavsiye edecekti. Gerçekçi bir tutum izleyen Rusya hariciyesine göre aktif ve ani bir hareketten imtinâ etmek, Sırbistan'ın çıkarlarına daha uygundu. Zira öncelikle Balkan ittifakını mahirâne bir dış politikayla oluşturmak ve olgunlaştırmak, ayrıca Sırbistan ve Karadağ ordusunu silahlandırmak gerekmekteydi.³⁷

1866 Yılı'nın ikinci yarısına yalnızca Avusturya-Prusya Savaşı değil, Romanya'nın geleceği de damgasını vurmuştu; Prens Kuza'nın iktidardan inmesi ve yerine kimin geçeceği sorunu, Büyük Güçlerin öncelikle ilgilendiği mesele hâline gelmişti. Paris'te bu mesele üzerine toplanan konferansı fırsat bilen Sırbistan, taleplerini uluslararası kamuoyuna ilan etti. Sırbistan'daki Osmanlı kaleleri tahliye edilmesini gündeme getiren Belgrad yönetiminin Paris'e gönderdiği Marinoviç, orada çok soğuk karşılandı. Sırbistan'ın 1860'ların başında destek gördüğü Fransa hâriciyesi Belgrad'ın talebini daha baştan reddetti ve hatta kaleler meselesinde Belgrad hükûmetine kısmî tavizler verilmesine dahi karşı çıktı. Sırbistan böylelikle Fransa'dan kendisine destek konusunda beyhûde yere ümitlenmemesi gerektiğini de idrak etmiş oldu. Rusya ise 1866 Nisanı'nda Bâbiâli'ye Küçük Zvornik Kalesini Sırlara bırakmayı teklif etti; böylelikle bu meselede Sırbistan'ın yanında olacağını işaretini de vermiş oldu. Birkaç ay sonra Balkanlarda gelecekte kendi politikasına istinat eden millî devletlerin teşekkülünü destekleyen Rusya'nın 1856 Paris Antlaşması'nı iptal etme yolunda imdadına Prusya yetişecekti; 1866 Avusturya-Prusya Savaşı, Paris Antlaşması'nın destekçilerinden olan Avusturya'nın mağlubiyetiyle Kırım sistemini yaratan Avrupa devletler sistemine bir darbe indi. Avusturya-Prusya savaşından sonra Balkanlardan gelen haberler, Rus konsoloslarının olağandışı bir faaliyet yürüttüklerinin işaretini veriyordu.³⁸

Rusya, Balkanlarda kendi dış politikasına hizmet edecek millî devletlerin teşekkülünü desteklemekle birlikte, bu yolda izlenecek yöntem konusunda St. Petersburg'da farklı düşünen çevreler olduğu bilinmektedir. Gorçakov, Paris

çeşitli defalar reformlar konusunda memorandumlar verdiği görülür. BOA.HR.SYS.1285/6 içinde, Gorçakov'un 1860 başından itibaren sistematik olarak Balkanlardaki hoşnutsuzluklara dikkat çekip, Bâbiâli'ye reform yapması konusunda Avrupalı devletler nezdinde uyguladığı diplomasi ve Bâbiâli'nin tepkisine ilişkin belgelere ulaşmak mümkündür. Ayrıca bkz., NA.FO 881/1515 (Russian Memoranda respecting Administrative Reforms in Turkey: 1867).

³⁶ Sergey A. Nikitin, “Oçerki po istorii yujnih slavyan i russko-balkanskih svyazey v 50-70-e godı XIX v., Moskova: Nauka, 1970. s.149

³⁷ Karasev, *a.g.e.*, s.142. Sırbistan ve Karadağ'ın silâhlanması, bu dönemde Bâbiâli'nin de dikkatini çeken ve yakından takip ettiği bir konuydu; bkz., BOA.HR.SYS.210/8, lef 10.

³⁸ Örneğin bkz., BOA.HR.SYS. 209/39, lef 6 (24 Eylül 1866, Raguza).

Antlaşması'nın iptalinin başlıca koşulunun, Rusya'nın Avrupa devletler sisteminde maruz kaldığı tecritten çıkmak olduğunu varsaymaktaydı.³⁹ 1860'ların başında Fransa ile bir ittifak arayışına girişen Rusya, bunun mümkün olmadığını kısa zamanda anlamıştı; uluslararası vaziyet, Rusya'nın özellikle Balkanlarda dikkatli bir politika izlemesini zorunlu kılmaktaydı.⁴⁰ Bu dönemde Gorçakov tarafından geliştirilen ve Çar II.Aleksandr tarafından da uygun bulunan politikaya göre Balkanlarda muhtemel çatışmaların ve şiddetli çarpışmaların engellenmesi veya sınırlandırılması gerekli görüldü. Rusya, Balkan halklarının "manevî liderliği"ni üstlenmeliydi ve arzu edilmeyen karışıklıkların içine çekilmeye müsaade etmemeliydi.⁴¹ Gorçakov, Çar II.Aleksandr'a yazdığı bir raporunda, Rusya'nın 1860'larda Balkan politikasının temel argümanını çizmekteydi; beyhûde ve gereksiz girişimler yerine Balkan halkları arasındaki uyumsuzlukları ortadan kaldırmayı, sabır ve teenni ile birleşmelerini desteklemeyi ve kuvvetlerini arttırmayı Rusya'nın bu dönemde desteklediğini; olayların doğal seyri icabı, bölgede İslâmiyet'in zayıflamasının Hristiyanlık'ın etkinliğini arttıracığını ve gerektiği takdirde güç kullanılabileceğini, hem onlar hem de kendileri açısından buna hazırlanmanın şu durumda en iyi tercih olacağını özellikle vurgulamıştı.⁴² Gorçakov, Rusya açısından Şark meselesi ile Avrupa dengeleri arasında bir bağ kurmak suretiyle Balkan politikasını belirlemektedir. Lâkin St.Petersburg'da Şark meselesine ilişkin bu mutedil politikanın yönetici çevrelerin tamamı tarafından desteklediği iddia edilemez. Balkanlarda daha aktif bir politikanın müdafileri arasında Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin ve İstanbul'daki Rus elçi İgnatyev vardı. Bunlar, Rusya'nın Balkanlarda daha aktif bir politika izlemesi gerektiğini savunan isimlerin başında gelmekteydi.⁴³

³⁹ Gorçakov'un, 1856-1867 arasındaki on yıllık Rus dış politikası hakkında Çar Aleksandr'a sunduğu değerlendirme raporunda bu hususlar ayrıntılı olarak ele alınmıştı; *Kantsler A.M.Gorçakov, 200 Let sodnya rojdeniya*, Moskova: Mejdunarodnie Otnoşeniya, 1998, ss. 319-334.

⁴⁰ 1860'ların ilk yarısında yalnızca Rusya'da değil, Sırbistan'da da Fransa'dan bir beklenti olduğu, ancak bu beklentinin 1866'dan itibaren yavaş yavaş kaybolduğu görüldü. 1866 sonunda Fransa'dan beklentinin hayal kırıklığına dönüşmesi, Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzunun daha önce olmadığı kadar yükselmesine de yol açtı. Zira kamuoyunda çıkan yorumlara göre Batı Avrupa diplomasisinin her ne pahasına olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'nun devamından yana olacağı belli olmuştu. NA.FO.421/22, No.12, s. 8 (24 Ekim/5 Kasım 1866 tarihli *Vidovdan*); No. 17, s. 11 (Sir Buchanan'dan Lord Stanley'e, St. Petersburg, 26 Kasım 1866). Ayrıca Marinoviç'in misyonunun bir değerlendirmesini içerir.

⁴¹ Ayrıca bkz., Karasev, s. 144-145.

⁴² *Kantsler A.M.Gorçakov*, s.327. Diğer yandan bu raporun Fransızca orijinali için bkz., GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 94-135 (23 Aralık 1867).

⁴³ Karasev, s. 145. 1856-1878 Yılları arasında Rusya hariciyesinde özellikle Yakın Şark ve Balkan meseleleri konusundaki diplomatik kamplaşma üzerine geniş bir literatür sayılabilir. Ancak şurası vurgulanmalıdır ki Gorçakov, Balkanlar konusunda Rusya'nın çekimser bir tavır almasını asla düşünmemiştir; aksine, ona göre yalnızca Rusya, özveri ile ulusal çıkarları bakımından çeşitli Balkan halkları arasında bir bağ hizmeti görebilir ve onların çıkarlarını gözetebilir. Rusya olmaksızın Balkan halkları, Avrupa'nın istismar etmesiyle kargaşa ve anarşiye gark olurdu. Bkz., A.V.İgnatyev, "A.M.Gorçakov-Ministr İnostrannih Del (1856-1882 gg.)", *Oteçestvennaya İstoriya*, Sayı 2, 2000, s. 9.

1860'larda Rus dış politikasının içinde bulunduğu müşkül durumdan dolayı, birbirinden farklı diplomatik eğilimlerin devlet içinde birbiriyle mücadele ettiği dikkat çekmektedir: *idealpolitik* ve *reelpolitik* arasında tercihini Gorçakov, kendisinin de başını çektiği gerçekçi politika taraftarları lehine kullanacaktır.⁴⁴

Belgrad hükûmetinin bir Balkan birliği kurma tasarıları, Rusya hariciyesinde "aktif" dış politikayı savunan ve Çin'de icra ettiği başarılı görevden sonra Rusya kamuoyunda popüler birisi hâline gelen, İstanbul elçisi İgnatyev'in desteğini elde etmişti. İgnatyev'in Balkanların ayrılıkçı devlet adamları, özellikle İstanbul'daki Sırp temsilci Jovan Ristić ile yakın ilişki içinde olduğu bilinmektedir.⁴⁵ 1866 Yazında Gorçakov, İgnatyev ve Asya Dairesi Müdürü Stremuhov arasında gerçekleşen yazışmalarda, Balkanlarda ortaya çıkan yeni vaziyet değerlendirilmişti. Yanya'daki Rus konsolosu A.S.Yonin tarafından, İgnatyev'in emri üzerine hazırlandığı ileri sürülen rapor, durumu açıkça gözler önüne sermekteydi. Yonin, Ristić ile görüşmüştü ve bu rapordan anlaşıldığı üzere Rusya hâriciyesi, Sırp hükûmetinin Balkan ittifakı planlarından birinci elden haberdardı.⁴⁶ Esasında Yonin'in raporundan çok daha önce, 1866 Haziranının sonunda İstanbul'daki Sırp temsilci Ristić, General İgnatyev'e Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Hristiyan milletleri içine alacak bir ittifak hazırlığında olduğunu fısıldamış, İgnatyev de bunu derhâl St.Petersburg'a bildirmişti. Ristić, ittifak tam olarak teşekkül edene kadar herhangi bir şekilde harekete geçmeyeceklerini de ifade etmişti. İgnatyev'e göre maceraperest tecrübeleri dışladığı sürece, zamanla Rusya için bir avantaj hâline geldiğinde Sırp'ların projesi için Rusya'dan moral destek sağlanabilirdi; kısaca Rusya uygun zamanı belirlediğinde harekete geçilebilecekti. İgnatyev, projenin esas mimarı Garaşanin'in fikirlerine onay verilmesi gerektiği kanaatini açıkça ifade etmişti. Lâkin sürecin Rusya'nın kontrolü altında olması gerektiği imâ edilmekteydi. İgnatyev'e göre Rusya, dindaşlarının sempatisini kaybetmesine yol açabilecek sert bir tutum yerine, onları doğrudan doğruya cesaretlendirmeye devam etmeliydi. Bu maksatla Yunanistan ile Sırbistan arasındaki bağları daha fazla sıklaştırılması için aktif bir şekilde çalışan Ristić, bu doğrultuda atılan adım-

⁴⁴ Yönetim çevrelerindeki bu bölünme, kamuoyunda da görülmekteydi; Rusya'nın Şark meselesini nihâf olarak çözmeye hazır olmadığını düşünen "aristokrat hizip" ile 1866 güzünde Şark'ta yaşanan isyan ve bunalımın Rusya'nın Şark meselesini çözmeye zamanının geldiğine işaret ettiğine inanan Katkov gibi Slavcı hizip arasındaki ayrışma hakkında bkz., NA.FO.65/701 (18 Ekim 1866, No 39, St. Petersburg, Gizli)

⁴⁵ Jovan Ristić, 1861'deki Yunan-Sırp ittifak müzakerelerinde de İstanbul'da görevliydi; Bâbü'ali'nin müfnerit olarak Balkan halklarının her birini ezebileceğine inanan Ristić, ancak bir araya geldikleri zaman Türklerin onlara karşı hiçbir şey yapamayacağına inanmaktaydı. Diğer yandan ona göre topyekûn bir Balkan ayaklanmasında Sırbistan için başlıca önemli sorun Avrupa'nın, bilhassa Rusya'nın tavrının ne olacağıydı. Oysa David Mackenzie'nin de belirttiği üzere, Ristić'e göre Rusya'nın öncelikle dâhilî reformlarını tamamlaması gerektiğini düşünen Gorçakov için herhangi bir Balkan ittifakına ihtiyaç yoktur. David Mackenzie, *Jovan Ristić: Outstanding Serbian Statesman*, Boulder: East European Monographs, 2006, s. 24-25.

⁴⁶ Karasev, s. 146.

ların sonuçlarını İgnatyev'e bildirecekti.⁴⁷ İşte İgnatyev, daha sonra Yonin'den böyle bir ittifakın mümkün olup olmadığı üzerine bir rapor hazırlamasını istedi. Sırbistan ile Yunanistan arasındaki görüşmeler, her iki milleti de tatmin edecek bir ittifakın zor görünmesinden dolayı bu süreçte yavaş ilerleyecekti. Ancak Girit isyanının patlaması ve ardından Yunanistan'da yükselen Osmanlı karşıtı heyecan dalgası, Atina hükûmetinin Sırbistan'ın ittifak arayışlarına daha olumlu bakmasını sağlayacaktır. Rusya'nın ittifak karşısındaki tutumunu ise İgnatyev değil, Gorçakov belirleyecektir. 1866 Yılından sonraki birkaç yazın Balkan diplomasisinde çok sıcak geçeceğinin ilk işareti, yazın tam ortasında Rusya hariciyesine ulaşan, Sırbistan ile Birleşik Prenslükler arasında Osmanlı saldırısına karşılıklı yükümlülükleri içeren bir saldırı ve savunma ittifakının yapıldığına ilişkin söylentiydi; böyle bir konvansiyonun Sırbistan'ın zarar verebileceği ihtimali ise zikredilmeden geçilmedi.⁴⁸

Yonin'in yazdığı raporun dikkat çekici noktalarının başında, hâlihazırda Balkanlarda din unsurunun geri plana çekilmeye başladığı, milliyet prensibinin (*prinsip narodnosti*) gittikçe daha fazla önem kazandığına yönelik vurgu vardı. Bu gerçeklik, artık göz ardı edilemezdi; bu ise özellikle uyanan millî hislere istinat etmeye çalışan Fransız politikasını, Balkanlarda Rusya için bir tehdit hâline getirebilirdi. Yonin'in Balkanlarda Rus nüfûzuna yönelik potansiyel tehdit olarak Fransa'yı işaretlediği bu görüşlerinin İgnatyev tarafından da paylaşıldığı dikkate şayandır. Yonin Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın "bağımsızlaşma ve özgürleşme mücadelelerinde birleşme" çabalarını destekleyerek Rusya'nın evvelâ Şark'ta bir hayli saygıdeğer ve bağımsız bir Ortodoks güç yaratabileceğini iddia etmekteydi. Saniyen bunlar içinde iflâh olmaz dâhili çekişmeleri durdurabilir ve onlara gerekli sabır ve azmi telkin etmek yoluyla onları harici hedeflere yönlendirebilirdi. Salisen onların birleşmesi ve anlaşması, Balkan yarımadasındaki Slav-Yunan ihtilâfının tedricen kökünü kurutabilirdi. Balkanlarda büyük ulusal devletler meydana getirmek önemliydi zira küçük Sırbistan, küçük Yunanistan kendi kendilerine varlıklarını sürdüremezlerdi ve kaçınılmaz olarak Batı'nın desteğine muhtaç olacaktı. Bu şartlarda diyordu Yonin, Balkan halklarına Rusya'nın pasif duruşunu; "... Büyük Rusya'nın mali güçlükler yaşadığından, demiryolları inşaatını henüz tamamlamadığından, büyük reformların bitmesi gerektiğinden dolayı ne pahasına olursa olsun tarafsız olması gerektiğini" izah etmekte güçlük çekeceğini açıkça ifade etmekteydi.⁴⁹ Bununla birlikte Avrupa'yı uyandırmamak ve Rusya'nın etkisi olduğuna inandırmamak için Slav halkları ayaklanmasının daha sonraya ertelenmesi

⁴⁷ AVPRİ, fond 133, god 1866, opis 469, delo 49, list 303 (28 Haziran/ 10 Temmuz 1866, İgnatyev'den Gorçakov'a, Çok gizli).

⁴⁸ Aynı dosya, list 378 (19/31 Temmuz 1866, İgnatyev'den Gorçakov'a, Gizli). Prenslüklerde 1866 boyunca sular durulmadı ve yabancı prens meselesi, bir ara Bâbîâli ile Bükreş'i ciddî bir krizin eşğine getirdi.

⁴⁹ Karasev, s. 146-147.

gerektiği fikrinin Rus hariciyesinde aslında başından beri gündemde olduğunu da belirtmek gerekir.⁵⁰

Karasev'e göre Yonin, Sırbistan ve Karadağ'ın silahlı kuvvetlerinin vaziyetini ve Osmanlı'ya karşı askerî harekât planlarını ve hatta Yunanistan'ın müşterek savaşa katılımını vukûfiyetle açıklamaktaydı. Osmanlı'nın da malî vaziyetini göz önüne alan Yonin, imparatorluğun Batı yakasının son derece enerjik bir şekilde ayaklanmaya ve özgürlükleri için savaşmaya hazır olduğunu ileri sürmekteydi. Büyük bir gücün moral desteğiyle Osmanlı'yı mahvolmanın kıyasına getirecek güçleri vardı. Yonin'e göre Rusya'nın savaşa fillî olarak müdahil olması gerekmiyordu; Balkan devletleri ve bağlı prenslikler, birleştikleri takdirde Osmanlı Devleti'ni yenecek askerî kuvvete sahiptiler. Rusya'dan beklentileri ise yabancı güçlerin tarafsızlığını sağlamasıydı. Bu noktada Rusya'nın Şark politikasından başlıca sorunu, Balkanlar'daki faaliyetlerini arttırması gerekip gerekmediğine ve istenmeyen sonuçlara karşı bu bölgede aktif bir hareketi reddedip reddetmeyeceğine karar vermektir. Yonin'e göre Rusya, Balkanlardaki "özgürlük mücadelesi"nin istediği şekilde gelişmesini bekleyemezdi. Balkan halklarının Rusya'ya güvenmeleri için gereken zamanda Rusya'nın kendilerinin yardımlarına koşacağı inancına sahip olmaları gerekmektedir. Balkan halkları arasındaki mutabakatın bozulabileceği akıld tutulmalıdır; bu nedenle, bu milletlerin Rusya'nın tarafsızlığının reformlarını tamamlayabilmek ve kendisini toparlayabilmek için inzivaya çekilmiş olmasının değil de zayıflığının bir sonucu olduğu şeklinde yorumlamaları için harekete geçip gereğini yapmakta acele edilmelidir. Bu görüşlerin İgnatyev tarafından olduğu kadar, Hariciye Nezaretinde Panslavistlerin kümelendiği Asya Dairesi'nin Direktörü Stremuhov tarafından da paylaşıldığını, ancak birçok soru işaretinin de gündeme taşındığını belirtmek gerekmektedir. Stremuhov da Balkanlarda "halkların politik"özlemlerinin gelişimine ilişkin olarak Yonin'in görüşlerinin yerinde olduğunu kabul etmektedir. Nitekim Balkanlardaki farklı milletlerin birleşme çabalarına ve aralarındaki çekişmeleri ortadan kaldırmalarının Rusya hariciyesinin hususî olarak ilgilendiği bir mesele olduğuna dikkat çeken Stremuhov, Sırbistan ile Karadağ arasında ittifakın sağlandığı, Sırlarla Yunanlılar arasındaki anlaşmanın da ilerlediğini ifade ederek, bu ittifaka Bulgarların da dâhil olmasının çok iyi olacağını vurgulamaktaydı. Yine de Balkan Hristiyanlarının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmaları hususunda Rusya'nın pozisyonunu somutlaştırarak Hristiyanlar lehine açık bir taraf tutmasının mümkün olmadığını vurgulayan Stremuhov, onların özgürleşmesine bütün Avrupa'nın karşı çıkacağını ve büyük bir Avrupa Savaşı tehdidiyle karşı karşıya gelineceğini ileri sürmekteydi. Eğer Rusya Avrupa'da güçlü bir müt-

⁵⁰ AVPRİ, fond 133, god 1866, opis 469, delo 49, list 496 (İgnatyev'den Dendrin'o'ya, 16/28 Ağustos 1866, Çok gizli). Hatta o dönemde İstanbul'daki Sırp temsilci Yovan Ristiç'in de uygun zaman olmadığı görüşünde olduğu ifade edilmektedir.

tefik edinmeyi başarabilirse, bu işleri kolaylaştırırdı. Stremuhov, Balkanlarda olgunlaşmamış, *prematüre* bir aktif hareketin tehlikelerini vurgulamaktaydı. Yani Rusya Avrupa'da henüz geniş çaplı bir savaşı göze alacak müttefiklere sahip değildi ve Hristiyanlar bu süreçte ayaklanmadan vazgeçemezlerdi; şu halde geriye onlara yapılabilir yegâne yardım olarak, Avrupa'nın toplu halde bir müdahalesizliğini temin etmek kalmaktaydı. Stremuhov, eğer Balkanlarda gerçekten toplu ve genel bir ayaklanma başlıyorsa, Rusya cenâhında hükûmet veya hususî fertler tarafından yalnızca mümkün olanın yapılacağını ifade etmekteydi.⁵¹ Stremuhov, isyanın ertelenmesinin Rusya için faydasız bir politika olacağı yönündeki Yonin'in görüşlerine katılmamaktaydı; aksine Rusya'nın konumunu sağlamlaştırmasıyla birlikte ona faydalı olabilecek fırsatlar sunabilirdi. Stremuhov'a göre Batılı güçler, müdahalesizlik prensibine karşı durmayacaklardı ancak bu prensibin ciddi bir ayaklanmanın başlangıcına kadar olması gerektiğinden önce ilan edilmesi, meseleye yalnızca zarar verirdi. Diğer yandan Fransa'nın Balkanlardaki etkinliği konusunda da Yonin'in görüşlerine katılmamaktaydı. Yonin'in Bâbîâli'nin gücü konusundaki eksik değerlendirmelere dikkat çekmekteydi; Sırbistan ve Karadağ'ın ayaklanmaya daha sonra katılması gerektiğine inanan Stremuhov'a göre aksi halde Türkler, bütün güçlerini isyanın çekirdeğine yoğunlaştıracağını ifade etmekteydi. Neticte itibarıyla Yonin'in birçok argümanına katılmakla birlikte Stremuhov, ayaklanmanın, Rusya'nın ona daha iyi bir şekilde hazır olacağı sonraki bir tarihte başlayıp, planların ona göre hayata geçirilmesinin daha yerinde olacağı kanaatindeydi.⁵² Rus hariciyesi içinde bu planlar tartışılırken, Sırbistan ile Karadağ arasında askerî ittifakın altyapısı hazırlanıyor, Sırbistan'dan Karadağ'a gönderilen askerî temsilcilerin faaliyetlerinden endişelenen Bâbîâli ise bu iki prenslik arasındaki hareketlilikten gittikçe şüphelenmeye başlıyordu.⁵³

İgnatyev de Stremuhov'un birçok görüşüne katılmaktaydı; ona göre de Rusya'nın Balkan politikası çerçevesinde, istenen ve gerekli sonuçlara varmak için "milliyet" prensibini ve rengarenk unsurları aynı çatı altında toplayan çökme sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'na karşı nefret hissiyatı desteklenmeliydi. İgnatyev, 1867 yılı itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün kaçınılmaz olacağına inananlardı. İgnatyev de Balkan milletleri arasındaki ilişkileri geliştirerek uygun zaman ve şartların kollanması gerektiğini düşünmekteydi; Gorçakov'un kendisine sık sık telkin ettiği üzere zamanında önce yani

⁵¹ Bütün bu değerlendirmeler için bkz., Karasev, s. 148.

⁵² Bkz., Karasev, s. 148-149. Bu görüş ayrılıklarının esasında İgnatyev ile Stremuhov arasında olduğunu vurgulamalıyız.

⁵³ BOA.HR.SYS. 209/40, lef 6 (8 Ekim 1866, Raguza). Sırbistan Prensi tarafından Karadağ'a özel görevle gönderilen Leçjanin, Karadağ'ın stratejik mevkiilerini geziyordu. Her yerde askerî stratejik tetkikler yapıp, tavsiyeler veren Leçjanin, topografik çalışmalar da yaptığını ve bunların kâğıda döküldüğünü öğrenen Osmanlı konsolosluğu, bu görevin arkasında Sırbistan prensinin Karadağ'ın mevcut askerî vaziyetini öğrenme emeli olduğunu anlamıştı. Bu ise iki prenslik arasında askerî bir ilişki ve işbirliğinin geliştirildiği anlamına gelmekteydi.

prematüre hareketler, onları ortak ve esas amaçları bakımından zayıflatacağı gibi, onların arasına şüphe tohumları ekerdi.⁵⁴ İgnatyev, tarafsızlık ilkesinin zamanından önce ilanı konusunda isteksiz olan Stremuhov'un görüşlerine katılmaktaydı. Rusya'nın yönetim kademelerinde Balkan politikası konusundaki taktik farklılıklara karşın, 1866 sonuna gelindiğinde Rusya'nın Balkan milletlerinin ayaklanmasına yönelik desteğini kesmediğini onlara göstermek istediği, ancak zamanlama ve hazırlıklar konusunda farklı düşündüğünü görmekteyiz. Müzakerelerden haberdar olan Yovan Ristiç, Sırbistan'ın Balkan halklarını birleştirmesini Rusya'nın maddî destek vermek ve Büyük Güçlerin tarafsızlığını sağlamak suretiyle destekleyeceği kanaatine varacaktı.⁵⁵

Rusya'nın yaklaşımı, Sırp hükûmetinin faaliyetlerini gittikçe arttırdı ve 1866 sonunda taht varisinin nişanlanması bahanesiyle St.Petersburg'a gönderilen Marinoviç'in misyonu, özellikle bu meseleyle yakından ilgiliydi.⁵⁶ Garaşanin, Marinoviç'e Sırbistan'ın planlarını ve arzularını doğrudan Çar'ın bizatihi kendisine ve Gorçakov'a açması yönünde talimat vermişti. Sırp maslahatgüzâr Marinoviç, Sırbistan'ın niyetlerini açıkça anlattı. Yunanistan ile ittifak tamamlandıktan sonra Sırbistan, Bâbiâli'ye savaş ilan etmeyi düşünmekteydi ve her hâlükârda Sırbistan, 1867 güzüne kadar saldırmayacaktı ve Yunanlılarla müzakereleri kesmeyecekti. Çar ve Gorçakov, bu planı uygun bulmasına karşın ihtiyat ve dikkati elden bırakmamalarını sıkıca tavsiye etti. Rusya'nın Sırbistan'daki Osmanlı kalelerinin tahliyesi fırsatının doğduğu dönemde böyle bir

⁵⁴ İgnatyev'in Belgrad'daki Rus konsolos Şişkin'e de yazdığı üzere bu plan, eldeki kıt ve yetersiz kaynaklar dikkate alınarak, teşebbüsün genel karakterine doğru bir bakış açısı oluşturmak, Sırbistan'ın gücüyle orantılı, muzır hırsların önüne geçmek, prensliğin bütün askerî güçlerini ve Sırbistan'ın bütün mevcudiyetini tek bir defada ortaya koymak üzere tasarlanmıştı. Lâkin İgnatyev, kendilerinin arzuyu yalnızca haritalardan ve tasvirlerden bildiklerini, birçok şeyin yanlış gidebileceğini, nihaî karar için çok titiz detaylı ve titiz tetkiklere dikkat çekmişti. Hatta Sırbistan'ın gücü ve mevcut araçları dikkate alındığında Osmanlı İmparatorluğu'nun tek bir hamlede son bulması rüyası İgnatyev'e bile pek olası gözüküyordu. A.V.Karasev, "İz istorii russko-serbiskih otnoşeniy v 60-h godah XIX v.", *Sovetskoye Slavyanovedeniye*, 2, 1978, s. 47-48.

⁵⁵ Karasev, *Rossiya i balkanskiy soyuz*, s. 149.

⁵⁶ Marinoviç'in misyonun asıl amacının Sırbistan hükûmetinin, attığı adımlarda Rusya'nın muhtemel tutumunu birinci ağızdan öğrenmek olduğunun farkında olan Gorçakov, İgnatyev'e yazdığı bir mektubunda, taleplerin belirsiz olduğuna işaret etmekteydi. Sırbistan Prensinin Rusya'nın onayını aradığını düşünen Gorçakov, güvenilir bir kimsenin gönderilmesine bu nedenle ihtiyaç duyulduğunun da farkındaydı. Marinoviç'in Londra ve Paris seyahatleri, Çar'ın dikkatinden kaçmamış ve St.Petersburg'da, özellikle Çar'ın zihninde bazı soru işaretleri ve endişelerin doğmasına yol açmıştı. Ancak Gorçakov, bu endişeleri kendisinin paylaşmadığını ifade etmekteydi; yine de Marinoviç'in hoş karşılanacağını başından belirten Gorçakov'un ifadelerinden, Sırbistan'ın yalnızca Rusya'dan değil de Batı'dan da medet umabileceğine ilişkin işaretlerin bazı şüpheleri beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan henüz ittifak sürecinin başlangıç aşamasında Sırbistan'ın bu yöndeki girişimlerinden İstanbul'daki Rus elçiliği dışında, ne Belgrad'daki konsoloslüğün ne de Viyana elçiliğinin Gorçakov'a bahsetmemesi de Gorçakov'un dikkatinden kaçmamıştır. GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 167, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 10 Ekim 1866, Gizli). Marinoviç'in misyonunun Sırbistan'da devam eden savaş hazırlıkları ile ilgili olduğu, diplomasi kulislerinde konuşulmaktaydı. NA.FO.421/22, No 12, s. 7-8 (Longworth'tan Lord Stanley'e, Belgrad, 10 Kasım 1866).

muamma ve maceraya atılmanın yaratacağı vahim tehlikeleri Marinoviç'e izah ettiği, bizzat Gorçakov tarafından ifade edilmektedir. Marinoviç, Rus tarafının uyarılarını gayet iyi anlamıştı; lâkin Prens Mihail'i kuşatan bazı hırslar ve Rusya'nın diğer dindaşlarıyla yaptığı sözleşmeler bakımından aşırı tahrikler dolayısıyla bazı şüpheler vardı. Gorçakov, Rusya'nın olayları mümkün olduğu kadar mutedil bir çözüm doğrultusunda yönettiğine inanmaktaydı; "Dünyevî geleneklerimizi inkâr etmeksizin ve Şark'taki konumumuzu zayıflatmaksızın daha fazlasını yapamayız" diyordu Gorçakov.⁵⁷ Sırbistan'ın öncülüğündeki Balkan ittifakı, Rusya için bir çıkmaza dönüştürebilirdi. Diğer yandan Marinoviç'in St.Petersburg'daki görüşmelerinde Osmanlı elçisi tecrit edilmişti.⁵⁸

Ruslar, Sırbistan'a destek sözü verdiler fakat Rusya ile ilişkilerin samimiyet gerektirdiği ve Rus yardımının gizli olması gerekliliğini hassasiyetle belirttiler.⁵⁹ Bu noktada Rusya'nın Sırbistan hükûmetine yardımlarının başında 1 milyon düka altın ve uzman subay desteği gelmekteydi. Sırbistan hükûmetinin beklentisi ise bu aşamada Rusya'nın Balkan meselelerine doğrudan müdâhil olmayacağını ilan edip, ardından diğer Büyük Güçlerin de tarafsızlığını sağlamasıydı. Gorçakov, miktarı sabitlenmeksizin para verilmesini kabul etmesine karşın subayların gönderilmesinin Rusya'yı töhmet altında bırakacağını düşünmekteydi. Bu soruna çözüm, ordudan resmî olarak ilişkisini kesmek suretiyle subay gönderilmesi şeklinde olacaktır. Nitekim Rusya, daha sonra 1875-1877 Balkan krizinde de böyle bir yola tevessül edecektir. Büyük güçlerin tarafsızlığının sağlanmasına ise karşı çıkmayan Gorçakov, ancak Sırbistan'ın da son derece dikkatli hazırlanması gerektiğini belirtmekteydi; zira Rusya, planlar ifşa olduğunda yahut planlara uygun hareket edilmediğinde bu meselede Belgrad'ı savunmak konusunda bir şey yapamazdı.⁶⁰ Gorçakov bir defasında ise yapılan para yardımının ise sadece daha önce verilen bir taahhüdün yerine getirilmesi olduğunu ifade etti.⁶¹

⁵⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 339, (Gorçakov'dan Baron Bronnov'a, 26 Kasım, 1866, Çok gizli ve hususî).

⁵⁸ Konemenos Bey, Marinoviç'in görüşmelerinin içeriğine vâkıf olamasa da Sırbistan'ın bazı talepleri olduğunu, bunların da özellikle Sırbistan'daki Osmanlı tahkimatları ile ilgili olduğunu düşünmekteydi. İngiliz ve Fransız elçilerden öğrendiğine göre Gorçakov'un Sırbistan konusunda Rusya'nın yatıştırıcı rol oynadıklarını beyan ettiğini, ancak bu yatıştırıcı ve aracı rolün Balkan Hristiyanları üzerindeki prestijine ve nüfûzuna gittikçe zarar vereceğinin farkındaydı. Osmanlı hariciyesi ise Sırbistan'daki Türk tahkimatlarının mevcudiyetinin uluslararası antlaşmalar çerçevesinde düzenlendiğini sürekli ifade etmekteydi. BOA.HR.SYS. 1403/4, lef 19 (14 Kasım 1866, St.Petersburg, Konemenos Bey'den Âli Paşa'ya, Gizli); lef 25 (18 Aralık 1866, Berlin, Aristaki Bey'den Âli Paşa'ya, Mühim).

⁵⁹ AVPRİ, fond 138, opis 467, delo 6, list 46, (İgnatyev'den Gorçakov'a, 7 Kasım 1866). İgnatyev dahi Rusya'nın gidebileceği bütün sınırlara kadar gittiğini, artık durduğu yerin ötesinde ise kendi hareket hürriyetini kısıtlamış olacağını kabul etmekteydi.

⁶⁰ Karasev, s.150. Sırbistan'ın bu dönemde gizlice, Karadağ marifetiyle silâhlanması ve Almanya'dan silâh siparişleri ve Rusya'nın askerî uzman desteğine bir örnek hakkında ayrıca bkz., NA.FO.421/22, No.12, s.8.

⁶¹ Bu paranın daha önce Sırp hükûmetine söz verilen bir borç şeklinde olacağı ilişkin bkz., GARF,

23 Kasım'da Budberg'e ile yaptığı bir yazışmada Gorçakov, "Bütün çabalarımızı Sırbistan'ı *prematüre* bir infulâktan caydırmaya yoğunlaştırdık" diye yazmaktaydı ve eklemekteydi: "Biz yalnızca bu çabaların dindaşlarımız için tarafsızlık olarak yorumlanmış olabileceği sınıra gelince durduk. Şimdi mutlaka korunması gereken şey moral bir güçtür." Gorçakov, mevcut şartlarda Sırbistan ve onun etrafında toplanmış olan Hristiyan halklar aleyhine daha sonra gelebilecek bir eylem karşısında garantiler sunamayacağını belirtmekteydi; dolayısıyla şimdilik sükûneti tercih etmekteydi.⁶² Yani bu noktada baştan başarısızlığa mahkûm olabilecek bir ihtimale mahal vermemek için Sırbistan'ın dikkatli hareket etmesi, hem kendisini, hem Balkan milletlerini, hem de Rusya'yı altından kalkabileceklerinden daha güç bir durumda bırakmaması gerekmekteydi. Nitekim Avrupa'nın yaklaşımı şimdiden belli olmuştu; bir zamanlar Moustier, Prens Metternich'e "Sırbistan'a dikkat edin, Rusya'nın başrolü oynadığı yüksek bir tiyatro oynanıyor" demişti.⁶³ Avrupa, yine bu tiyatronun arkasında Rusya'nın olduğuna inanacaktı. Kısaca Rusya, bu meselede kendisini ve dindaşlarını riske atacak bütün hareketlerden kaçınacağını açıkça belirtmekteydi; oynayabileceği rolün en önemlisi ise Büyük Güçlerin tarafsızlığını ve müdahalesizliğini temin etme noktasında yoğunlaşmaktaydı. Böylelikle Sırp hükûmeti, Marinoviç'in St.Petersburg'da yaptığı müzakerelerden sonra derece memnun kaldı. Garaşanin'in emri üzerine dönüşte Berlin'e uğrayan Marinoviç⁶⁴ Bismarck ile kaleler meselesini görüştü; Bismarck, Rusya'nın da savunması durumunda Prusya'nın Sırbistan'a kalelerin tahliyesi hususunda yardım etmeye hazır olduğunu ifade etti.⁶⁵ 1866 Sonunda uzun görüşmelerden sonra Rusya diplomasisi nihai olarak Sırbistan öncülüğündeki Balkan ittifakını destekleme yönünde bir politika tayin etti; lâkin ihtiyat rezervi koymayı da ihtimal etmedi. Sırp knezliği, 1866-1867 yıllarında Rusya'nın Balkan politikasında başlıca dayanak noktası hâline gelmekteydi.⁶⁶ Ancak Gorçakov'un ihtiyat rezervi de gittikçe belirleyici hâle gelmekteydi.

Sırbistan ile Karadağ arasındaki savunma ve saldırı antlaşmasının tamamlanmış olduğunu Londra'daki Rusya elçisi Baron Brunov'a bildirirken Gorçakov, Rusya'nın bu noktadaki rolünü şöyle özetlemişti: "Bizim rolümüz oldukça zor-

fond 828, opis 1, delo 1440, list 338 (Gorçakov'dan Baron Brunov'a, 26 Kasım 1866, Çok gizli).

⁶² Bkz., GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 319-320, (Gorçakov'dan Baron Budberg'e, 23 Kasım, 1866, Çok gizli ve hususî).

⁶³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 325, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 24 Kasım 1866, Gizli).

⁶⁴ Gorçakov, Marinoviç'in Büyük Güçlerin bakanlarıyla görüşürken sen derece ihtiyatlı olacağı kanaatindeydi. Balkan ittifakı projelerini Gorçakov'un ne hayalî ne de maceraperest projeler olarak görmediği, yalnızca ihtiyatlı hareket etmek gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 289-291, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 17 Kasım 1866, Rezerve); NA.FO.421/22, No. 30, s.26 (Watson'dan Lord Lyons'a, Belgrad, 23 Aralık 1866).

⁶⁵ BOA.HR.SYS.1403/4, lef 25 (18 Aralık 1866, Berlin, Aristaki Bey'den Âli Paşa'ya, Gizli). Prusya'ya bu konuda destek talebini Sırbistan, Gorçakov aracılığıyla iletmışti ve Prusya hariciyesi de yürürlükteki antlaşmaların kalelerin tahliyesinin resmî olarak mümkün kılmadığının farkındaydı.

⁶⁶ Karasev, s.151.

dur. Biz yatıştırmayı arzu ediyoruz; Sırbistan'ı *prematüre* bir patlamanın tehlikelerinden korumayı istiyoruz. Diğer taraftan bize moral güç veren dindaşlarımızın itimadını korumamız gerekmektedir ve onları mutlak bir çekimsizlik ve mütehakkim bir reddiye ile bizden uzaklaştırmamalıydık." Gorçakov, bu iki gizli tehlike arasında gemi yürütmek zorunda olduklarını açıkça itiraf etmekteydi.⁶⁷ Rusya, gemisini *idealpolitik* ile *reepolitik* arasında yürütmek zorunda kalmıştı; olası bir yanlış hareket, her iki imparatorluğun ordularının Balkanlara yönelik müşterek askerî harekâtına neden olabileceği dolayısıyla Osmanlı ve Avusturya'nın Balkanlardaki konumlarını güçlendirebilecek, Rusya'ninkini ise zayıflatabilecek bir sonuç doğurabilirdi. Rusya'nın bu noktada Balkan ittifakına yaklaşımında, kendisinin başlıca dış politik hedefi olan Paris Antlaşması'nın ilgasına zemin hazırlamak maksadıyla Balkan halklarının ittifakını bir araç olarak kullanmak niyetini ön plana çıkaracağı dikkat çeker.

Girit isyanının da bu dönemde başlaması, Rusya'ya başlıca hedefi olan Karadeniz'in askerî ilgası için önemli fırsatlar sunabilirdi. Zaten önemle vurgulanması gereken nokta, Birinci Balkan İttifakına yönelik sınırlı ve örtülü desteğinin arkasında Rusya'nın öncelikli amacının gittikçe Paris Antlaşması'nın Karadeniz'deki Rus donanma gücünü ortadan kaldıran maddelerini iptal ettirmek olduğu görülmekteydi. Bu birincil amaç yanında, şüphesiz Karasev'in de belirttiği üzere Balkan milletlerinin lehine kökten yaşanacak bir stratejik değişim, Rusya'nın Balkanlardaki nüfûzunu arttırmasına olanak sağlayacak ve bölgedeki konumunu tahkim edecekti. Balkan milletlerinin bir ihtilâl durumundaki gücünü gerçekçi bir şekilde değerlendiren Rus diplomatları, Balkan halklarının yenilmesi veya Rusya'nın Büyük Güçlerin tarafsızlığını sağlamada başarısız olması durumunda, diplomatik arenadan çekilip güç kullanmak ve hatta askerî müdahaleye başvurmak zorunda kalabileceğinin farkındaydılar. Rus hükûmeti ise güç kullanmaktan kaçınmaktaydı zirâ Kırım Harbinin sonuçları, hâlâ hafızalardaydı. Ancak Balkan halklarının ittifakı ve topyekûn bir ayaklanmaya kalkışması, Batılı güçler ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Slavlar ve Rusya'ya, taviz amaçlı bir baskı işlevi göreceğini hesap eden Rusya Hariciye Nezareti, Sırbistan'ın diğer Balkan halklarıyla yaklaşmasının Bâbîâli ve mütteliklerinin gözünden kaçmayacağını farkındaydı.⁶⁸ Karasev'in de vurguladı-

⁶⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 338, (Gorçakov'dan Baron Brunnov'a, 26 Kasım 1866, Çok gizli ve hususî).

⁶⁸ Karasev, s. 151-152. Bâbîâli, özellikle Sırbistan ve Karadağ'ın her hareketini takip etmeye çalışmaktaydı. Her ne kadar St.Petersburg'daki Osmanlı elçisi Marinoviç'in faaliyetlerine vâkif değilse de Belgrad'da Mattady Efendi, Marinoviç'in St.Petersburg ziyaretinin görünüştekinin aksine, Sırbistan ile Karadağ arasında bir ittifak ile ilkbaharda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir ayaklanma başlatma konusunu Rusya'ya danışmak için St.Petersburg'a gittiğini Âli Paşa'ya iletmişti. Diğer yandan Matadi Bey, Marinoviç'in bu kapsamda Rusya'nın desteğinin araştırılıp, Avusturya'nın müdahalesinin engellenmesi için bu devletin sınırına askerî yığınak yapılıp yapılamayacağını da soruşturacağını da düşünmektedir. Tam olarak içeriğine vâkif olmasa da Matady Efendi, Sırbistan merkezli olmak üzere Bâbîâli'ye karşı bir komplo döndüğünün farkındaydı. B0A.HR.SYS.1388/01, lef 170 (Belgrad 13 Kasım 1866). Faaliyet sahası Sırbistan olduğundan dolayı Matadi Efendi'nin, Balkan prenslikleri arasında bir ittifak ve federasyon tasarısı

ği üzere Rus diplomasisi, bir yandan fillî olarak Balkan ittifakının oluşumunu desteklerken, diğer yandan sık sık ihtiyat ve itidal tavsiye etmekteydi. Bu ise Rusya'nın 1860'lardaki Balkan politikasının ikircikliliğini (*dvoystvennost*) yansıtmaktadır. Bu dönemde Gorçakov daha ziyade ihtiyat yanlısı olarak temayüz ederken, İgnatyev Balkan halklarının "kurtuluş mücadelesinde" Rusya'nın aktif katılımını istemekteydi. Karasev, bu dönemde İgnatyev'in Stremuhov'dan bir ihtilâl örgütlenmesi amacıyla İstanbul'daki Rus misyonu için 200 bin ruble talep ettiğini ileri sürer; zira ona göre Sırlar ve Yunanlılar, Rusya'nın önderliği olmaksızın hiçbir şey yapamazlardı.⁶⁹ Bununla birlikte Sırlar, Rusya'nın da desteğiyle, meseleye Sırbistan'daki Osmanlı kalelerinin tahliyesi görünümü vermek suretiyle işin içine Prusya'yı da çekmeye çalışarak Rusya'ya yönelebilecek tepkiyi yumuşatmayı da hedeflemekteydiler.⁷⁰

Balkan ihtilâlcilerindeki ittifak arzusu ve Girit isyanı, Rusya hâriciyesinde Yakın Şark politikası konusundaki iki eğilimin de taviz vermesini beraberinde getirdi; özellikle bu iki yaklaşım arasında, yakınlaşma hususunda ve Sırbistan ile Balkan ittifakına yönelik tutum konusunda gerçekleşti. İtidâl yanlısı hizip, üstün gelecekti; ancak Rusya hâriciyesi, Sırbistan'a çok yönlü yardım temini için harekete geçti. 1867 Başında İgnatyev ve Belgrad konsolosu Şişkin'in Sırp hükûmeti ile yaptıkları görüşmede, Sırbistan'a daha enerjik bir ihtilâl hazırlığının yollarını aradılar. Zira Sırp-Yunan görüşmelerindeki durgunluktan memnun değillerdi ve anlaşılan Karadağlıların da gözü Yunanlıların ne yapacağı beklentisiyle onlara dönmüştü.⁷¹ Rus diplomatlar Sırlara, Yunan hükûmetinin tereddüt etmesi ve kararsız kalması durumunda Yunan komiteciler, yani Eteryalılarla anlaşmalarını tavsiye ettiler. Şişkin, Garaşanin'i sürekli, önce kaleler meselesini halledip ardından diğer bölgelerin kurtuluşunu sağlama fikrinin yanlış olduğuna iknâ etmeye çalışmaktaydı: "Silâhı Osmanlı'ya karşı bir defa doğrultunca Sırlar ancak son Türkü de Balkanlardan kovduktan sonra onu yerine koyabilirdi." İgnatyev'e göre ise Girit isyanı, Balkanlarda bir tufan meydana getirebilirdi. İgnatyev, Sırbistan'ın yavaş ve kararsız hareket ettiğini ileri sürmekte, Stremuhov da bunu teyit etmekteydi.⁷² Zaten kaleler meselesi, 1867 ilkbaharında Bâbiâli ile Belgrad arasında kesin bir çözüm sürecine girecekti.⁷³

olduğu söylentileri hakkında birkaç defa Bâbiâli'yi bilgilendirdiği görülmektedir.

⁶⁹ Karasev, s. 152.

⁷⁰ Yukarıda belirtildiği üzere Marinoviç'in St. Petersburg dönüşü Prusya'nın nabzını yoklamak için gerçekleştirdiği Berlin seyahati, Rusya'nın da onayladığı bir girişimdi. Üstelik bu noktada Sırbistan'ın Rusya'dan talep ettiği askerî eğitim subayın Prusya'dan talep edilmesi, İgnatyev'e göre Rusya'nın vaktinden önce böyle bir girişimde bulunmasının imkânsız olması dolayısıyla akıllıca görünmekle birlikte, avantajları konusunda emin değildi. İgnatyev, yürüttüğü müzakerelere bakarak Marinoviç'i gayet ihtiyatlı, ölçülü ve zeki bulmaktaydı. AVPRİ, fond 138, opis 467, delo 6, list 47, (İgnatyev'den Gorçakov'a, 7 Kasım 1866).

⁷¹ BOA.HR.SYS.210/ 5, lef 2, (22 Ocak 1867, Raguza).

⁷² Karasev, s.153.

⁷³ Bâbiâli'nin Avrupa'daki misyonlarının başlıca gündem maddelerinin Girit isyanı olduğu,

İgnatyev ile Gorçakov arasındaki yazışmalar, Balkan ittifakı meselesine yönelik olarak Rusya hâriciyesindeki tutum farklılıklarına ışık tutar. Bismarck'ın ifadeleri tatmin edici olsa da müdahalesizlik ilkesinin aslında Prusya ile Rusya arasında farklı yorumlandığı da görülmektedir. Gorçakov, bu ilkeyi Avrupa'daki her olay için değil, yalnızca Yakın Şark ve özellikle Balkan meseleleri için şart koşacaklarını ileri sürmektedir: 1) Zira Batı'nın muhtemel müdahalesini bertaraf etme arzusu, dindaşlarımız tarafından bize farklı yönleriyle ifade edilmişti 2) Zira geleneksel kuşkuları bizden başka bir yöne çevirmek için onu yerleştirmeliyiz. Maddî müdahaleyi bertaraf ederken, asla dinî konularda tam bir tarafsızlığı (*indifférentisme*) yüceltmemeli veya Büyük Güçlerin Hristiyan milletleri lehine *moral* müdahalesinden imtinâ etmemeliyiz; aksine Hristiyanların mümkün olduğu kadar fazla genişlemesini mümkün kılmalıyız. Nihayetinde eğer Hristiyan kanı dökülürse ve Müslüman fanatizmi alışıldık uç sınırlarına ulaşırsa, Avrupa'da kamuoyu mevcut tutumunu terk edip, "insanlık namına daha etkili bir karara varır."⁷⁴ Bir yandan bakıldığında Gorçakov'un tavsiyeleri, Rusya'nın önce hadiseleri kontrol altında tutmak suretiyle itidâl ile yaklaşıyormuş görünümü verip, olayların dış müdahaleye, esasında Rusya müdahalesine açık hâle gelmesini sağlamaktı. Rusya, bir yandan Prusya'nın olası bir Balkan ayaklanmasında müdahalesizliğini temin etmeye çalışırken, aynı şekilde Fransa'nın da müdahalesizlik politikasına çekilmesine çalışmaktaydı.⁷⁵ Avrupa'da Hristiyanların lehine bir kamuoyu yaratmak ise bir diğer meseleydi.

Rusya hariciyesinde, müstakbel bir Yunan-Slav ittifakının içindeki otonom yapılanmaların birleşimine ilişkin farklı fikirler yükselmekle birlikte, Belgrad'a özel bir yer atfedilmekteydi. Viyana elçisi Kont Stackelberg bir defasında Gorçakov'a yazdığı raporunda, Balkan halkları arasında; Belgrad nüfusu içinde şehirlerdeki Müslümanlar ve ticaretle uğraşıp Slavlardan nefret eden Yunanlılar dışında yalnızca avam tabakası yoğunlukta ve orta veya üst sınıf neredeyse yoktu. Eğer bir federasyon çözümü uygulanacaksa, buna ilişkin olarak pratik bir proje hazırlanmalıydı ve Stackelberg'e göre İgnatyev, bunu hazırlayabilecek bir vukûfiyete sahipti ancak bu örgütlenmenin merkezi, Balkan medeniyetinin merkezi olan Belgrad'a istinat edecekti. Oysa Avrupa'ya göre ise Belgrad'ın merkez alınması, bu ülkelere yönelik olarak Rusya nüfuzunun dolaylı olarak tesis edilmesi demek olacaktı; Gorçakov'un da kabul ettiği üzere Stackelberg, Batı'nın Sırları Rusya'nın enstrümanları olarak gördüğünü

Sırbistan konusunda ise öncelikle tahkimatlara yoğunlaşıldığına örnek olması münasebetiyle bkz., BOA.HR.SYS. 1403/4, lef 29, lef 41, (11 Mayıs 1867, Paris, Cemil Paşa'dan Fuad Paşa'ya, Hususi) (10 Mayıs, Berlin, Aristaki Bey'den Fuad Paşa'ya). Kaleler meselesinin çözümü hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz., Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, İstanbul: IQ Yayınları 2011, ss. 209-2011.

⁷⁴ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 65-66 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 26 Aralık 1866).

⁷⁵ GARF., fond 828, opis 1, delo 1441, list 325 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 27 Şubat 1867).

vurguluyordu.⁷⁶ Yine de 1866-1867 Yıllarında Rus diplomasinin Balkanlara yönelik başlıca amacının Balkan halklarının Sırbistan etrafında birleşmesi olduğu görülüyor ve bu bağlamda Rus hariciyecilerinin Sırp larla-Yunanlılar arasındaki görüşmeleri, teşvik ettiği, ancak Sırbistan'ın federasyonun ağırlık merkezi olmasına dikkat ediyor, Batı'nın da bu meseleye nasıl yaklaşacağını önceden tahmin ediyordu.

Rusya 1867 başında Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında tamamlanan Balkan ittifakının öncelikle ikili bir karakteri olduğunu bilmekteydi: Hristiyanları Müslüman hâkimiyetinden “özgürleştirmek” ve bu faklı devletlere dağılmış halkların birleşmek. Gorçakov, son noktanın üzerinde durmaktaydı; nitekim bileşimlerde bir tane birinci olduğu sürece ihtiras devreye girerdi ve Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan hangisinin ne kadar toprak elde edeceği ayrı bir meseleydi. Diğer yandan toprak kazanımlarının Avusturya ve Fransa'nın direnişiyile karşılaşacağını düşünen Gorçakov, bu tür projelerin ileride Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlarının vaziyetini iyileştirmeyi amaçlayan reformları engellemeye hizmet edebileceği kanaatindeydi. Gorçakov, bu noktada Prusya ve İtalya'yı yanlarına çekmeyi de önemsemekteydi.⁷⁷

Sırbistan'daki Osmanlı kaleleriyle ilgili sorunların Rusya'nın “art niyetsiz ve samimî tavsiyeleriyle” çözümlenmeye başladığı dönemde⁷⁸ Balkan milletlerinin ittifak projelerine, Sırp lar ve Yunanlılar dışındaki unsurların da katılımı için Rus hâriciyesinin devreye girdiği görülmekteydi. Gorçakov, İstanbul'daki elçisine, bütün gayretlerini Bulgarlar ile Rumlar arasında mümkün olduğu kadar hem dinî hem de politik yakınlaşmayı sağlamaya harcamaya devam etmesini emretmekteydi. Onlar arasındaki ırkî düşmanlığın, onlara neler kaybettirdiğini göremeyecek kadar kör olduklarını vurgulayan Gorçakov, din ortaklığının Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılmasında daha etkin bir şekilde kullanılabileceği kanaatindeydi.⁷⁹ Diğer yandan İgnatyev'in Arnavutları da bu ayaklanmanın içine çekme çabalarının olduğu bilinmekteydi; Karadağ da bu minval üzere ittifak sürecine zaten dâhil olmuştur.⁸⁰ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, resmî Rus diplomasisinin bu süreçte özellikle Sırbistan'ı muhatap almasıydı. Karasev'in de vurguladığı üzere Balkan ittifakı-

⁷⁶ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 118-119 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 11 Ocak 1867).

⁷⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 16 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 6 Mart 1867).

⁷⁸ BOA.HR.SYS.1403/4, lef 47 (9 Mart 1867, Konemenos Bey'den Fuad Paşa'ya, Telegram). Bâbiâlî ile Prens Mihail'in bu konuda uzlaştıkları haberi, Nisan sonunda Konemenos Bey'e ulaşacaktır. BOA.HR.SYS.1403/4, lef 70 (29 Nisan 1867, St.Petersburg, Konemenos Bey'den Fuad Paşa'ya).

⁷⁹ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 139 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 16 Ocak 1867).

⁸⁰ Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Rusya, Karadağ'ın ittifak sürecine dâhil olduğunu başından bilmekteydi. 23 Kasım 1866'da Baron Budberg'e gönderdiği bir mektubunda Gorçakov, ekte Karadağ ile Sırbistan arasında yapılan gizli konvansiyonun özetini de iletmeyi ihmal etmedi; ancak bu evrakı sıkıca saklaması ve kimseye tek kelime etmemesi hususunda da uyardı. GARF, fond 828, opis 1, delo 1440, list 318-320, (Gorçakov'dan Budberg'e, 23 Kasım 1866, Çok gizli ve hususî). Dolayısıyla Belgrad'da Bâbiâlî'nin adamı Matadi'nin bu iki Slav prensliğinin çevirdikleri entrikalardan haberdar olduğunu bir kez daha belirtmek gerekir.

nın oluşumunda Sırbistan'a aktif destek vermesine karşın Rusya, Sırbistan'ın müttefikleriyle olan müzâkerelerine doğrudan müdahale etmemiştir. Bütün bunlara karşın Sırbistan'ın maddî dış yardım almaksızın halkı ve birliklerini silahlendirip geniş çaplı bir savaşa girişmesi, olası değildi. Bu çerçevede Rusya Sırp hükûmetine 3,000 yivli tüfek, 36.200 düz tüfek ve 3.000 süvari kılıcı temin etti ancak bunların dahi Sırbistan'ın askerî teçhizat ihtiyacının tamamını karşılamadığı görülmektedir.⁸¹ 1866 Sonu ve 1867 başında Marinoviç ve Petronyeviç'in ziyaretleri, Rusya'nın taahhüt ettiği 1 milyon dukanın müzâkereleri kapsamındaydı. Rusya'nın yaşadığı malî güçlüklerle karşın 300 bin düka sağladığı, bu paranın da Sırbistan'ın başka ülkelerden silâh ve mühimmat almak için kullandığı görülmektedir. Rusya'nın ücretsiz silâh verdiği de dikkat çekmektedir.⁸² Bâbiâli de Sırbistan'ın olağandışı silâhlanmasını yakından takip etmekte, hatta nihâyetinde Sırbistan'ı uyarma ihtiyacı hissetmekteydi.⁸³

Sırbistan'ın bu dönemde Rusya'dan beklentisinin yalnızca maddî ve diplomatik yardım değil, aynı zamanda stratejik yardım olduğunu da belirtmek gerekmektedir; Ristiç'in İgnatyev'den talep ettiği askerî harekât planı, İstanbul'daki Rus askerî ateşe Frankini tarafından 1867 Şubat ayının ortasında hazırlandı.⁸⁴ Frankini'nin planı, Balkanlarda genel bir Hristiyan ayaklanması fikrinden hareketle tasarlandı. Karasev, bu planın Osmanlı'nın hâlihazırdaki vaziyetine vâkıf olan İgnatyev ve Frankini tarafından oldukça iyi hazırlandığı kanaatindeydi. Teorik olarak taslağı çizilmiş olan plan, Belgrad konsolosu Şişkin'e verildi; plan, kıt verilerle ancak Sırbistan'ın askerî gücüyle orantılı olarak kaleme alınmıştı. Planın gerçekçi olarak hazırlandığı ve Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetine birdenbire son vermenin mevcut askerî koşullarda pek mümkün gözükmediğine de dikkat çekilmekteydi. Sırbistan'ın bu noktada Rusya'dan askerî eğitim amaçlı bir misyon talep ettiği de görülmekteydi. Sırbistan ordusunun mevcut durumu, Rus askerî uzmanlardan kötü bir izlenim bırakmıştı;

⁸¹ 1860'larda Rusya ile Sırbistan arasındaki askerî işbirliğinin detayları hakkında ayrıca bkz., N.M. Vasilyeviç, "Perspektivi serbsko-russkogo voennogo sotrudniçestva v 60-e-na.70-h gg.XIX. v.", (Yayınlanmamış Kandidat İstoriçeskih Nauk, Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi), Moskova, 2009, 57-78.

⁸² Karasev, s. 155.

⁸³ BOA.HR.SYS. 1395/2, lef 73 (16 Temmuz 1867, Sadriâzâmdan Garaşani'ne).

⁸⁴ AVPRİ, fond 161/1 (SPb Glavnıy Arhiv V-A2), opis 181/2, delo 534 (İgnatyev'den Gorçakov'a, 21 Şubat/ 5 Mart 1867), list 3-5. İgnatyev, St.Petersburg'un talebi üzerine Frankini'yi Viyana'ya gönderme bahanesiyle, esasında gizli bir görevle Belgrad'da görevlendirmiştir. Bu görevlendirme, bizzat Çar'ın iradesiyle gerçekleşmiş, İgnatyev de ancak böyle bir bahane göstererek bu hassas görevlendirmeyi göze almıştır. Nitekim Belgrad Paşası ile ahbaplığı ve Frankini'nin merakı, Viyana yolunda Belgrad'daki nispeten uzun süreli konaklamasını dikkatlerden kaçırarak, gerekçe faktörleri olarak görülmüştür. İgnatyev'in de vurguladığı üzere bu dönemde Belgrad'a İstanbul'daki Rus ataşe militerin görevlendirilmesine bir bahane bulmak, son derece güç olmuştur. İgnatyev'e göre böyle bir görev için Rus ordusundan emekli olmuş bir subay, Rusya hâriciyesi adına daha az sıkıntı yaratabileceği gibi, Knez Mihail'in isteklerine daha fazla cevap verebilirdi. Keza görevin niteliği de daha uzun süre kalmayı gerektirmekteydi. Dolayısıyla Albay Postelnikov'un görevlendirilmesi, bu minvalden değerlendirilmelidir.

Albay Postelnikov'un Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin'e yazdığı raporda, özellikle subay eksikliği yanında, lojistik eksikliği de dikkat çekmekteydi. Bununla birlikte Osmanlıların mevcut durumu da pek parlak değildi; her şeye rağmen ayaklanma için Rus askerî uzmanlar, en az Eylül'e kadar süre gerektiği kanaatindeydi.⁸⁵

Rus askerî uzmanların da belirttiği üzere Sırbistan'ın 200,000 silâha ihtiyacı vardı; bunun 100,000 adedinin derhâl bedavadan gönderilmesi için izin çıktı ancak 1867 yılında ancak 20,000 tanesi gönderilmişti.⁸⁶ Kısaca Balkan ittifakının çekirdeği olarak Sırbistan'ı gören Rusya'nın bu ülkeyi el altından silahlandırmak için elinden geleni yaptığı görülmekteydi ve öyle anlaşılmaktadır ki bu silâhların bir kısmı Karadağ'a da peyderpey aktarılmıştır.⁸⁷ Bununla birlikte Sırbistan'ın savaşıma konusundaki isteksizliği de gözlerden kaçmamaktaydı. Özellikle Mart 1867'den itibaren kaleler konusunun Bâbiâli ile halledilmesini bunun en önemli nedeni olarak gösterebiliriz. Gorçakov, Rusya'nın bu noktada ne elde edebileceğini bilmesi gerektiğini, diğer birçok şeyden daha fazla önemsiyordu. Kaynaklarının sınırlarının ötesine doğru hareket alanının genişletilmesinin hüsrana ve hatta bir dereceye kadar felâkete götüreceğine inanan Gorçakov⁸⁸, Yunanistan'ın Girit'e sahip olacağına inanmakla birlikte, bununla yetinmesi gerektiğini düşünmekteydi. Sırbistan ise Belgrad'daki kalelerin Osmanlı ordusundan boşaltılmasını sağlayacak ve bunu hiç de küçük düşürücü şartlarda yapmayacak, aksine prestijini arttıracaktı. Bu ikisi, riske atılmaması gereken büyük kazanımlardı. Hadiselerin ilerleyişi, bu ülkelerin kaderini başarıya doğru yöneltecek zamanı da sağlayacaktı. Bu arada Rusya da enerjik bir şekilde çalışmalarına devam edip ara vermeyecek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların durumunun iyileştirilmesi için elinden geleni yapacaktı.⁸⁹ Görüldüğü üzere Gorçakov, Balkan ittifakının sınırlarının oldukça dikkatli tayin edilmesi gerektiğini, hedeflenen sonuçların bu ülkelerinin kapasitelerini aşmaması gerektiği ve ilk etapta sınırlı tutulması gerektiği hususunda açık bir tutum belirlemişti. Sırbistan'ın kaleler konusundaki isteklerini Bâbiâli'ye

⁸⁵ Karasev, s. 156.

⁸⁶ Askerî yardımların hakkında detaylı bilgi için bkz., Karasev, *a.g.e.*, s.157. Osmanlı haber kaynakları, Rusya'dan Belgrad'a 60,000 tüfek gönderildiğini ve bunların Bulgarlara dağıtıldığını yazmaktadır. 3 Milyon Ruble de borç verileceği garanti edilmiştir. Bkz., BOA.HR.SYS. 1395/3, lef 13 (2 Haziran 1867, St. Petersburg, Konemenos Bey'den Fuad Paşa'ya, Çok gizli). Sırbistan'a Avusturya topraklarından silâh sevkiyatı ve Bâbiâli'nin buna karşın Avusturya nezdinde yaptığı girişimler hususunda ayrıca bu dosyaya müracaat edilebilir.

⁸⁷ Karadağ'a bu dönemde Avusturya ve İtalya üzerinden de silâh sevkiyatı yapıldığını belirtmek gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz., BOA.HR.SYS. 210/11 (29 Nisan 1867, Raguza).

⁸⁸ ...Élargir le cercle de son action au delà des limites de ses ressources, c'est aller au devant de déceptions et quelquefois de catastrophe...

⁸⁹ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 18-19. (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 6 Mart 1867). Gorçakov, Bâbiâli'nin "akıtacağı kana göre" iyi niyetinin artıp yahut azalacağını ve dolayısıyla bir patlama tehdidinin, Bâbiâli Hristiyanlar lehine olumlu islahatları devreye sokmadıkça bir dereceye kadar tehlikeyi önlemeye katkıda bulunacağına ikna olmak gerektiğini ileri sürmekteydi.

kabul ettirmesine karşın Rusya, Sırların ve Yunanlıların açgözlülüklerinin ziyadesiyle farkındaydı. Bir defasında Gorçakov, “Yunanlılar sözcüklerle sarhoş olurlar. Esasında bunlar kadim zamanların seçkinleridir: zekiler, laubaliler. Olguların gerçeği, kanaatkârlığa götürecektir. Metaxa’nın kendisinin de kabul ettiği üzere, ordusuz ve parasız kıtanın haritasını bütünüyle budamak, bu acıklı bir gülünçlük. Üstelik Yunanlılar ile Sırlar arasındaki bu açgözlü tartışmalar da çok fazla bir kötülük yok. Onlar bizim yatıştırma vazifemizi kolaylaştırır, yeter ki aynı zamanda Bâbiâli’nin imtiyazlar vermeyi sürdürmesini kaçınılmaz kılan Türklerin korkusunu azaltmasın” diye yazmıştı.⁹⁰ Bu noktada Rusya’nın, Balkan ittifakını aslında kendi aslî ve öncül hedefleri için bir araç olarak telakki ettiği gibi, Yunanlılar ve Sırların öylesine kapsamlı bir savaşı kaldırabilecek mevcut askerî güçleri ve kaynaklarında da şüphe duyduğu, şu aşamada Bâbiâli’yi yeni imtiyazlar vermeye zorlamak gerektiği hissedilmekteydi.

Rusya diplomasisi, bu dönemde 1867’de Balkanlara gelen Rus gönüllülerle ilişkisini reddetmekte gecikmemişti. Bunlardan birisi olan Rayevskiy, Bükreş’e geldiğinde Odessa, Kalas, İbrail, İsmail ve Filibe şehirlerindeki komitelerin temsilcileriyle görüştü ve onları vakit kaybetmeksizin enerjik tedbirler almaya teşvik etti. Bu tedbirlerde kasıt şüphesiz Balkanların bütün dağlı halklarını ayaklandırmak ve Sırp birliklerinin Bulgaristan’a girişiyle birlikte Türklere karşı bir partizan savaşını başlatmaktı. Rayevskiy’nin sarf ettiği sözler, Bulgarlar arasında sempatiyle karşılanmıştı ve komitelerin temsilcileri, Balkanlarda artık harekete geçmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdi. Lâkin öncelikle para bulmaları gerekmektedir. Diğer yandan bölgede yerleşik Müslüman ahaliye karşı düşmanca hareketlerden imtina etmek gerekmektedir; savaş, yalnızca Osmanlı idaresine karşı yürütülecekti. Yine de böyle bir savaş, eğer Rus halkı yardıma koşmazsa uzun süre devam ettirilemezdi. Bu ifade Yunanlılarınkiyle de örtüşmekteydi. Nitekim Atina komitesi, ellerine 100,000 Frank geçtiği takdirde bütün Epir ve Teselya’da hızlı bir ayaklanma çıkarabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanların bağımsızlaşması için Rus toplumunun maddî desteğine ihtiyaç vardı.⁹¹ Böylelikle 1867’de Osmanlı Hristiyanlarının “özgürleşmesi”ne yardım amacıyla kullanılmak üzere maddî destek talepleri Rus kamuoyuna yansıdı. Rusya’da Girit mültecilerine yardım adı altında Panslavistler öncülüğünde bağış kampanyaları yapılmaya başladı.

1860’larda Rusya hariciyesine Şark meselesine ilişkin Şansölye Gorçakov ile Panslavistlerin devlet kademelerinde temsilcilerinden biri olarak görülen İgnatyev’in şahsında tecessüm eden görüş farklılığının, hariciye için aslında genel bir ayrışmaya damga vurduğu ileri sürülür. Balkan ittifakına ilişkin tartışmalar da bu farklılaşmadan nasibini almıştır. Gorçakov, İgnatyev ve diğer

⁹⁰ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 36-37 (Gorçakov’dan İgnatyev’e, 13 Mart 1867).

⁹¹ *Moskova-Beograd; Serbiya-Rossiya: Sbornik Dokumentov i Materialov*, tom 2, (Derleyenler: Miroslav Jovanoviç vd.), Belgrad-Moskova 2011, s. 375.

Rus diplomatlarla yaptığı yazışmalardan da anlaşılacağı üzere mantıksız ve üzerinde etraflıca düşünülmemiş adımlardan çekinmekteydi. Hatta Harbiye Nazırı Dimitriy Milyutin dahi ordunun bir savaşa hazır olmadığını ifade etmekteydi. İgnatyev ise birleşik bir Slav-Yunan kuvvetlerinin Osmanlı'yı yenebileceğini düşünüyordu. İgnatyev'in altındaki konsolosları ve bizzat askerî casusları ona Osmanlı ordusunun vaziyeti hakkında bilgiler aktarmaktaydı. Gorçakov ise bu ittifakın başarısından şüpheliydi ve Mihail Obrenoviç'e acele etmemesini ve taarruza geçmemesini tavsiye edecekti.⁹²

6 Şubat 1867'de İgnatyev'e gönderdiği bir mektubunda Gorçakov, devam eden müzakereler sonuca ulaşmadan ve aceleci davranmamayı, dolayısıyla ihtiyat ve sağduyuyu telkin etmek gerektiğini, ancak diğer yandan da Yunanlılar ile Sırplar arasındaki politik bağın sıkılaştırılmaya devam etmesine karşı çıkmadıklarını açıkça ifade etmekteydi. Ancak, özellikle genel kabul gördüğünde başarıyla sonuçlanabilir olan Şark'ın yeni haritasını Balkan prenslikleri ve devletlerinin yalnızca kendi heveslerine göre değiştirip düzenlemeye mâlik olduklarına inanmadığını vurgulayarak, Balkanlardaki yerel hükûmetlerin kendi başlarına keyfi hareketlerden kesinlikle kaçınmaları gerektiğinin de altını çizmekteydi. Her iki hükûmetin karşılıklı bakış açılarını değiştirdikleri ve gelecek için zemini hazırladıklarını anlayışla karşılayan Gorçakov'a göre, herhangi bir dost gücün dış yardımını almaksızın ve hatta içine almayı düşündükleri halkların görüşlerine başvurmaksızın bu iki hükûmetin kendi geleceklerini yalnızca kendilerinin tayin etmesi olası değildi.⁹³ Gorçakov'un itirazı, Balkan hükûmetlerinin adeta başlarına buyruk bir şekilde kendi aralarında yapacakları ittifaktı ve ona göre böyle bir ittifak, başarısızlığa mahkûmdu. Bu itirazların bir diğer anlamı, Rusya'nın kendi kontrolü dışında gelişen bir ittifaka açıkça karşı çıkmasıydı. Yine de Gorçakov, Rusya'yı uluslararası kamuoyunda zor duruma düşürecek bir hareketten de kaçınmaktaydı. Gorçakov'un Avrupalı diplomatlara Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması durumunda Paris Antlaşması ile kaybettiği Güney Besarabya dışında Rusya'nın herhangi bir toprak talebi olmayacağını ifade etmesini de bu çerçevede anlamak gerekmektedir; ancak imparatorluğun dağılma ihtimâli karşısında Hristiyanların yaşadığı bölgelerde, onların otonomi ve bağımsızlık taleplerini destekleyeceklerini de açıkça beyan etmekteydi.⁹⁴

⁹² V.N.Vinogradov, *Dvuglavniy rossiyjskiy orel na Balkanah 1683-1914*, Moskova: İndrik, 2010, s.355.

⁹³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1441, list 211-212 (Gorçakov'dan İgnatyev', 6 Şubat 1867, Çok gizli). Gorçakov, bu meselenin son derece gizli tutulmasında devam edilmesi gerektiğini de hassasiyetle vurguluyordu.

⁹⁴ Avusturya'nın St.Petersburg elçisi ile yaptığı bir görüşmede Gorçakov, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ihtimâli karşısında (ki bunun Rusya tarafından gerçekleşmesini istemediğini de dile getirme ihtiyacı hissetmişti), Rusya'nın Paris Antlaşması ile kaybettiği Güney Besarabya dışında hiçbir şekilde toprak talep etmeyeceğini, ancak Hristiyanların yaşadıkları bölgelerde kendi adet ve geleneklerine göre otonom ve bağımsız devletlerini oluştururken komşu

Rusya'nın Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki husumeti azaltmak için Ortodoksluk bağı, Sırbistan ile Karadağ arasındaki potansiyel anlaşmazlıkları bertaraf etmek için yani Slavlar arasındaki uzlaşmazlıkları halletmek için ırk bağı, Arnavutları ittifaka dâhil etme örneğinde olduğu gibi, dinî ve ırkî olarak farklı Balkan milletleri arasındaki uzlaşmazlıkları engellemek için ise toprak bağı yani Balkanlık bağı kullanmaya çalıştığı ve bunları uyumlu hâle getirmek için eşgüdümlü bir diplomasi izlemeye çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla 1860'larda Rusya'nın Balkan politikası, her ne kadar Slavcılığı merkeze alsada mutlak ideolojik bir Slavcılık politikası minvalinden değerlendirmek, eksik bir değerlendirme olacaktır. Balkanlardaki Hristiyan tebaanın artık Osmanlılar ile bir arada yaşama imkânı olmadığına inanan İgnatyev, "Her kim ki radikal bir çözümün haricinde zayıf bir palyatif çözüm hayal ederse, İmparatorluğun yıkılışını yalnızca geciktirmiş olmaz, aynı zamanda daha az sert bir yıkılış hâline getirmiş olur. Dindaşlarının ve ırkî kardeşlerinin gözünde bütün bir nesli hayal kırıklığına uğratma ve sunî bir geciktirmenin mesuliyetini üzerine alma Rusya'ya yakışır mı?" diye sorduğunda kendisine Gorçakov'dan gelen yanıt oldukça sertti: "Monşer İgnatyev, *Pia desideria* formundaki bu reflekslerinizin pratik olarak tatbik edilip edilemeyeceğine karar vermeniz için sizi kendi hâlinize bırakıyorum."⁹⁵ *Pia desiteria* biçimindeki sözleriyle 'olmayacak duaya amin demeye' kalkan İgnatyev'e karşı Gorçakov'un Balkan ittifakına yaklaşımının aklî ve pragmatik olduğu bir defa daha ortaya çıkmıştı. "Biz Hristiyanların geleceğine ilişkin bazı iyileştirmeler yapılmasında ısrar etmekteyiz" diyen Gorçakov, zaman kazanmanın en uygun olduğuna inanmaktaydı. Bununla birlikte Hristiyanları ayaklanmaya kışkırtmaya itmesi konusunda Rusya'nın mesuliyet üstlenemeyeceğini vurgulamaktaydı.⁹⁶ Bu cümleleri yazdığı günlerde Sırbistan ile Bâbîâlî'nin kaleler meselesini suhûletle çözdüğünü bir defa daha hatırlarsak, Rusya'nın 1867 yılından itibaren yeraltı diplomasisine dayanan genel bir Balkan ittifakı ayaklanması yerine, Bâbîâlî'yi Hristiyanlar lehine ıslahatlara zorlayan, vakit kazanmaya dönük bir aklî diplomasiyi şimdilik daha uygun gördüğünü anlayabiliriz. Şark meselesinin çözümü üzerine bir başka yerde de vurguladığı üzere "Rusya, bu zamanda maddî, malî ve askerî fedakârlıklar yapamazdı."⁹⁷ Özellikle Şark meselesini Rusya'nın kendi başına çözemeyeceğine inanan Gorçakov, Balkanlarda başarısızlığa mahkûm bir harekete yahut sonu

devletler olarak Rusya ve Avusturya'nın da onların otonom mevcudiyetlerini kolaylaştıracak tavsiyelerde bulunmalarını gerektiğinin altını çizmekteydi. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Politiches Archiv,

X (Rußland), K 57, folio 570, (St.Petersburg, 10 Aralık/28 Kasım 1866, Résérve, Revertera'dan Baron Beust'e); belgenin mikrofilmli kullanılmıştır; bkz., Arhivele Nationale ale României, Microfilme Austria, Rola 321, Cadru 748.

⁹⁵ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 112-113, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 3 Nisan 1867).

⁹⁶ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 112-113 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 6 Nisan 1867).

⁹⁷ GARF, fond 828, opis 1, delo 1442, list 264, (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 29 Nisan 1867, Gizli).

belli olmayan riskli politikalara ihtiyatla yaklaşması ve Avrupalı büyük güçlerin tamamından bağımsız olarak tek başına keskin hamlelerden kaçınması gerektiği kanaatindeydi.

1867 Yılı'nın yaz ayları boyunca Osmanlı hariciyesinin Avrupa'da yürüttüğü diplomasi, gerekse de bizzat Fuad Paşa'nın Livadya'da yaptığı diplomatik görüşmeler, Girit krizini Bâbiâli lehine çevirmekle kalmamış, gizli bir Balkan ittifakına dayanan topyekûn bir Hristiyan ayaklanmasını Büyük Güçler nezdinde gittikçe boşa çıkarmaya yaramıştır. Bununla birlikte Rus yeraltı diplomasisi, ittifak sürecinin işleyişini takip etmekteydi. Bâbiâli de Balkan prensliklerini izlemekteydi ve bu prensliklerin, esasında birbirlerini yeterince tanımadıklarının da farkındaydı.⁹⁸ 2 Eylül 1867'de Çar'a sunduğu şifreli telgrafında Novikov, Yunan-Sırp antlaşmasının Yunanistan Kralına gönderildiğini, Balkanlarda bir iç çatışmayı tetikleyebileceğinden dolayı Rusya'nın en hassas olduğu konulardan biri olan toprak ilhakının asgarî ölçüde kalacağına karşılıklı olarak taahhüt edildiğini bildirmekteydi. Buna göre Bosna ve Hersek Sırbistan'a, Epir ve Teselya ise Yunanistan'a kalacaktı.⁹⁹ Gorçakov'un aynı gün Çar'a sunduğu Fransızca raporunda şu ibareler geçmekteydi: "Her iki tarafın da mevcut güçleri dolayısıyla bu antlaşma bana çok tehlikeli bir macera olarak görünüyor."¹⁰⁰ Bosna ve Hersek'in ilhâkının hayata geçirilmesinin kaçınılmaz olarak Avusturya'yı savaş alanına çekeceğinin farkında olan Gorçakov, elindeki veriler doğrultusunda, Fransa'nın da alenen Yunanistan'ın çıkarlarından kendisini koparacağını öngörmekteydi. Bu ise toprak ilhâkına dayanan bir Balkan ittifakının İngiltere bir yana, Avrupa'daki iki büyük gücü Osmanlı lehine müdahaleye sevk edebileceği endişesini doğurmaktaydı. Viyana'daki Rus diplomat Baron Uxkull'e yazdığı mektubunda Gorçakov, Bâbiâli bu antlaşmadan habersiz kaldığı sürece bir taarruz insiyatifini hayata geçireceğinden şüpheleri olduğunu ifade etmekteydi. Gorçakov, hem Hristiyanlar lehine bir silâhlı ayaklanma şansının artması veya hem de böylesine cüretkâr bir eylemin ortaya çıkabilmesini bir dereceye kadar zayıflatmak için Mart'a kadar bir aranın olmasının yarar sağlayacağını ve bu süre içinde birçok şeyin başarılabilirliğini düşünmekteydi. Yani harekete geçmeyi bir süre ertelemek, şu aşamada yararlıydı. Gorçakov, karşılıklı güçlerin mevcut durumuna bakıldığında üstünlüğün neredeyse pek az bir farkla, paraya ihtiyacı olan ve silâh çatısı henüz tam olarak örgütlenmemiş olan Hristiyanların tarafında olduğunu ifade ederek, müşâbih bir sonucun yalnızca bir antlaşma ilkesince yaratılamayacağına işaret etmekteydi. Balkan

⁹⁸ Örneğin Tuna Prenslüklerinden Prens Charles adına Kantakuzen'in Karadağ ve Sırbistan görevine dâir seyahati hakkında bkz., BOA.HR.SYS.210/13, lef 6 (17 Nisan 1867, Raguza, Gizli).

⁹⁹ GARF, fond 828, opis1, delo 1443, list 284 (Novikov'dan Gorçakov'a, 28 Ağustos 1867, Şifreli) Askerî harekât 1868 Martı'a kadar planlanacaktı ancak taraflardan birinin bu tarihten önce saldırıya uğraması hâlinde diğer taraf da destek verme yükümlülüğündeydi.

¹⁰⁰ GARF, fond 828, opis1, delo 1443, list 285 (Gorçakov'dan İmparator'a, 2 Eylül 1867, Şifreli) *Ce traité me semble une aventure bien dangereuse en vue des forces dont les parties disposent...*

ittifakının sahada kesin olarak başarılı olacağından ciddî şüpheleri olan Gorçakov, diğer yandan Avusturya'nın askerî müdahalesinin ise daha da tehlikeli olduğunun altını çizmekteydi. Bosna ve Hersek'in antlaşmaya göre Sırbistan'a kalmasına Avusturya'nın askerî açıdan sessiz kalmasının beklenemeyeceğini bilen Gorçakov, bu noktada Bosna ve Hersek'te bir isyan işaretinin belirmesine müteakip Viyana'dan gelecek askerî baskılara karşı "Hristiyan kardeşliğinden istifade edebileceklerini" ve böylelikle Avusturya'nın Müslümanlığın şampiyonluğunu yapıp, baskı altındaki Hristiyanlara düşmanlık yapmaktan imtina edebileceğini düşünmekteydi. Sırbistan cenahından Bosna ve Hersek üzerine bir istila durumunda böyle bir işaret verilmesi, eylemini de izah etmesine ve maskeleyişine yardımcı olabilirdi.¹⁰¹ Dolayısıyla Gorçakov, Balkanlarda gerektiğinde Slavlık argümanının kullanılabilirliği gibi, gerektiğinde de Ortodoksuluk ve hatta Hristiyanlık gerekçesinin de kullanılabilirliğini açıkça vurgulamaktaydı. Diğer yandan yine Gorçakov'un da vurguladığı üzere, Balkan ittifakının nüvesini oluşturan Yunan-Sırp antlaşması, bir savunma antlaşması olmaktan ziyade bir saldırı antlaşması niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmının paylaşımı antlaşmada açıkça şart koşulmuştu. Eğer Bâbiâli bu antlaşmadan haberdar olursa, bir saldırı insiyatifini engellemeye hukukî olarak hakkı olurdu.¹⁰² Gorçakov'un endişeleri, gittikçe Avusturya ve Osmanlı imparatorluklarına diplomatik alanda "meşrû" fırsatlar vermemekte yoğunlaşıyordu. Rusya'nın isyan hâlindeki Girit'ten fedakârlık etmesi yönünde Bâbiâli'ye tavsiyelerini de bu minval üzere gerekçelendirdiğini belirtmek gerekmektedir. Gorçakov'un ikazlarına rağmen İgnatyev, Girit'ten fedakârlığın diğer Hristiyan halkların sabırsızlıklarını teskin edebileceğini her defasında Bâbiâli'ye bir argüman olarak öne sürmekteydi. Gorçakov, her durumda ihtiyatlı yaklaşımını ön plana çıkarmaktaydı; 1867 Ekim başında ittifak antlaşmasının Kral George tarafından tasdik edilip edilmeyeceğinden hâlâ emin olmayan Gorçakov, ittifak mühletinin sonuna gelindiğinde, şartların Hristiyanlar için uygun olup olmadığını değerlendirebileceklerini de Novikov'a bildirmekteydi. Hatta Sırbistan ve Yunanistan üzerine uygulanacak baskıları hesaplamadıkları takdirde, bu cüretkâr teşebbüsü engelleyebilmeleri dahi söz konusuydu.¹⁰³ Gorçakov, son derece hesaplı davranarak muhtemel engelleri ve hataları öngörmek istemekteydi. Novikov'a bir defasında taarruzî Yunan-Sırp antlaşmasını bir ihtiyatsızlık olarak telakki etse de hiçbir zaman onun tasdik edilmesi veya edilmemesine işaret edecek şekilde bir sözcük sarf etmediğini ve aynı ihtiyatı gözetmeye devam ettiğini ifade etme ihtiyacı hissetti.¹⁰⁴ Gorçakov'un gittikçe daha ihtiyatlı bir çizgiye meylettiği, özellikle dikkat çekmektey-

¹⁰¹ GARF, fond 828, opis 1, delo 1443, list 289-290 (Gorçakov'dan Ukskull'e, 4 Eylül 1867, Çok gizli).

¹⁰² GARF, fond 828, opis 1, delo 1443, list 330 (Gorçakov'dan İgnatyev'e, 8 Eylül 1867).

¹⁰³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1444, list 95 (Gorçakov'dan Novikov'a, Gizli, Şifreli)

¹⁰⁴ GARF, fond 828, opis 1, delo 1444, list 113 (Gorçakov'dan Novikov'a, 8 Ekim 1867).

di. Diğer yandan 1867 Eylülünde Bâbiâli ile görünürde ilişkileri kötüleşme yoluna giren Karadağ prensine yönelik bir suikast girişimine Rus konsoloslarının adının karışması da Rusya'nın Balkanlardaki durumunu daha da karmaşık hâle getirmişti.¹⁰⁵ Bâbiâli, Karadağ'ın Sırlarla birleşerek süzerenine karşı bir savaş açabilme ihtimâlinin fakındaydı ancak bunun o dönem için Rus diplomatların hayallerini süslese de hâlâ fantastik bir fikir olduğuna inanmaktaydı.¹⁰⁶ Dolayısıyla Osmanlı hariciyesi, sürekli gelecek bahara ertelenen bir Slav ayaklanması beklentisi olsa da Karadağ'da bu beklentiyi hayata geçirebilecek gerçekçi bir eylemlerin yapılmadığından gayet memnundu.¹⁰⁷

1868 Ocak'ında İgnatyev'e göre Yunan-Slav hareketi, genel politik dalgalanmalardan bağımsız olarak hadiseler ve ayrıntılara bağlıydı ki bu ayrıntılar, mübalağa ve düşlere karşı ikaz niteliğindedi. Nitekim topyekûn bir ayaklanmanın unsurları, her şeyin önceden belirlendiği bir plana göre uygulanması için esasında çok heterojendi. Genellikle sanıldığı gibi aksine Osmanlıların gücü küçümsemedi ve Hristiyanlar, Osmanlıları bazı zihinlerdeki kadar da büyütmemektedirler. Osmanlı İmparatorluğu, uygun şartlar altında topyekûn bir ayaklanma olmadığı sürece, "bir sihirli değneğin dokunuşuyla" yıkılmayacaktı. Hristiyan cehahtta ihtilâflara neden olan entrikalar devam ettiği ve Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Romanya'da değişimlere yol açtığı sürece Osmanlılar kolayca direneceklerdi.¹⁰⁸ Bunlar, İgnatyev'in ancak uygun zaman ve şartlar altında bir topyekûn ayaklanmanın Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirebileceğine ilişkin yorumlarıydı. 1868 yılı başında, Girit isyanının büyük ölçüde bastırılması yanında Avrupa'daki dengeler ile Rusya'nın dâhilî reform programının tamamlanmamış olması, Balkanlarda bir bağımsızlık ayaklanması için şevk ve cesaret yükselmiş olsa da Rusya'nın kontrolünde olması gereken bir ihtilâl programı için şartlar ve zamanın henüz gelmediğine işaret etmekteydi.¹⁰⁹ Rusya hariciyesi, 1860'ların ikinci yarısında Balkan politikasını Avrupa'da-

¹⁰⁵ BOA.HR.SYS. 210/21, lef 1 (18 Eylül 1867, Raguza). Buna karşın Karadağ, silâhlanmaya da devam etmekteydi. BOA.HR.SYS 210/22, (24 Eylül 1867, Raguza, Persiç Efendi'nin telegramı).

¹⁰⁶ Örneğin bkz., BOA.210/24, lef 15 (13 Ağustos 1867, Raguza, Persisch Efendi); BOA.HR.SYS.210/13, lef 5 (29 Nisan 1867, Raguza).

¹⁰⁷ BOA.HR.SYS.210/29, (19 Eylül 1867, Raguza). *En effet en dehors des vains et prolixes discours qui s'inspirent des souhaits d'un soulèvement des Slaves de la Turquie pour le printemps prochain, rien d'extraordinaire ne se passe en Monténégro*

¹⁰⁸ AVPRİ, fond 138 (Sekretny arhiv ministra-Bakanın gizli arşivi), opis 467, delo 10, list 7-8 (İgnatyev'in layıhası, 8 Ocak 1868).

¹⁰⁹ Şurası vurgulanmalıdır Balkan meseleleri, 19.yüzyıl boyunca Avrupa ve Rusya'dan bağımsız düşünülmezdi. Nitekim İgnatyev, bir ayaklanma patlamasının ancak Prusya ile Fransa arasındaki bir savaş çıktığında yapılabileceğini düşünmekteydi. Kendilerinin Avrupa'da çıkacak böyle bir savaşta fiilî olarak yer almaması gerektiğine inanan İgnatyev'e göre Rusya, Prusya ile Fransa arasında yakın sahada bir savaş, göstermelik bir bahane ile mutlaka sağlamalıdır. Avusturya sınırına belirgin bir asker yığmak suretiyle bu imparatorluğun ordusunun büyük bir bölümünü felce uğratabileceklerini de ifade etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda eş zamanlı olarak patlayacak bir Hristiyan hareketi, bir Yugoslav devletinin kuruluşuna ve Balkan yarımadasında milliyet prensibinin zaferine hizmet edecek ve inkâr edilemez bir şekilde, Osmanlılar ile ölümcül

ki güç dengelerinin değişimini hesaba katarak ayarlama yoluna gitmekteydi ve bu noktada, bir Yunan-Slav müşterek hareketi durumunda Prusya ve İtalya ile anlaşmayı, vaktinden önce ortaya çıkacak genel bir ayaklanmanın ise önüne geçmeyi uygun görmekteydi. Prusya'nın bir süreliğine Rusya'nın desteğine ihtiyaç duyduğunu gören Rusya hariciyesi, özellikle Kırım Harbi sonrasında Balkan meselelerinin çözümünde Avrupalı büyük güçler arasındaki dengele- rin göz ardı edilemeyeceğini ziyadesiyle idrak etmişti. "Şark'taki prestijimizi dindaşlarımızın gözünde tehlikeye atmaksızın bütünüyle koruyarak askerî ve malî durumumuzu göz önünde bulundurmamak suretiyle vakit kazanmak, önemli olacaktır. En azından 1868 yılını sakın geçirmek ve infilâkı 1869 baha- rına kadar geciktirmek, daha arzu edilir olacaktır. Aslında birtakım olaylara ve aynı şekilde basit bir tesadüfe bağlı olacak çabalarımızın sonucu için bir karşılık alamayız. Eğer Fransa ile Prusya arasındaki bir savaşla kesilecek bir Yunan-Slav hareketi olursa, konumumuz ve dindaşlarımızın başarısı özellikle kolaylaşacaktır. Düşmanlarımızın yolunu şaşırtmak, dikkatlerini dağıtmak ve Şark toprakları üzerinde bize karşı bir koalisyon oluşturmalarını engellemek için Osmanlı karşısında daha fazla ılımlılık gösterişi yapmalı ve Girit meselesi haricinde devletlerle Şark meselesini en azından bir süreliğine daha fazla konuşmamalıyız" diyen İgnatyev, bu geri çekilme politikasından yalnızca Girit'i hariç tutmaktaydı. Rusya, 1868 başından itibaren Şark meselelerini, en azından resmî diplomatik söylem ve imajda Girit isyanıyla sınırladı.¹¹⁰ Zirâ Girit isyanının yatışması veya genelleşmesi, Rusya'nın ümidinin buharlaştırma gücüne sahipti. Bununla birlikte Rus yeraltı diplomasisinin faaliyetlerinin devam ettiğini anlamaktayız ve Rusya'dan Karadağ'a gerekli silâhlanma ve hazırlıklar için para sağlandığı gibi söylentiler sürmekteydi.¹¹¹

Gorkaçov, İgnatyev'in kaleme aldıklarına ilişkin yaptığı değerlendirmede, Şark topraklarında huzursuzluğun daima mevcut olduğunu ifade ederek, "bunu yaratan ve isyan ettiren biz değiliz" diyordu. "Onların uyumsuzlukları, birlik ve olgunluk noksanlıkları hususunda kendimizi kandırmadık. Bu bizim onları baskılamamıza bağlı değildir. Bu esasında onları teskin etmek için devletlerin genel bir ittifakını aramamızdır. Kazanmayı başardığımız zamanın hâlâ büyük bir faydası vardır. Bu gayedeki çabalarımız, ayrıca Hristiyanlarımıza birlik ve kararlılık verdiği gibi, aralıksız olmalıdır. Bu görevdeki güçlükleri bilmekteyiz." Gorkaçov, birilerinin Rusya'nın uygun koşulları beklemesi gerektiğine kendilerini ikna edebileceklerini söylese de, Rusya için eylemsizliğin yine de

bir dayanışma hâlindeki Habsburg İmparatorluğu için de bir ölüm kalım savaşı olacaktır. Rusya'nın içinde olmayacağı bir Avrupa savaşı, Şark meselesinin Rusya yararına çözümlenmesi için en faydalı seçenektir böylelikle minimum risk ve maliyet söz konusu olacaktır. AVPRİ, *aynı dosya*, list 24-25.

¹¹⁰ AVPRİ, *Aynı dosya*, list 28-29.

¹¹¹ BOA.HR.SYS.210/38, lef 1, 5 (16 Ekim 1868, Viyana; 7 Ekim 1868, Raguzza).

mümkün olmadığını da bilmekteydi.¹¹² Dolayısıyla Rusya'nın konumu ve prestiji, Balkan meselelerine karşı 'duyarsız' kalmamasını zorunlu kılmakla birlikte, içinden geçtiği reform süreci, hareket imkânlarını sınırlamaktaydı.

1867 Sonunda Viyana elçisi Stackelberg'e de Yunan-Sırp hareketinin, sa-bit bir tarih vermeksizin ertelenmesi gerektiğini ifade etmekteydi; Rusya'nın bir süreliğine dışarıda bir savaşa girebilecek durumda olmadığını da belirten Gorçakov ile Stackelberg'in bu konudaki görüşlerinin aynı doğrultuda olduğu ortaya çıkmaktaydı. Nitekim Rusya'nın malî vaziyetinin bir dış savaşa müsait olmadığı görülmekteydi. Gorçakov'a göre Rusya'nın şu aşamada Prens Mihail'den istediği şey, kaynaklarını sonuna kadar savurmamasıydı. Şansölye, vakitsiz bir hareket istemediğini, Belgrad'a iletmekte gecikmedi.¹¹³ Aralık sonunda Atina'dan Sırp-Yunan Antlaşmasının Kral George tarafından onaylandığı haberini alan Gorçakov, her ne kadar Sırbistan Yunanistan'a göre daha fazla somut kaynağa sahip olsa da önceden belirlenen tarihe kadar -yani 1868 baharına kadar- hazır hâle gelmekten uzak bir görünüm verdiğini bilmekteydi. Her ikisinin de zamana ihtiyacı olduğunu vurgulayan Gorçakov, şanslarının ilkbaharda Avrupa'daki mevcut vaziyete bağlı olduğunu ve Avrupa'nın durumunun da ne olacağını önceden kimsenin kesin bir biçimde öngöremeyeceğinin altını çizmekteydi. Bu yüzden bugün "şâirâne tutkulara kapılıp gitmemek", aksine kendini sıradan çalışmaya, dâhilî kuvvetlerin gelişimine vermek gerektiğine inanan Gorçakov, dışarıdan gelecek fırtınalara karşı bu dâhilî kuvvetlerle göğüs gerileceğini de belirtme ihtiyacı hissediyordu.¹¹⁴ Dolayısıyla antlaşmadan sonra her iki tarafın da tutkularının gözlerini kör etmesinden endişe duyduğunu dile getiren Gorçakov, bir bakıma Balkanlarda ittifak kuran devletlerin, dış güçlere yani Rusya'ya güvenerek gerekli hazırlıkları tamamlamadan girişecekleri bir savaştan hayal kırıklığıyla çıkacakları yönünde ikazda bulunmaktaydı. Rusya, malî durumu göz önünde alındığında böyle bir savaşa aktif destek veremeyeceğini, hâliyle başta Sırbistan ve Yunanistan olmak üzere Balkan halklarının kendi öz kaynaklarına dayanmaları gerektiğini ve bunun için de zamana ihtiyaçları olduğunu düşünmekteydi.

1868 Yılı'nın başına geldiğinde Rusya'nın başlıca görevinin, kendisini de ansızın yakalayabilecek ve Şark'taki kardeşlerinin ıstıraplarını daha da kötüleş-tirebilecek *prématuré* patlamaları engellemek ve yatıştırmak olduğu, Gorçakov tarafından açıkça ifade edilmekteydi. Hatta Gorçakov, bu düşüncenin kendisinin daima savunduğu bir düşünce olduğunu da belirtmek ihtiyacı hissetmiş ve bütün temsilciliklere verilen talimatların da bu yönde olduğunu ifade etmiş, onları bu istikamet üzere hareket etmeye zorlayacağını vurgulamıştır.¹¹⁵ Şan-

¹¹² AVRPI, *Aynı dosya*, list 78 (12 Ocak 1868, General İgnatyev'in layihâsı üzerine gözlemler).

¹¹³ GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 145-147 (27 Aralık 1867, Gorçakov'dan Stackelberg'e, Gizli ve şahsî).

¹¹⁴ GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 149 (27 Aralık 1867, Gorçakov'dan Stackelberg'e)

¹¹⁵ GARF, fond 828, opis 1, delo 1445, list 212 (12 Ocak 1868, Gorçakov'dan Stackelberg'e, Şahsî ve

sölye, açıkça Rusya'nın Balkanlarda vakitsiz ve olgunlaşmamış bir topyekûn hareketin ertelenmesinden yana olduğunu, Balkanlardaki konsolosluklarına bildirdiklerini ve onların da bu istikamette hareket etmelerini talep ettiklerini yazmaktaydı. Birinci Balkan ittifakının kaderini belirleyen faktörlerden biri, Rusya hariciyesinin müttefiklerin hâlihazırda harekete geçmeleri durumunda başarıya ulaşma ihtimallerinin son derece düşük olduğuna yönelik inancıydı.

Sonuç

1868 Baharı geldiğinde Balkanlardaki müttefikler, Rusya'nın da telkinlerinin tesiriyle hâlâ harekete geçmemişlerdi. Mihail Obrenoviç ilkbaharın sonunda, 29 Mayıs'ta öldü ve Balkan ittifakı çabaları da onunla birlikte Balkanlarda sahadaki siyaset senaryolarından bir süreliğine entelektüel ve politik tartışmalara havale edildi. Gorçakov, bu topyekûn ayaklanma projesinin *prematüre* olduğu konusundaki görüşlerini Rusya'nın diplomatik temsilcilerine iletti ve zamansız bir ayaklanmanın arkasından gelecek savaşın Balkan halklarını, bir mağlubiyete müteakip felâkete götüreceğinden endişe ettiğini belirtti. Rusya, içinden geçtiği yeniden yapılanma sürecinde, kayıtsız kalamayacağı ve sonuçlarını önceden kestiremeyeceği, Balkan halklarının mağlubiyetiyle sonuçlanma ihtimâli yüksek bir savaşın içine çekilmekten endişe etmekteydi. Gorçakov, sıklıkla Sırbistan'a kaynaklarını beyhûde yere harcamaması gerektiği tavsiyesinde bulundu. Hâlihazırda Bâbiâli'den Hristiyanlar lehine islahat ve yeni imtiyazlar koparmaya çalışmanın daha uygun olduğunu savundu. Üstelik bu birleşme süreci, her ne kadar Rusya'nın bilgisi dâhilinde ilerlemiş olsa da süreçte iç dinamiklerin yarattığı motivasyon yadsınamazdı. Osmanlı Devleti'nin Avusturya gibi kader ortaklarıyla birlikte yahut en azından Avrupalı müttefiklerinin desteğiyle müdahale etmesi karşısında, yetersiz askerî kaynaklara sahip Sırbistan ve Yunanistan'ın başarılı olma ihtimali zayıftı ve öyle bir durumda hadiseler, Rusya'nın kontrolü dışında gelişecekti. Avrupa'daki dengelerin, Prusya'nın yükselişiyle birlikte değişmekte olduğunun farkında olan Gorçakov, müttefikleri öncelikle Avrupa'da kaybedecek bir Osmanlı ile karşılaşmayı beklemenin daha uygun olduğunu; müttefiklerinin Avrupa'daki etkinliğinin zayıflamasının Osmanlı Devleti'ne de yansıtacağını, diğer yandan bu süreçte Rusya'nın 1856'dan beri maruz kaldığı tecritten Prusya ile yakınlaşarak çıkacağını hesaplamaktaydı. Bunun yanında Balkan ittifakının da askerî ve malî kaynaklarını güçlendirmesi, gerekli hazırlıkları tamamlayabilmesi için zamana ihtiyacı olduğu kanaatindeydi.

1868 Mayıs'ında Mihail'in ölümüyle birlikte ittifak, büyük ölçüde atıl kaldı; Girit isyanının da bastırılması, aslında Gorçakov'un tahminlerini doğ-

çok gizli). Bu noktada Şansölyenin, Viyana elçisi Stackelberg ile daha uyumlu çalışıklarına vurgu yapması da dikkat çekicidir. Stackelberg, Rusya hariciyesi içinde Balkanlarda ve Şark'ta aktif dış politikayı savunan ve Ignatyev'in de içinde bulunduğu "şahin" hizbin içinde değildi.

rulayacaktı. Gorçakov'un Balkan halkları söz konusu olduğunda Rusya'nın 'fedakârlık' imajından feragat etmemek suretiyle öncelikle kendi çıkarlarını göz önüne alarak yaptığı hesaplar, Avrupa'daki güç dengelerinin yaklaşık 2 yıl sonra, Prusya-Fransa savaşında Fransa'nın aldığı ağır mağlubiyetle birlikte doğrulanmış olacaktı. Rusya, bu fırsatı yakaladığında bunu bir Balkan ayaklanmasını kışkırtarak değil, kendisi açısından öncelikli ve acil hissettiği meseleyi hallederek yani Karadeniz'in askerî nötralizasyonu tek taraflı ilgâ edip 1856 Paris Antlaşması'nın fillî olarak sonunu hazırlayarak kullandı. Balkan ittifakı ise 1869 yılına gelindiğinde Avrupa devletler sistemindeki değişimler, Bâbîli'nin Girit isyanıyla uğraşırken Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a bazı tavizler vermek suretiyle yürüttüğü dengeleyici diplomasi, Balkan halkları arasında muhtemel çıkar çatışmalarının öngörülmesi, Mihail'in ölümü gibi birçok faktöre bağlı olarak, ancak özellikle Rusya'dan beklenen ölçüde aktif bir desteğin gelme imkânının olmadığı görülmesiyle birlikte müttefiklerin taarruzî bir harekete geçememesine paralel bir şekilde kendiliğinden çözülecek, Balkan birliği hayalleri ise bir başka bahara kalacaktı.

Abstract

From The Slavic Union to the Balkan Union: First Balkan Alliance of 1866–1868 and Balkan Dilemma in The Russian Foreign Policy

In general, Russia's nineteenth-century Balkan and Near Eastern policies have been interpreted according to the concepts of Pan Slavism and Panorthodoxism in the Turkish historiography. On the one hand, it is difficult to say that Russia has always tried to design its foreign policy by the help of Pan Slavism, on the other hand, it is obvious that, Russia has not refrained from exploiting this ideology to activate common mobilization especially during the periods of war and crisis in the Balkans. Trying to use this ideology with regard to the requirements of the rational diplomacy, the Russian Foreign Affairs Ministry, in case of not serving its essential purposes, attempted to alleviate the Pan Slavist and Panorthodoxist dreams in the Balkans. Also, Russia tried to play a soothing role in the course of the First Balkan Alliance of 1866-1868 and the mass uprisings in the Balkans. Following the Crimean War, two different parties emerged in the Russian Foreign Affairs Ministry: while the first party was supporting the more aggressive diplomacy in the Balkans and the Near East against Russia's rivals, the second one took a much more moderate and rational action.

Keywords: Russia, The Balkan Alliance, Gorchakov, Garashanin, Ignatiev, Serbia

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Archives de ministère des Affaires étrangères (AMAE) (Paris, La Courneuve)

Correspondance politique des consuls (CPC), Turquie, Belgrade, tome XVII

Arhiv Vneşney Politiki Rossiyyoy İmperii, (AVPRI) (Moskova)

fond 161/1 (SPb Glavnıy Arhiv V-A2), opis 181/2, delo 534

fond 138(Sekretnıy arhiv ministra), opis 467, delo 6, 10

fond 133 (Kantselyariya), god 1866, opis 469, delo 49

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) (İstanbul)

Hariciye Siyasi (HR.SYS.) 157/63, 209/30, 209/39, 210/8, 210/11, 210/13, 210/24, 210/26, 210/29, 210/38, 1285/6, 1388/1, 1395/2, 1395/3, 1403/4.

The National Archives (NA) (Londra)

Foreign Office (FO), 65/701, 421/22, 881/1515

Gosudarstvenniy Arhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF) (Moskova)

fond 828 (A.M.Gorçakov), opis 1, delo 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445

Arhivele Nationale ale României (ANIC) (Bükreş)

Microfilme Austria, Rola 321

Literatür

Aslantaş, Selim. "Birinci Balkan İttifakı 1866-1868", *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, 52/2, 2012, ss.1-14.

Bataković, Dušan T. *The Foreign Policy of Serbia (1844-1867), Ilija Garašanin's Načertanije*, Belgrad: Institute for Balkan Studies, 2014.

Batowski, Henryk. "Le Mouvement panbalkanique et les différents aspects des relations interbalkaniques dans le passé", *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom I-II/ 5-6, 1938, ss.320-343.

Czarytorski, Adam. "Un précurseur polonais de l'Union balkanique" *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, tom III (1936) ss.149-156.

Çurkin, İ.V. "Обşestvenniye, nauçniye i kulturniye svyazi slavyan Avstriyskoy monarhii i Rossii v 60-e godi XIX v.", *İstoriya, Kultura, Etnografiya i Folklor Slavyanskikh Narodov, VII Mejdunarodny Syezd Slavistov, Varşava, Avgust 1973*, Moskova: Nauka, 1973, ss.185-210.

Djuvara, Trafundis G. *Cent Projets de Partage de la Turquie (1281-1913)*, Paris: Librairie Félix Alcan, 1914.

Dokumenti za Bolgarskata İstoriya I: Arhiv na Nayden Gerov, çast I, (pod.red. M.G.Poprujenko), Sofya: Bolgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1931.

Dyakov, V.A. "Slavyanskiy Federalizm v vozzreniyah M.A.Bakunina i M.P.Dragomanova", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: Institut Slavyanovedeniya, 1998, ss.95-110.

Ekmeçiç, Milorad. "Znaçenie rossiyskih arhivnih materialov dlya osveşeniya istorii revolyutsii 1848-1849 v Pridunavye", *Rossiya i Serbiya: glazami istorikov dvuh stran*, St.Petersburg: Aleteyya, 2010, ss.76-97.

Graçev, V.P. "İdeya slavyanskoy vzaimnosti v planah sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva na Balkanah v naçale XIXv. İ otnoşenie k ney pravitelstva Rossii", *Slavyanskaya ideya: istoriya i sovremennost*, Moskova: Institut Slavyanovedeniya, 1998, ss.22-36.

Handelsman, Marcel. "La Question d'Orient et la politiques yugoslave du Prince Czartorstki apres 1840", *Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques I-er Seances* (1929), ss.392-433.

Hassiotis, Loukianos. "The Ideal of Balkan Unity from a European Perspective (1789-1945)", *Balkanica*, XLI, 2010, ss.209-229.

Hermann, Róbert. *Lajos Kossuth ve 1848-49 Yıllarında Macar Özgürlük Savaşı*, (çev.Yılmaz Gülen), Budapeşte: Akadémia Kiadó, Magyar-Török Baráti Társaság, 2003.

Hitrova, N.İ. *Çernogoriya v natsionalno osvoboditelnom dvijenii na Balkanah b Russko-çernogorskie otnoşeniya v 50-70-h godah XIX veka*, Moskova: Nauka, 1979.

Hitrova, N.İ. "Rossiya sosredotoçivaetsa", *İstoriya vneşney politiki Rossii, Vtoraya polovina XIX veka*, Moskova: Mejdunarodniye otnoşeniya, 1999, ss.49-84.

İgnatyev, A.V. "A.M.Gorçakov-Ministr İnostrannih Del (1856-1882 gg.)", *Oteçestvennaya İstoriya*, Sayı 2, 2000, ss.3-15.

İstoriya Yugoslavii, tom I (pod.red.İ.S.Dostyan, V.G.Karasev-S.A.Nikitin), Moskova: A.N.S.S.S.R., 1963.

Kantsler A.M.Gorçakov, 200 Let sodnya rojdeniya, Moskova: Mejdunarodnie Otnoşeniya, 1998.

Karasev, A.V. "Rossiya i Balkanskiy Soyuz 60-h godov XIX veka" (Lomonosov Devlet Üniversitesi, Leningrad, Yayınlanmamış Kandidat İstoriçeskih Nauk), Moskova, 1984.

Karasev, A.V. "İz istorii rusko-serbiskih otnoşeniy v 60-h godah XIX v.", *Sovetskoye Slavyanovedeniye*, 2, 1978, ss.44-57.

Kukiel, Marian. *Czartoryski and European Unity 1770-1861*, New Jersey: Princeton University, 1955.

Kudryavtseva, Yelena P. *Rossiya i Serbiya v 30-40-h godah XIX veka*, Moskova: Institut Rossiyykoy İstorii, 2002.

Lascaris, S.Th. "La primère alliance entre la Grèce et la Serbie (La Traité d'Alliance de Voeslau du 14-26 Aout 1867)", *Le Monde Slave*, no 9, 1926 (ayrınbasım).

Lhéritier, Michel. "Le traité d'alliance secret entre la Grèce et la Serbie (1867-1868)", *Revue des Études Napoléoniennes*, XXIII/Juillet-Décembre 1924, ss.134-137.

Luciani, Georges. *Panslavisme et Solidarité Slave au XIX-e Siècle: La Société des Slaves Unis (1823-1825)*, Paris: Université de Bordeaux, 1963.

MacKenzie, David. *Ilija Garašanin: Balkan Bismarck*, Boulder: East European Monographs, 1985.

Mackenzie, David. *Jovan Ristić: Outstanding Serbian Statesman*, Boulder: East European Monographs, 2006.

Moskova-Beograd; Serbiya-Rossiya: Sbornik Dokumentov i Materialov, tom 2, (Derleyenler: Miroslav Jovanoviç vd.), Belgrad-Moskova 2011.

Naroçnitskaya, L.İ., *Rossiya i otmena neytralizatsiii Çernogo Morya 1856-1871 gg.*, Moskova: Nauka, 1989

Nikiforov, K.V. "Naçertanie"İlii Garaşnina i vneşnyaya politika Serbii v 1842-1853 gg., Moskova: İndrik, 2015.

Nikiforov, K.V. *Serbiya v seredine XIX.v. (Naçalo deyatelnosti po obyedineniyu serbskih zemel*, Moskova: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN, 1995.

Nikitin, Sergey. A. "Oçerki po istorii yujnih slavyan i russko-balkanskih svyazey v 50-70-e godıı XIX v., Moskova: Nauka, 1970.

Özkan, Ayşe. Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878), İstanbul: IQ Yayınları, 2011.

Papadrianos, Ioannis. "The First Balkan Alliance (1860-1868) and the Bulgarians", *Balkan Studies*, 42/1, 2001

Radeff, Hon S. "The Serbo-Bulgarian Agreement of 1867 for a Yugoslav Confederation", *Pages From Bulgaria's Life: Year Book for 1924-1927*, New York: The Bulgarian Student Association, 1927, ss.21-31.

Roucek, Joseph S. "The Geopolitics of the Balkans", *The American Journal of Economics and Sociology*, V/3, 1996, ss.365-377.

Sirotkin, V.G. "Franko-russkaya diplomatıçeskaya borba na Balkanah i planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva v 1806-1807 gg.", *Uçeniye zapiski İstituta slavyanovedeniya*, t. XXV, 1962, ss.171-192.

Stavrianos, L.S. *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, Connecticut: Archon Books, 1964.

Sturdza, Démètre A. *Charles I-er Roi de Roumanie: Chronique-Actes-Documents, tome I-er (1866-1875)*, Bükreş: Institute d'Art Graphiques Charles Göbl, 1899.

Suçu, İ.D. "Rumino-Serbskiy Soyuz Protiv Gabsburgskogo Dualizma", *Revue Roumaine d'Études Internationales*, 3-4 (9-10), 1970, ss.197-211.

Vasilyeviç, N.M., *Perspektivi serbsko-russkogo voennogo sotrudniçestva v 60-e-na.70-h gg.XIX. v.*, (Yayınlanmamış Kandidat İstroiçeskih Nauk, Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi), Moskova, 2009.

Vinogradov, V.N. *Dvuglavniy rossijskiy orel na Balkanah 1683-1914*, Moskova: İndrik, 2010.

Vinogradov, V.N. "Yujnie Slavyane: ot statusa turetskogo rayı r vozrojdeniyu gosudarstvennosti", *Slavyanovedeniye*, 5, 2004, ss.3-14.

ВРЕМЯ ИСПЫТАНИЙ: К ИСТОРИИ РАЗРЫВА РУССКО-БОЛГАРСКИХ ОТНОШЕНИЙ 1886-1896 гг.

ВИКТОР ИВАНОВИЧ КОСИК*

Abstract

Time Trials: The History Of The Breakup Of The Russian-Bulgarian Relations 1886-1896.

Victor Kosik

The text describes a complex story of ten-year gap between the recent liberators and the liberated. In this dramatic story associated with unauthorized, without the permission of Russia, the reunification of the Bulgarian Principality with Eastern Rumelia (southern Bulgaria) played a significant role factor, on the one hand, Imperial and Slavic, on the other – national, connected with the search of liberation from his terrible guardian, does not allow to recognize the great powers of the new Prince of the family of Coburg. The text highlights the stories connected with the phenomena of Russophilia and Russophobia, with conspiracies, intrigues, threats, and great politics.

Keywords: Russia, Bulgaria, Battenberg, breakup, Ferdinand, the Stambolov

Аннотация: в тексте освещается сложная история десятилетнего разрыва между недавними освободителями и освобожденными. В этом драматическом сюжете, связанном с самовольным, без разрешения России, воссоединением Болгарского княжества с Восточной Румелией (Южной Болгарией) немалую роль играл фактор, с одной стороны – имперско-славянский, с другой – национальный, связанный с поиском освобождения от своего грозного опекуна, не позволяющего признать великими державами нового князя из рода Кобургов. В тексте освещаются сюжеты, связанные с феноменами русофильства и русофобства, с заговорами, интригами, угрозами, с большой политикой.

Ключевые слова: Россия, Болгария, Баттенберг, разрыв отношений, Фердинанд, Стамболов

В Болгарском княжестве, во главе которого был русский ставленник немецких кровей – князь Александр I Баттенберг, была принята довольно демократическая конституция с набором таких прав и свобод, о которых могли только мечтать российские либералы. Одно было плохо: неразрешенность вопроса объединения с Восточной Румелией (Южной Болгарией) и Македонией.

Болгарские государственные мужи, лидеры политических партий понимали, что только Россия может помочь стране в реализации этих задач.

Россия же должна была выполнить одно: воплотить Сан-Стефано в жизнь. В России видели силу, которая должна быть поставлена на службу интересов брат-

* Доктор исторических наук, Институт славяноведения Российской академии наук (ИСл РАН), kosikvictor@mail.ru.

ского болгарского народа.

И ей постарались помочь, устроив в 1885 г. революцию в Южной Болгарии и воссоединение с Северной Болгарией под главенством Александра Баттенберга без разрешения русского царя, давно усматривавшего в болгарском князе «ненадежного монарха», действия которого, случалось, вредили престижу русского имени.

Официальная Россия была поставлена в крайне затруднительное положение в связи с нарушением status quo на Балканах. Безусловно и то, что «истинный патриотизм» требовал не допускать ввода турецких войск на территорию Восточной Румелии. Эту задачу взял на себя посол в Константинополе А.И. Нелидов, заявивший великому визирю Камиль-паше о катастрофических последствиях для Турции, если хоть один турецкий солдат ступит на землю Восточной Румелии. Тот же мотив обнаруживается и в поставках оружия и военного снаряжения для Болгарии осенью 1885 г. и начале 1886 г. Оружие шло не князю, а болгарскому народу, его армии. В то же время «истинный патриотизм» требовал удаления Баттенберга, столь ненавистного Александру III.

Конечно, многие болгарские политические деятели понимали всю сложность ситуации. Но в своей массе они считали, что, защищая своего князя, они отстаивают принцип национальной самостоятельности. В одной из многочисленных политических программ подчеркивалось желание иметь свою «собственную человеческую физиономию», «мы преклоняемся перед Россией, но Болгария должна быть для болгар»¹.

В то же время замечу, что в Болгарии продолжала жить идея «вхождения» с Россией. Так, судя по записям в дневнике политического деятеля К. Стоилова, в 1886 известный деятель Св. Миларов, утверждал, что «Болгария должна стать русской провинцией, что мы не можем управлять страной, что конституционализм был у нас просто шарлатанство». Далее, как отмечал Стоилов в своем дневнике, Миларов сказал, что по прошествии нескольких десятков лет, когда Болгария достигнет Сан-Стефанских границ, болгары должны быть счастливы, имея от России права, которыми сейчас обладает Финляндия².

Другой болгарин, З. Стоянов, восклицал: «Да бъде проклета оная минута, когато е стъпил руски крак в нашата земя, когато се е произнесла за първи път думата освободителка и покровителка!»³

Иными словами, единства не было среди политических деятелей Болгарии.

¹ *Архив внешней политики России (далее – АВПРИ)*, ф. Посольство в Вене, д. 272, л. 36 об. – 37, Г. В. Игельстром, 12 октября 1885 г.

² К, Стоилов, *Дневник*, В 2-х ч. Ч. 2. София, 1996. С. 14.

³ <http://www./Dnevnik.bg/>

Его же не было и среди великих держав. Пожалуй, только Англия, по известным причинам, поддерживала Соединение под эгидой князя.

Весьма жестко реагировала и дальше Великая Порты на попытки Софии установить прямые контакты. 21 сентября князь направил в турецкую столицу делегацию, но ее встретили как «представителей революционного правительства: первый вечер их держали арестованными в конаке полицейского префекта, а позже поставили под надзор полиции»⁴.

Самая резкая реакция на объединение последовала со стороны сербского короля Милана, усмотревшего в выходе Болгарии на второе (после Румынии) место в регионе по территории и численности населения угрозу для своих позиций, идей расширения границ своей страны, равно как возможность поправить свое внутреннее положение и авторитет. В начале ноября 1885 г. последовало нападение его армии на свою славянскую соседку. Однако блицкриг провалился.

Правительство Александра III, осудившее акт объединения, тем не менее, не хотело отдавать столь дорого доставшуюся ей Болгарию в «чужие руки», той же Австро-Венгрии или Англии. Здесь достаточно вспомнить и об Османской империи с ее проектом договора с княжеством (1886 г.), по которому в случае нападения на Болгарию Порты посылала туда свои войска, передавая их под командование князя; если же нападение было бы совершено на европейские владения Османской империи, туда высылались бы болгарские части, поступавшие под начало турецких генералов. В этой статье договора, принятой болгарской стороной, Россия усматривала оскорбление памяти ее солдат, воевавших за свободу братского народа. Равным образом он не отвечал ее надеждам на сохранение Болгарии как своего форпоста на Балканах.

Вследствие усилий посла в Константинополе А. И. Нелидова эта статья была выброшена из текста болгаро-турецкого договора. Было отвергнуто предложение и о предоставлении князю пожизненного мандата на управление Восточной Румелией. В окончательном тексте имя Александра Баттенберга как ее правителя было заменено на безликое выражение «болгарский князь». Русская дипломатия сделала все от нее зависящее, чтобы облегчить будущее свержение Баттенберга и расширить набор средств для управления страной в желательном для России направлении.

5 апреля 1886 г. в Стамбуле в султанском дворце Топхане был подписан акт о воссоединении Восточной Румелии с Болгарским княжеством.

В самой Болгарии не могли не понимать, что страна с таким князем

⁴ С. Радев, *Строителите на съвременна България*. София, 1973. Т. 1. С. 573. Радев, *Строителите...*, С. 799.

будет лишена поддержки и покровительства России, той самой самодержавной гонительницы либеральных идей, нашедших благодатную почву в княжестве. Только «жертва» монарха могла сменить «царский гнев» на его «милость».

Однако установка на долгое ожидание была прервана 30 июня неожиданным сообщением из Софии о планируемом заговоре против князя. Толчком к такому «повороту» послужили слухи о готовящейся в Сербии войны, в которой военные заговорщики предрекали поражение Болгарии. Для них виделся только один выход – низложение князя и обретение покровительства России.

В Петербурге царь был в курсе происходившего. Неодобрения планируемому акту не последовало.

9 августа 1886 г. дворец был окружен, и по требованию детронаторов в офицерских мундирах князь подписал отречение, чей текст включал в себя следующие слова: «так как болгарский народ и войска находят, что мое дальнейшее пребывание на болгарском престоле является вредным для интересов страны, то я отказываюсь от престола»⁵.

Один из руководителей заговора Р. Дмитриев в своем заявлении для русской прессы подчеркивал: «Мы, болгары, всегда видели в России державу, которой мы обязаны всем и которая одна может обеспечить нашу национальную независимость и объединение... Наши мечты были достигнуть славянской федерации в форме объединения вооруженных наших сил под общим управлением Великого Царя... Вначале все шло как следует, и в лице Баттенберга мы видели только представителя Русского императора. Но не имея ничего общего с нами, немецкий принц не захотел служить великой идее, связующей нас с Россией... Мы ждали, что Баттенберг образумится и так или иначе возвратит нам покровительство России. Но каково было наше удивление, когда мы, вместо ожидаемого сближения, прочли турецко-болгарское соглашение, по которому в случае нужды Баттенберг был готов преподнести болгарский контингент султану для борьбы против внешних врагов, следовательно, и России. Терпению нашему настал конец, мы видели, что отечество находится на краю гибели... Спасти его, по нашим понятиям, можно было, только удалив из страны принца Баттенберга»⁶.

Однако таких людей, как Дмитриев, позднее служивший верой и правдой в рядах русской армии в годы Первой мировой войны, насчитывались единицы.

Сам верхушечный переворот провалился.

⁵ Радев, *Строители...*, С. 799.

⁶ *Новое время*, 1/13 октября 1886, № 3804.

Наступало время С. Стамболова, Его имя прочно вошло в историю Болгарии как видного политического и государственного деятеля, который был и болгарским Гладстоном, и диктатором, тираном и освободителем, апостолом и главным полицейским.

Ст. Стамболов, этот «болгарский Бисмарк», решил тогда побороться с Россией за «Болгарию для болгар», громивший русофилов и прочих оппозиционеров, имевших отличное от него мнение о России. Естественно, для русофилов он входил в ряд «мерзавцев» и «честолюбцев», которые для удовлетворения своего честолюбия готовы разорить болгарский народ⁷.

Но не все так просто. В своей дневниковой записи от 6 декабря 1886 г. Стамболов писал: «В нашей борьбе с турками Россия была для нас святая, мы на нее смотрели с полным и беспредельным доверием, от нее мы ожидали, что она нам поможет и нас освободит, и, действительно, наши надежды оправдались! Тогда мы глядели с ненавистью и отвращением не только на турков, но и на австрийцев, на немцев, а больше всего на англичан, потому что они поддержали сторону турков и... кричали, что Россия не идет освобождать христиан от турков, но идет их поработать и со временем завладеть и поглотить. Какой болгарин верил этим немецко-английским бессмыслицам? Кто не относился к ним с презрением и даже с отвращением как к подлым и бесчестным интригам?... Сейчас многие болгарские деятели, которые 10-12 лет назад отдали бы жизнь под русскими знаменами в войне с Германией, Австрией и Англией, не подумали бы помогать русским, и даже желали бы, чтобы русские были... побеждены, чтобы Болгария могла свободно вздохнуть и укрепиться внешне и внутренне как государство. Одно время турки душили болгарскую свободу и народность, сейчас то же самое хотят делать наши братья освободители. Одно время всякое зло для болгар шло из Цариграда, сейчас идет из Петербурга. Одно время мы боролись и сторожились турков, сейчас то же самое с русскими. О, как изменились дела: поэтому не странно, что изменились и симпатии болгар. Послушные до вчерашнего времени русским, мы сегодня боимся их как огня и чумы... Когда мы поняли, что Россия хочет уничтожить Царство наше, захватить нашу землю, погубить народность нашу и усесться в нашем доме, мы ... собрали силы и началась между Россией и нами страшная и непримиримая дипломатическая война, война между освободителями, сейчас превращенными в грабителей, и освобожденными, между маленьким и слабым Давидом и исполином Голиафом»⁸.

⁷ *Генерал Анастас Бендерев Спомени Писма.* – Б. м., 1999. – С. 161.

⁸ Ст. Стамболов, *Дневник*, София, 1991, С. 106–107.

Тем временем, 17 августа Александр Баттенберг издал манифест о своем возвращении: он не желал прослыть князем, которого выгнали «солдаты». В тот же день князь послал царю телеграмму, которая заканчивалась словами: «Россия даровала мне мою корону, и эту корону я готов вернуть ее монарху»⁹.

Петербург не спешил с немедленным ответом. В нервном ожидании князь, по моему мнению, считал, что в Северной Пальмире от него ждут иного заявления. И Александр I князь болгарский решается. 19 августа князь через русского консула в Русе Б. Шатохина извещает русскую столицу, что он «твердо намерен покинуть навсегда Болгарию и что такое решение его об отречении бесповоротно»¹⁰. Действуя таким образом, Баттенберг, отринув личное самолюбие, надеялся умиловить царя и предотвратить возможное вмешательство России во внутренние дела страны. 20 августа пришла за долгожданная царская телеграмма, в которой были такие слова: «Не могу одобрить возвращения вашего, предвидя злополучные последствия для страны... Я воздержусь от всякого вмешательства в печальное положение дел, до которого доведена Болгария, пока вы будете там оставаться. Вашему высочеству предстоит решить, что вам надлежит делать. Предоставляю себе судить о том, к чему обязывают меня чтимая мною память моего родителя, интересы России и мир на Востоке»¹¹.

Иного ответа, зная отношение царя к князю, было нельзя ожидать. Стамболов, узнавший о переписке князя был в ярости. «Для этого человека, -- как он говорил своим близким, -- мы подняли на ноги всю Болгарию... брат против брата обнажил нож, и он принимает такое судьбоносное решение не спрашивая нас; бросает свою корону к ногам иноземного монарха и скрывает от нас?»¹²

В самой стране начались гонения против лиц, замешанных в перевороте от 9 августа. В стране было объявлено военное положение. Из русских консульств в МИД летели телеграммы об избиениях и арестах сторонников России. Спасение страны и сохранение в ней русского влияния русские дипломаты видели только в оккупации¹³.

26 августа Александр Баттенберг подписал обращение к народу о своем отречении и в тот же день покинул Софию, потом и страну.

⁹ Цит. по: С. М. Горяинов, «Разрыв России с Болгарией в 1886 г.», *Исторический вестник*, 1917, т. 147, № 1. С. 189.

¹⁰ *АВПРИ*, ф. Канцелярия, д. 92, л. 641, Б. Шатохин – МИД, 19 августа 1886 г.

¹¹ Горяинов, «Разрыв России с Болгарией...», С. 189–190.

¹² Радев, *Строителите...*, С. 201.

¹³ *АВПРИ*, ф. Канцелярия, д. 92, л. 627 ою, П. М. Богданов – МИД, 16 августа 1886 г.; там же, д. 92а, л. 7, Г. В. Игельстром – МИД, 20 августа 1886 г..

Державший власть Стамболов не мог не понимать, что с уходом Баттенберга в политическое небытие главный удар России придется держать ему, как организатору разгрома русофильских сил в стране, устройтелю заявленного судебного процесса над офицерами, замешанными в перевороте 9 августа 1886 г. Для Стамболова наступало время испытаний всех его недюжинных политических и бойцовских качеств, столь необходимых, чтобы уцелеть на политическом Олимпе и не дать себя уничтожить ни России, ни своим соперникам в схватке за власть, за выбор пути Болгарии, за независимость от царских генералов, которые могли быть присланы Россией в случае прихода к власти Драгана Цанкова.

Время первых политических баталий, обычно связывается с известной миссией генерала Н.В. Каульбарса, посланного осенью 1886 г. с задачей восстановления престижа России, прежде всего, недопущения суда над офицерами-детронаторами, нейтрализации вторичного выбора Александра Баттенберга князем, чего так опасались в Петербурге. Обе стороны отнюдь не отличались ни выдержкой, ни тактом. Достаточно упомянуть появление русских военных судов на рейде Варны, с одной стороны, и преследования русофилов, с другой. София не желала поступаться властью, жестоко подавляя антиправительственные выступления, Санкт-Петербург – ею жертвовать.

В подобной ситуации разрыв был неминуем, что и произошло в начале ноября 1886 г. По мысли Н.В. Каульбарса, отъезд русских дипломатов должен был послужить своеобразным уроком непокорным и упрямым болгарским политикам. В России считали, что в той ситуации, когда вопрос о кандидатуре на вакантный престол мог быть решен только при ее одобрении, правящие круги в Софии будут вынуждены пойти на поклон Петербургу.

Однако МИД явно просчитался, рассчитывая на быстрый успех. И как ни странно это звучит, болгарам в этой сложной ситуации помогал вассальный статус страны. Они могли тянуть дипломатическую игру сколько угодно времени. Разумеется, на руку Софии было и то обстоятельство, что в отпоре притязаниям России на Балканах были заинтересованы западные страны, прежде всего Великобритания и Австро-Венгрия.

Все это не замедлило обнаружиться уже в процессе выдвижения Петербургом на престол князя Н.Д. Мингрели. Эта кандидатура была в Софии встречена в штыки. Болгары в нем видели лишь «азиата», добровольно передавшего в свое время владетьные права на Мингрелию Александру II, послушного исполнителя воли российского императора, а не личность, способную проводить самостоятельную политику. Не желая «пускаться» к себе Мингрели, у Стамболова в декабре 1886 г. имелся на пер-

вый взгляд «сумасшедший план» по предоставлению болгарского трона своему номинальному сюзеру турецкому султану Абдул-Хамиду. Судя по строкам из книги Д. Маринова, Стамболов через своего дипломатического агента в Стамбуле ознакомил султана со своим предложением. Однако турецкий повелитель отказался от такого «подарка», грозившего международными осложнениями¹⁴.

Непримиримость Софии и нежелание Константинополя использовать свое посредничество ради осуществления планов Петербурга сорвали замыслы русской дипломатии. Потерпела крах и мелькнувшая было идея занятия княжества российскими войсками. Особую активность в этом вопросе проявлял Д. Цанков – ярый соперник Стамболова. Для него (Цанкова) – рвавшегося к власти на русских штыках – восстание представляло собой удобный предлог для русской оккупации, проходившей бы под вполне благовидным предлогом избавления страны от междоусобных распрей.

Правительство в Софии было готово подавить в зародыше любую попытку выступления против него. Там прекрасно понимали, что только быстротой и решительностью в борьбе с оппозицией можно спасти страну от гражданской войны и, соответственно, от оккупации.

Могут лишь напомнить, что в Санкт-Петербурге после разрыва с Софией отношений в ноябре 1886 г. считали, что в той обстановке, когда вопрос о кандидатуре на вакантный княжеский престол мог быть решен только при одобрении русской дипломатии, болгары будут вынуждены пойти на поклон к русским.

К этому стоит добавить, что действия России лишь усилили русофобские настроения в стране. В такой ситуации вспыхнувшее было в феврале 1887 г. восстание офицеров-русофилов в Русе и Силистре, было жестоко подавлено.

Именно «русская опасность» заставила Софию поспешить с возведением на трон самовыдвиженца князя Фердинанда Кобургского. Этот акт и был совершен 25 июня/7 июля 1887 г. Великим Народным собранием.

Католическая вера князя не смущала Софию. Фердинанда, в свою очередь, не стесняла мысль о своем несчастливом предшественнике.

Новый монарх с первых лет своего правления активно «приручал» прессу субсидиями, отличая тех, кто писал против того же Стамболова. Раздавал ордена и подарки на дни именин, рождения и другие даты, несколько надоедливо напоминая награжденным о своих «милостях»¹⁵.

¹⁴ Д. Маринов, *Стефан Стамболов и новейшата ни история*, Част втора. София, 1992. С. 63-67.

¹⁵ Д. Ганчев, *Спомени за княжеско време*, София, Издателство на ОФ, 1983. С. 25, 27, 29.

Выступая своеобразным «спасателем» от русской угрозы, он надеялся, что болгары будут отстаивать его, защищая свой суверенитет и дальше от посягательств России.

Для примера напомним, что тогда русская дипломатия стала прилагать усилия, чтобы побудить Османскую империю к отказу от признания князя. Однако Порты заявила, что будет следовать в этом вопросе мнению великих держав. Она ссылалась на Берлинский трактат, где говорилось, что «князь болгарский будет свободно избран населением и утвержден Портой с согласия держав». Таким образом, Россия оказывалась в плену положений Берлинского договора, за сохранение которых она же и выступала. Создавалась патовая ситуация в вопросе утверждения князя на болгарском престоле.

Возникали и рушились как карточные домики разнообразные русские планы, идеи, проекты по урегулированию болгарского вопроса, носившие весьма рискованный, если не авантюрный в своем большинстве характер. Стремясь использовать любой мало-мальски серьезный шанс для организации контрпереворота в Болгарии, Россия не забывала старую идею о привлечении самих болгар — противников власти Стамболова — к этой акции. В этом ракурсе представляет интерес секретная миссия дипломата Н. Г. Гартвига по координации деятельности эмиграции. Во время своих встреч и бесед (1887 г.) с представителями эмиграции в Константинополе, Адрианополе, Бухаресте он стремился рассеять их надежды на вооруженное вмешательство России в болгарские дела. Эмигрантам внушалось, что освобождение их страны зависит только от них и рассчитывать они могут только на свои силы, на прочность создаваемой базы. Однако надежды Петербурга решительно не оправдывались. Дальнейшее финансирование было прекращено¹⁶.

К середине января 1888 г. в Петербурге разработали другой план по удалению князя. Он был связан с именем близкого друга Фердинанда, известного банкира и железнодорожного дельца Морица Гирша. Он обещал главе российского МИД уговорить Фердинанда покинуть Болгарию. Однако и здесь «счастливого конца» не получилось. Гирш отказался от своего намерения на том основании, что положение его друга — ранее славшего ему отчаянные письма — упрочилось¹⁷.

Замечу, что болгарский монарх «мешал» не только царю. Он начал действовать на нервы и фактическому властителю страны Стамболову, который ради «независимости» ее от той же России жертвовал «свободой», свирепо подавляя инакомыслие, преследуя русофилов. Здесь

¹⁶ Ганчев, *Спомени за княжеско време...*, С. 32–39.

¹⁷ Там же. С. 39.

особенно отличалась своим ярко выраженным русофобством проправительственная газета «Свобода». В связи с рядом бедствий, обрушившихся на Россию в 1892 г., на ее страницах допускались и такие фразы, как: «в прошлом году – голод, в этом – холера, в следующем – дай Бог и чуму в Россию!»¹⁸

И здесь необходимо все же процитировать одну приписываемую ему максиму: «Русия ни освободи, кой ще ни освободи от Русия?!» («Россия нас освободила, кто нас освободит от России?!»). И здесь Стефан Стамболов сам прилагал к этому «освобождению» немалые усилия.

Его взгляд на Россию разделяли многие националисты, неприязнь и неверие которых к России, ее политике могла бы быть сконцентрирована, по моему мнению, в следующих словах-объяснениях.

1. Я люблю Россию, но ненавижу русскую политику.
2. Я люблю Россию, но только когда она не решает свои дела за меня.
3. Я люблю Россию, но ненавижу самодержавие.
4. А за что я должен любить Россию, если после 1878 г. моя родина оказалась под двойным русско-турецким игом?
5. А за что я должен любить Россию, если она всегда была для меня мачехой?
6. А за что я должен любить Россию, если освобождение ею моей страны связано с оккупацией?
7. Я ненавижу Россию, потому что она лишила Болгарию Македонии.
8. Я ненавижу Россию, потому что она лишила Болгарию ее первого князя.
9. Я ненавижу Россию, потому что я всегда «меньший брат» для нее.

Да, конечно, Стамболов и иже с ним в своей решимости спасти страну от слишком «навязчивой» России, и ратуя за «свободу от нее», в итоге превращались в «крепостников» независимости Болгарии.

И в то же время его политическое русофобство могло закончиться гораздо раньше. Будучи умным политиком, он не мог не понимать, что рано или поздно Фердинанд постарается избавиться от него. Причем здесь необходимо учитывать один непреложный факт, а именно, Стамболов не мог не понимать, что без урегулирования отношений с Россией международное положение Болгарии остается незавидным.

В начале 1888 г. русофоб Стамболов хотел превратиться в русофила Стамболова, обещавшим России выдворить князя из страны в обмен на определенные гарантии, в том числе материального характера (письмо

¹⁸ Цит. по: Д. Ризов, *Разлагающа се и възраждающа се България*, София, 1894. – С. 34.

Ст. Стамболова в МИД России от 25 февраля 1888 г.). Тогда Фердинанда спасло, скорее всего, недоверие русской дипломатии к Стамболову и ее уверенность в том, что выдворение князя устроится без особых денежных затрат.

Повторю, что Фердинанд был для болгар своеобразным символом болгарской независимости, для русских патриотов «узурпатором» болгарского престола, для турок — фигурой, вносившей помехи и сложности в международной сфере, прежде всего в русско-турецкие отношения. Все это весьма ясно просматривается в сюжете, связанном с «обращением» Софией на свою сторону Турции, страшая ее объявлением своей независимости в случае отказа в официальном признании князя Фердинанда. Авантюрный прием Болгарии был основан на страхе Стамбула перед политическими осложнениями, которые могли втянуть Турцию в войну. Расчет Софии, казалось, оправдывал себя. Встревоженная Порта в 1889 г. провела ряд чрезвычайных совещаний и была готова уступить, но не могла, как и прежде, решиться на самостоятельную акцию. Турецкое правительство с Абдул-Гамидом II предприняли ряд попыток склонить русскую дипломатию к совместному признанию законности пребывания князя Фердинанда на престоле. Султан, объясняя русскому послу в Стамбуле А. И. Нелидову всю вынужденность предполагавшегося шага, обуславливал его интересами европейского мира. Однако собеседник Абдул-Гаида II был непреклонен, заявляя, что угождая «честолюбцам», поставившим Фердинанда в Болгарию, султан забывает, что «Россия есть самая близкая и мощная соседка Турции». После столь недвусмысленной угрозы Нелидов теперь уже «по дружески» уверял султана, что уступка болгарам отнюдь не прекратит дальнейших притязаний, а наоборот, вызовет их рост: требование независимости, присоединение македонских земель, а также территориальные претензии со стороны соседних с Османской империей стран. В конечном итоге, как заключал российский дипломат, эта уступка явится толчком к «окончательному разложению Турции»¹⁹. Эта успешная политика запугивания заставила уступить султана и заявить еще раз об отказе в признании Фердинанда.

В Болгарии предпочитали ограничиться принесением в жертву Стамболова. Устраивая весной 1894 г. отставку «спасителю» Болгарии, оппозиционные силы надеялись, что она положит начало процессу нормализации отношений с Россией. На это рассчитывал и сам Фердинанд, охотно пожертвовав своим «надзирателем».

Тем не менее, в болгарской столице не могли не понимать, что принесение Стамболова в жертву будет недостаточно, и Россия продолжит методично настаивать на устранении Фердинанда. Но надежда остава-

¹⁹ АВПРИ. Ф. Канцелярия. Д. 24. Т. 2. Л. 72—79.

лась уже в силу того, что сама отставка Стамболова давала повод для нового разбора болгарского вопроса в Петербурге и возможного изменения правительственного курса. В самой стране шли многочисленные митинги с требованиями скорейшего восстановления отношений между Болгарией и Россией. В МИД России считали уход Стамболова лишь началом процесса по удалению князя.

Во главе нового правительства встал опытный политик и государственный деятель К. Стоилов, понимавший необходимость отмены русофобского курса и недопущения грубого произвола во внутренней политике. Но император придерживался прежней жесткой позиции о невозможности примирения, пока Кобург занимает болгарский трон. Тем не менее окончательное решение было отложено на сентябрь, когда Александр III намеревался вновь обсудить болгарский вопрос²⁰. Однако самодержец уже не смог больше вернуться к нему. Здоровье императора стремительно ухудшалось. 20 октября 1894 г. Александр III скончался.

3 июля 1895 г. было совершено очередное, на этот раз «удачное» покушение на Стамболова тремя выходцами из Македонии, мстившими за своих близких. В последовавшей смерти сестра бывшего диктатора открыто обвинила Фердинанда как главного «инспириатора» убийства. В самой Болгарии гибель Стамболова была встречена одними с «облегчением», других – потрясло, но для громадного большинства народа известие о его смерти воспринималось с «нескрываемой радостью»²¹.

Для русской дипломатии, сломившей упорство молодого императора Николая II, вознамерившего было продолжать политику своего отца, примирение означало путь к восстановлению влияния в славянской стране, играющей отведенную ей роль в стратегических планах России. Сам князь Фердинанд ради сохранения своей династии дал согласие на крещение 2 февраля 1896 г. своего первенца Бориса Клеменса Роберта Марию Пия Людвига Станислава Хавьера (1894–1943), принца Саксен Кобург Гота по православному обряду (Крестным отцом Бориса стал русский царь). Вслед за восстановлением русско-болгарских отношений остальные великие державы поспешили признать законность Кобургского на престоле. Многолетняя тяжба кончилась. Русско-болгарский конфликт был похоронен вместе с Александром III.

Наступали новые времена и для Болгарии, и для ее князя, награжденного новым императором орденом Св. Владимира I степени. Стремясь «ублаготворить» Россию и «утешить» Болгарию, князь Фердинанд в одном из своих выступлений того времени заговорил об «оживляющих лу-

²⁰ Ламздорф В. Н. *Дневник (1894—1896)*. М., —Л. 1991. С. 139.

²¹ Ганчев, *Спомени за княжеското време*, С. 207.

чах восточной зари в противоположность мертвящему зною западного союза». Однако эти высокопарные слова так и остались словами. Главное было в другом – Болгария вновь появилась на международной арене, чтобы с новой силой продолжать борьбу за воссоединение всех болгар.

Более того, тогда он стал выводить свой род по отцу от князей витинских, т. е. славянских, по матери – считать себя пра-пра-правнуком русской княгини, вышедшей замуж за одного из родоначальников династии Капетингов. Для грядущих поколений он приказал изготовить памятную доску с соответствующей надписью и вделать ее в одну из колонн в храме св. Александра Невского. Однако в 1913 г., когда курс болгарской политики стал меняться, доска по его приказу была убрана²².

Öz

Bu çalışmada, kurtarılanlar ve kurtarıcıları arasındaki on yıllık kopuşun karmaşık tarihi ele alınmaktadır. Rusya'nın taraftar olmadığı, Bulgar Knezliği'nin Doğu Rumeli ile birlikte yeniden birleştirildiği bu süreçte, bir yandan Slav imparatorluğu, diğer yandan milliyetçiliğin rolü ağır basmaktaydı.

Bulgar politikacılar, sürecin kendine özgü zorluklarını anlamaktaydılar. Ancak onlar kendi prenslerini destekleyerek milli ideallerini gerçekleştirme ümidini korumuş oluyordu. Bu görüşten hareketle Rusya hakimiyetine önem vermekle birlikte, Bulgaristan'ın Bulgarlar için olması gerektiğini düşünenler etkinliğini artırıyordu. Diğer yandan Bulgaristan'ı tek başlarına idare edemeyeceklerini iddia eden Bulgarlar, Rusya'nın bir vilayeti olarak devam etmenin en doğru yol olduğuna inanıyorlardı. Çalışmada, Rus yanlısı ve Rus karşıtı olanlar, entrika, tehdit ve komplolar ile politik konular ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Bulgaristan, Battenberg, Kırılma, Ferdinand, Stambolov

Список литературы

Ганчев Д., *Спомени за княжеско време*, София, 1983.

Генерал Анастас Бендерев Спомени Писма, Б. м., 1999.

Горяинов С. М., “Разрыв России с Болгарией в 1886 г.” *Исторический вестник*, 1917. Т. 147. № 1.

Маринов Д. *Стефан Стамболов и новейшата ни история*, Часть втора. София, 1992.

Радев С, *Строителите на съвременна България*, София, 1973. Т. 1.

Ризов Д. *Разлагающа се и възраждающа се България*, София, 1894.

Стоилов К. *Дневник*, В 2-х ч. Ч. 2. София, 1996.

²² Там же. С. 23, 208.

İKİTABİYATI

The Balkan History. The XVIIIth Century

Alina MEKHED, Evgeniya STRELKOVA
(*Pacific National University, Khabarovsk, Russia*)

“The Balkan History. The XVIIIth Century” is a literary work that can be useful to historians and generally to everybody who is interested in the Balkan Peninsula and its history of development. The book describes the period of the XVIIIth century as well as prior events that served the reasons of the facts depicted to appear. It is the first edition devoted to this complex period of the Balkan states development in the connection to the whole European historical panorama.

The book was published in Moscow in 2004. The editor-in chief is Vladilen Vinogradov, he collaborated with Irina Makarova, Grigory Arsh and other authors.

The first issue that was arisen in the book is the decline of the Balkan states role in the European political arena in the XVI-XVIIth centuries. The Ottoman invasion had gradually lessened the importance of the Balkan states by the XIXth century, thus, this long period turned to be a crucial epoch of the Balkan development. The XVIIIth century is shown as a preparation step to the following mass-scale events, namely, 1st and 2nd Serbian, Wallach peasant vaults and the Greek revolution.

The book consists of two parts. The first one presents the European panorama as a whole and the Balkan states are described in the second part. Besides, there is one chapter about the developmental steps of the Ottoman Empire (The Ottoman Empire: From Sophisticated Heights to the Fall, pp. 7-26). With the help of this part it is easier for the reader to understand the sequence of the interdependent historical events, which are the rise of the Empire and the weakening of the states on the Peninsula.

The processes taking place in European countries at that very period are presented in the part “European Panorama”. All the chapters are written by V.Vinogradov. They are titled: The Last Crusade of the Christian Europe (pp. 28-41), The Hardships of the Russian Access to the Black Sea (pp. 42-54), The Tragedy on the Prut River (pp. 55-63), Prince Eugene of Savoy at the Summit of Glory (pp. 64-69), The Balkan Issue in the Epoch of Peter’s Successors (pp. 70-83), Elisaveta Petrovna and Maria Theresa in the curves of European Policy (pp. 84-111), Catherina the Second and Russia’s Breakthrough to the Balkans (pp. 112-135), Catherina and Joseph: From Rivalry to Collaboration (pp. 136 - 145), The War of 1787-1791 and Russia’s strengthening on the Balkans (pp. 146 – 161), General Bonaparte’s Eastern Romance and Emperor Pavel’s Balkan Dreams (pp. 162 – 176) . The part is approximately twice smaller than the second one, but many peculiarities are mentioned and described, i.e. European Crusades, monarch personalities in European countries, Russian historical development ways and the influence of Russia on Europe and the Balkan states.

The great advantage of the book is that there is a lot of analytical information and logical explanations of historical data, their causes and consequences. So, in the chapter "The Hardships of the Russian Access to the Black Sea" the main topic is the reason for the military conflict based on the attempt to gain the access to the coastline territories, but not only the Russian-Turkish war itself when Russia made that way. "It was Golytsin who raised the question about the access to the Black Sea. Peter the Great only caught it and worked it out". "The vast territories were occupied by Crimean Khanate. In 1475 Turkish troops came to the Crimea, the Khanate turned into an Ottoman vassal, and the Black Sea became the Empire's lake" (p. 43). The quotations are clear; the language is simple which creates a kind of openness to a non-historian.

Undoubtedly, Russian authors first of all emphasize the role of Russia in all the international events described. The first part of the book portrays the XVIIIth century as the time when crusades stop, the Russian Empire and European states hold aggressive foreign policies while struggling with Turkish forces; political ties are being built and Christianity strengthens.

The second part of the book, "The Balkan Panorama", is closely linked with the first one. While describing the histories of European countries, their political systems and interconnections, V. Vinogradov in "European Panorama" reveals inner forces of events development, rather than just describes the events. The authors of the second part often mention these ideas to build historical parallels and to create the full picture of the time studied.

Mainly, the second part of the book presents a description of the events from the side of the Balkan countries. The reader is put on the peninsula and sees the international and national arena from the inside. As is said, the most part of the invaded territory did not hold any military fortresses and edifices, the Turks didn't make much attempt to inhabit the land leaving the priority only to the taxation and recruiting for the Turkish army. For the whole XVIIIth century the Ottoman Empire was involved in devastating wars that were ruining its financial system. This became the chief reason for the Empire's degradation. The money losses were compensated by means of the taxes, but it still led to the crisis. More than that, there appeared one more serious factor, a kind of religious discrimination. Christianity was often persecuted. The peoples of Moldavia and Wallachia suffered from Muslim oppression which led to grievance among the population. In some cases there were even attempts to set free by means of the help of the Russian army, but these actions in the XVIIIth century were failures. Only the weakening of the Ottoman government at the turn of the century made the Turks lose their ruling positions. Earlier, in many regions of the peninsula the power was given to those men who could provide the Ottoman Dynasty with a profit. The power was given only for three years, and then the person was sent to another region or lost his title at all.

By the way, one of the family members of such a power representative was kept prisoner according to a medieval tradition. Later, the rulers were Turks themselves who were sent to govern Moldavia and Wallachia for three years. The second part of the book gives detailed descriptions of immense taxation, revolts, harassments and migration.

Precisely, the chapters of the second part are called: Autonomous Danube Princedoms Twice Oppressed (pp. 178 – 198), Socio-Economic Development of Wallachia and Moldavia Princedoms in XVIII (pp. 199 – 215), The Culture of the Danube Princedoms (pp. 216 – 229), The Crisis of the Ottoman Military-Feudal System (Social and Economic Development of Bulgaria Territories in the XVIIIth Century) (pp. 230 – 247), On the Way to Feudal Anarchy (pp. 248 – 266), Spiritual Revival (pp. 267 – 288), Serbian People at Ethnic Division (pp. 289 – 299), Serbs in Turkey and Venice (pp. 299 – 315), Serbian People's Socio-Cultural Development (pp. 315 – 330), Montenegro as a Slavonic Basis. Society and State Development (pp. 331 – 382), The Mix of Three Religions: Bosnia and Herzegovina (pp. 393 – 406), Greece: Aristocracy, Citizens, Islanders, Diaspora (pp. 407 – 421), Greece: Trade. Enlightenment. War 1768-1774. Morea Vault (p. 422 – 444), Greece after Treaty of KüçükKaynarca (pp. 445 – 446), Mysterious Albania (pp. 467 – 479), Albania: Separatism Rise (pp. 480 – 496), Albania: Mahmud Bushati and Ali Pasha of Ioannina (pp. 497 – 514), The Last Century of The Republic of Ragusa (pp. 515 – 517), Russian Subjects of Turkish Sultan (pp. 518 – 527).

The conclusion appears as the idea that the XVIIIth century is the period of the Balkan turning back to Europe, adjustment of the Balkan peoples to European history and culture. The authors claim that they are going to publish one more book about the period before the Crimean war.

The book also contains a thesaurus and a list of personalities mentioned in the narrative, which is rather convenient for a reader whether s/he is a historian or not.

In general, the book must be necessarily interesting for those who study the histories of the Balkans, Russia, Turkey and Europe. Unfortunately nowadays it is difficult to boast a vast number of contemporary works about the Balkans, but this attempt to gather different materials in one publishing project is supposed to be rather successful and of a great use for those who are involved in the process of the Balkan study.

Reference

История Балкан : Век восемнадцатый / Отв. ред. В.Н. Виноградов; Ин-т славяноведения. – М.: Наука, 2004. – 546 с. – ISBN 5-02-010261-X (в пер.).

